

№16

ԻՈՒՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ԱՏՐԻԱՐՔՈՒԹԵՄՆ
ՀԱՅՈՉ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԾԵ ՏԱՐԻ

Է-Ը

1981

ԻՈՆ

ՊԱՇՏՈՆԱԹԵՐԹ
ՍՏՐԻԱՐԶՈՒԹԵՄՆ
ՀԱՅՈՓ
ՆՐՈՒՍԱՂԷՄԻ

ԾԵ ՏԱՐԻ

Է-Ը

1981

ՄԻՈՒՆ

ԱՄՆԱԳԻՐ

ԿՐՕՆԱԿԱՆ - ԳՐԱԿԱՆ - ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ

ՄԵ. ՏԱՐԻ - ՆՈՐ ՇՐՋԱՆ

1981	Յուլիս - Օգոստոս	Թիւ 7 - 8
1981	July - August	No. 7 - 8

SION

VOL. 55

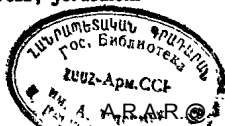
A MONTHLY OF RELIGION, LITERATURE AND PHILOLOGY
OFFICIAL PUBLICATION OF THE ARMENIAN PATRIARCHATE, JERUSALEM

Proprietor: His Beatitude the Armenian Patriarch of Jerusalem

St. James Press, Jerusalem

digitised by

198-98

ԴՊՐԵՍՍԻՎՈՐ

ԱՆԴՐԱԴԱՐՁՈՒՄՆԵՐ

Դ.

Ոչ ոք կ'անգիտանայ թե՛ Սփիւռքի մէջ մեր ազգային կեանքի ամենէն դժուարին և ներքնապէս լուրջ շրջաններէն մին է որ կ'ապրինք ներկայիս:

Հայութիւնը իբրեւ ազգ, ունի անշուշտ այժմ իր Հայրենիքը և զայն պահպանող ու տնտեսող կառավարութիւնը, որոնք ինչ որ ալ ըլլան, կամ ինչ որ ալ ըսուի, մերինն են վերջապէս: Ունինք նաև անկէ դուրս գաղութահայութիւնը, որ իբրեւ թէ՛ քանակ և թէ՛ որակ կը շարունակէ ունենալ մեծ կարեւորութիւն:

Հայութիւնը այժմ թէ՛ իբրեւ զանգուած և թէ՛ իբրեւ աշխարհագրական դրութիւն, բաժնուած է երկու տրոհումներու, որոնցմէ առաջինն է Հայրենիքը և երկրորդը՝ Սփիւռքը ընդ ամենայն աշխարհ: Ամբողջ խնդիրը, որ այժմ պայքան կը զրոգեցնէ հայ միտքն ու սիրտը, այն է թէ ի՞նչ պէտք է ընել՝ որպէսզի տխուր պարագաներու հետեւանքով, որոնք յաճախադէպ են դժբախտաբար, իրարմէ անշատուած երկու կէսերը, եթէ ոչ ազգայնապէս — քանի որ այս իմացումը կը բաղկի քաղաքական դժուարութեանց — զեթ հայեցի տեսակէտով անբաժան մնան իրարմէ ցեղային, զգացումի և մշակութային ձեւատումներու սերտ առնչութեամբ:

Ճիշդ է թէ կառավարական արդի դրութիւնն է որ խաղաղութեան մէջ պոհեց և կը շարունակէ պահել կովկասը: Անոր կը պարտինք ներկայ ազգային և միշտ դէպի բարգաւաճ կեանք ընթացող վիճակը մեր Հայրենիքին: Յետոյ պէտք չէ անտեսենք թէ, մենք չէ որ ստեղծեցինք այդ գոյավիճակը, հետևաբար մենք չէ որ պիտի կարենանք փոխել անոր ներկայ դրութիւնը: Մեր բոլոր ջանքերը պէտք է ուղղուին, այլամերժօրէն, այն գաղափարին թէ Սփիւռքը պէտք է հոգեպէս կապուած մնայ Հայրենիքին: Անշուշտ իտե՛ալ մը չէ պահել Հայութիւնը արտասահմանի մէջ, սակայն անհրաժեշտ է պահպանել զայն մինչև այն օրը՝ երբ ան իր հայրենի հողերուն վրայ պիտի առաջնորդուի: Կարելի է պահպանել արտասահմանը նախ զորժակցութեամբ Հայաստանի, երկրորդ՝ շարժման մէջ դնելով հայկական արտասահմանի բարի կամեցողութիւնները: Այս վերջին պայմանին համար հարկ է թարմացնել աշխատանքի մթնոլորտը, երիտասարդացնել երևակայութիւնը, քաղել ժամանակին հետ, բայց մանաւանդ հաշտ ապրիլ իրարու հետ, մոռնալ բոլոր բանաքի և երկրորդական խտրութիւնները և նայիլ մեր ժողովուրդը վեր բռնող նպատակներուն միայն:

Ձմռաննք սուկայն թէ Սփիւռքին Հայրենիքը չմոռնալու ամենէն թանկագին միջոցներէն մին է նաև էջմիածինը, Հայաստանեայց Եկեղեցւոյ Մայր

Աթոռը: Բոլոր հայերը քաղաքականապես կրնան կապուած չըլլալ Հայաստանի հետ, բայց ամէնքը բարոյապէս ընդմիշտ կապուած են Ս. Էջմիածնի: Եթէ երևանը զուգահեռ է Հայ Հայրենիքին, Էջմիածինը որ անոր սիրտը եղած է միշտ, կը մնայ նոյնը այսօր: Էջմիածինը Հայութեան հոգեկան ծանրութեան կեդրոնն է, պատմական և զգացական միջօրէակներ, որ աշխարհի վրայ տարածուած բոլոր Հայ սիրտերէն կ'անցնի: Հայութեան այդ երկու ոստանները, մին քաղաքական և միւսը հոգևորական, ինչ որ ալ ըսեն երևոյթները, անկարելի է Հայութեան զգացումին մէջ բաժնել իրարմէ:

Հանրապետութիւն և Հայրապետութիւն, որոնք իբրև անուն միակ գիրով մը կը զանազանուին իրարմէ, տակաւ կը մօտենան իրարու, միասնաբար ծառայելու Հայութեան: Սիրելի է մեզի հաստատել թէ երևանը տակաւ կը շարունակէ կենսական արժէքներ տեսնել Էջմիածնի մէջ՝ ժողովուրդին ու երկրին յառաջդիմութեանը տեսակէտով, բայց աւելի անհրաժեշտ է որ մենք բարձրացնենք անոր բարոյական այդ ուժն ու շնորհը, պահելով լրիւ անոր հանդէպ մեր պատկառանքը, և հասկննելով ամենուն թէ ազգին բարոյական զգացողութիւնը չէ բթացած, և թէ, հետեւաբար, այն զօրութիւնը որով Մայր Աթոռը երկար և դժբախտ դարեր կրցաւ բարոյապէս կառավարել ամբողջ Հայութիւնը, տակաւին ունի բարոյական ազդեցութիւն իր ժողովուրդին վրայ:

Ներքին առաքելութիւն, որ կրնայ թէ՛ արտաքին ծաւալում և թէ՛ ներքին թափանցում նշանակել, անհրաժեշտ է այժմու մեր կեանքին մէջ: Ուսուցումի և մտաւորական ու բարոյական զանազան կերպերով ըլլալիք այս աշխատանքն է որ նորոգումի արիւն և սնունդ պիտի քալեցնէ մեր երակներուն մէջ: Ինչ որ ներսէն կը սկսի՝ միշտ աւելի հարագատ է և ուժեղ, աճումն ալ քանդումն ալ: Ներքին զարգացումն է յառաջդիմութեան բուն սկիզբը, իսկ ներքին խանգարումը՝ կործանումին սկզբնաւորութիւնն է անվրէպ: Այս պատճառաւ ներքին շինութեան ընթացումը հոգածութիւնը աւելի կարեւոր է և փրկարար:

Այդ միջոցները մէկէ աւելի են անշուշտ, սակայն անոնցմէ առաջինն ու կարեւորագոյնը Եկեղեցին է: Հակառակին մոտածումը անխորհուրդ և անարդար պիտի ըլլար: Անխորհուրդ, որովհետեւ Սփիւռքին համար մասաւորելով մեր խօսքը, ազգին ներկայ անհայրենիք և անպետական վիճակին մէջ, թէ՛ իրապէս և թէ՛ իրաւապէս, ոչ մէկ ուրիշ ուժի մը շուրջ կարելի պիտի ըլլար խմբել մեր ժողովուրդին կեանքը: Հայ ժողովուրդը միշտ պէտք ունի Հայ Եկեղեցիին և անկէ ճարտարութիւն մեծագոյն բարիքներուն, որքան ստան որ ուզէ հաւատարիմ մնալ իր աւանդութեան, իր մշակոյթին, զինքը մշտնջենաւորող և դիմագծող ոգիին և ազգային խելայններուն:

Այս տոգորուն նպատակէն դուրս կը մնան մեր Եկեղեցւոյ ծիսական, վարչական և մեր օրերու անդրադարձը, ու կ'ուզենք մօտենալ այն ոգիին որ իբրև ղերադոյն ազդակ պահեց և կրնայ պահել տակաւին մեր սրտին՝ հաւատարիմ իր արեան, իր լեզուին և իր անցեալ սրբութիւններու ձայնին: Կը հաւատանք թէ Եկեղեցին այն բնօրէն է, ուրկէ Հայ հասարակութիւնը կրնայ հաղորդուիլ իր ժողովուրդի իրական տրամային: Հոգեկան այս իրողութիւններէն մեկնելով, կը հաւատանք թէ Հայ Եկեղեցին այն զերագոյն վայրն է՝ ուր

Հայ մը ինքզինքը ամենէն աւելի հարազատ կը զգայ իր եղբայր Հայուն, ուր Հայ Հոգին կրնայ պաշտպանուիլ արտաքին ազդեցութիւններէ, և մնալ հաշտ ինքզինքին և իր անցեալին:

Հայ Եկեղեցին ըստ ինքեան կրօնական Հաստատութիւն մը ըլլալով հանդերձ, իր մէջ միշտ տիրական եղած է ազգային հանգամանքը: Ասիկա եւրոպէս մըն է մեր ազգային պատմութեան մէջ, գեղեցիկ և սրտառուչ, որ ցոյց կու տայ թէ Հայ Եկեղեցին չէզոքացուցիչ ազդակ մը չէ եղած Հայ ժողովուրդի զաւակներուն համար, այլ իրական և միացուցիչ կապ մը ինչպէս կրօնական հաւատքի, նոյնպէս ընկերային կեանքի յարաբերութեան և համագործութեան մէջ: Ոգին՝ որ մեր Եկեղեցւոյ ինքնութիւնը կենագործող ոյժ մըն է և անփոփոխ: Անոր կազմիչ տարրերն են աբելեականութիւնը, այսինքն աբելեան Եկեղեցիի նկարագիրը, վաղնջականութիւնը, ազգայնականութիւնը և աւանդականութիւնը:

Աբելեան է ան, այսինքն բուսած է և աճած այն հողին վրայ, որ սկիզբէն ի վեր և միշտ ծնունդ տուած է ամենէն մեծ կրօններուն, Աստուծոյ զգացումին և կեանքի խորհուրդին շուրջը խմորուած ամենէն սրտազրաւ միաստեղծութեան, բնութիւնը կրօնքով և կրօնքը բնութեամբ բացատրելու ճիշդէն բխած այն գրութիւններուն, որոնց միշտ հաշտ աչքով նայած է Քրիստոնէութիւնը: Միջավայրի այդ գիծը իր դէմքին և նկարագրին ամենէն որոշիչ արտայայտութիւններէն մին մնացած է միշտ:

Վաղնջական է ան, ըլլալով իր զոյութեան արմատներէն մին, որուն վրայ յետոյ պիտի բարձրանար Քրիստոնէութեան հսկայ ծառը, իր հովանիին տակ առնելու համար ամբողջ մարդկային քաղաքակրթութիւնը:

Ազգայնական է, ոչ թէ որովհետեւ, սկիզբէն, ազգովին յարած է Քրիստոնէութեան, այլ որովհետեւ ընդունած է Քրիստոնէութիւնը իբրեւ իր ազգին ճակատագրին բարեբարոյ աստուածային պարզ և մը: Այնքան նոյնացած են իրարու հետ քրիստոնէական կեանքի և ազգութեան զգացումները, որ իր խրդմտանքին առջև ոչ քրիստոնեայ հայը վաղուց դադրած է Հայ ըլլալէ: Իր ժողովուրդին հետ ըրած է ան իր կեանքին երկար և արկածալից ճամբան՝ դարերուն մէջէն: Իր թունդ ազգայնական այդ նկարագրին մէկ հետեանքն է թեւեւ իր չափազանց ժողովրդականութիւնը, որ թէև քանիցս ցնցած է զինքը, բայց մնացած է միշտ բոլոր միւս Եկեղեցիներէն զինքը զատորոշող ամենէն բացառիկ յատկանիշերէն մին:

Աւանդական, իր ներկան իր անցեալին հետ կապող ամենէն ուժեղ զօդերէն մին ըլլալով: Իր մէջ՝ աւանդութիւնը տեսակ մը համայնական յիշողութիւն է, որ խառնուած ժողովուրդի մտայնութեան հետ՝ ազգային ուղի-մտութեան նմանող բան մը դարձած է այլևս: Ան եղած է, աւելի կամ նուազ աստիճանով, չուկէտը իր ապագայի մասին իր կողմէն որոճացուած ամէն հայեցողութեան, ռորպէս աւանդեցին մեզ հարքն մերն:

Միբաւորաբար այսպիսի կապակցութեամբ զոյաւորուած ոգիի մը ծնունդն ու յորինուածքն է այն խորհրդաւոր Հաստատութիւնը որ Հայաստանեայց Եկեղեցի կը կոչուի, սերտօրէն զուգախառնուած կրօնական և ազգային իտէալներ:

րու, և հաւատքի ու հայրենիքի մտածումներու մարմնացած կենդանի այն յիշատակարանը, որ տուած է մեզի մեր գրականութիւնը և դաւանանքը, մեր արուեստը, մեր ծէսը, մեր մշակոյթը ամբողջ:

Վսեմ ըլլալէ աւելի ճշմարիտ պէտք է նկատել այն մտածումը, թէ Հայը ճակատագրուած էր Քրիստոնէութեան, իր դարաւոր կեանքը ողբերգական ինչ մը ունի: Իր ապրելու տենչը և յանուն անոր իր մեռնելու մութ կամեցողութիւնը, իր հաստատ հաւատքը ճակատագրական կործանումներուն, բայց յաւիտենական յաղթանակին, կը զատեն զինքը ուրիշ ժողովուրդներէն ոչ միայն իր ինքնութեամբ, այլ նաև զայն տեսականացնելու կամքով, խորհուրդով:

Եթէ մեր Եկեղեցին մէկ է մեր հանրութեան հետ, եթէ Հայ Եկեղեցին մեր ինքնուրոյնութեան միակ պաշտպանն ու հովանին է, ասիկա Եկեղեցին նպատակը չէ եղած այլ անոր մասնակի մէկ հանգամանք՝ իր գործունէութեան պարագաներէն յառաջ եկած, մերթ ի չդոյէ ուրիշ աւելի ատակ ազգայնական հաստատութեան մը, զոր հնար չէ եղած սնուցանել քաղաքական դժբախտութեանց հետեանքով: Սակայն այս հանգամանքը ոչ ժխտում, ոչ ալ թերացում է Եկեղեցիի բուն առաքելութեան, որ գերազանցօրէն կրօնական է: Եկեղեցին ազգայնականութեան գործիք մը չէ և պէտք չէ ըլլայ: Անոնք կրնան իրարու օժանդակ դառնալ, սակայն պէտք չէ փոխեն իրենց դերերը: Միւս կողմէն սակայն ժամանակին տրուելիք տուրքը պէտք չէ այնքան շատ ըլլայ, նուազեցնելու չափ ճշմարտութեան լոյսն ու նկարագիրը: Ժամանակ և ճշմարտութիւն, մէկին կամ միւսին գերազանցութիւնը մէկ կողմէն կը ստեղծէ ծանծաղամտութիւն և միւս կողմէն վերացականութիւն:

Ակներև է այսօր սա իրողութիւնը, թէ Հայ ժողովուրդը ներկայիս կազմակերպուելէ աւելի կազմալուծման կ'երթայ, վասնզի Եկեղեցին որ երկար դարեր պահպան հրեշտակն ու զօդակալը հանդիսացաւ Հայ ժողովուրդին, այլևս կենդանութեան քիչ նշաններ ցոյց կու տայ և տակաւ կը թերանայ ստանձնելու իր պատմական դերին ամբողջական պատասխանատուութիւնը:

Մեր Եկեղեցին կէս դար է նստած իր Պրոպագանդիստիկ եզրին, կը սպասէ չեա զիտեր ի՞նչ բանի: Ո՞վ պիտի գայ ըսելու համար թէ ան կրօնական և ազգային անյետաձգելի պարտականութիւններ ունի, որոնց իրագործման համար զուցէ վաղը շատ ուշ ըլլայ, և վերջապէս ո՞վ պիտի ձեռքադատէ զմեզ այն ախտաւոր անտարբերութենէն, որ կ'ամրացնէ մեր հոգին, որ կը ջլտտէ մեր ուժերը սուրբ և նուիրական գործերու և ձեռնարկներու ի խնդիր: Հայ գաղթաշխարհը իր ընկերային և որոշ չափով կրթական տարանջատումին հետ ունի նաև կրօնա-մարտաբանական ներքին ոգեկան անհաշտութիւններ: Մեզի չեն պակսիր տնտեսական զոհացուցիչ պայմաններ, մեր մէջ տկարացած չէ նաև կրօնական զգացումը, ոչ ալ իբր ազգ ապրելու գիտակցութիւնը, բայց մեզի, երկու պատերազմներէն վերջ ապրող Սփիւռքի սերունդին, կը պակսի կրօնական և ազգային աշխարհահայեացք: Այդ է պատճառ որ Սփիւռքի Հայ ժողովուրդը տակաւ կորսնցնէ Հայ ոգիի յատկանիշերը: Տարբեր ազգութիւններու և մշակութային կեանքի տէր ժողովուրդի մը համբաւին հաւատարիմ ըլլալէ: Այս հանգամանքին արդիւնքն

է գուցէ որ այսօր դէպքերը կը վարեն մեր ճակատագիրը, բայց էր երբեմն երբ մերս մեռ կեանքը կը շինէհնր դէպքերու ազդեցութիւններէն վեր իմաստութեամբ և մղումներով:

Հայ եկեղեցին կրնայ բլլալ այն սրբազան գետինը, որուն շուրջ կանչուէին զինադուրի մեր կատաղի, այլամերժ ախորժակները, ջլատիչ բնազդները, Այն վայրը, ինչպէս էր երբեմն, ուր ժամադրուէին մեր ժողովուրդին ամենէն ազնուական յատկութիւնները, ոգեղէն արժէքները, զմայլելի իր շինարար ընդունակութիւնները, կարճ՝ այնքան անզամբէր ինքզինքը իրագործած, այնքան վտանգներէն իր նսւր ազատագրած խելը, ողջմտութիւնը, պայմաններուն յարմարելու իմաստութիւնը:

Մենք այսօր կ'արհամարհենք զիրար: Եւ ստոր, սողացող է մեր ատենութիւնը: Այժմ մեր կիրքերը կը բռնկին թերթերու և ճառերու հովովը և մենք կ'ատենք զիրար առանց մեր զիտնալուն: Ժամանակի երևոյթ, պիտի ըսէին տենեւալու և հովկուլ խհսզիրներէն ոմանք, որոնք որքան խելօք՝ նոյնքան աղբատ են իրենց միտքովն ու հոգիովը: Բայց նոյնքան հերարձակ են իրենց թերթերու դաշտերուն վերս: Որոնք առանց զիտնալու կը նուաւտացնեն մեր ոնցեալը: Մենք կ'ամչնանք մեր արժէքներէն, որոնց համար չենք ալ աշխատած արդէն և կը խորտակենք զանոնք, վայրագ զգացումներէ միայն կրակուած: Ինչո՞ւ այս յամառութիւնը իրար բզբտելու, հերքելու, երբ մեր ոտքին տակ ամէն օր տեղի կու տայ մեր ժողովուրդի սիրտէն խարխուլ ու փեռեկուած ենթահողը: Թող հետաքրքիրները կարգան Հինգերորդ դարու մատենագիր մեր Ղազար Փարպեցին, բայց մանաւանդ թող խորհին թէ ինչ զինով պատերազմը ողջ պահեց մեր գլուխները այդ օրերուն: Յետպատերազմեան մեր զանգուածը հեռու է վերադիրը ընդունելէ իւր որակ:

Բարոյական հիւծումին այս համաճարակը, որ մերն է այսօր, հեռու է կարծես մեզ մտահոգ ընելէ: Մեր ժողովուրդը սկսած է զգուհի ինքնիրմէն: Մեր կազմակերպութիւնները, եկեղեցի, Մամուլ և հանրային հաստատութիւններ, կ'անգիտանան զայն: Ո՞վ պիտի հասկնէր մեզի թէ մեզ պարագրկող աղէտը անողոք է այս անգամ, թէ ինքնիրմէն զգուհի ժողովուրդի մը համար աւելի հարկու է քան նոյնիսկ իմֆօրմէն առելը: Դուցէ առաջին գառածուը կը կատարուի մեր ծուլութեամբը, զգայարաններուն յանձնուելու անգործութեամբը: Շատ քիչեր կրնան գիտնալ թէ ինչ հերոսական ճիգ է հարկաւոր ինքզինք ազատելու համար այդ սոսինձէն: Բայց ինչպէ՞ս բացատրել երկրորդը: Ու չմոռնալ որ մեր ժողովուրդը սրբագրուելու համար երբ դաս կ'առնէ, կ'ընէ ատկա հսկայ ալէտներու զինովը: Դառն փորձառութիւնը որ մեզի արժեց ամբողջ մեր նոր պատմութիւնը, խօսքին ու գրին դժնդակ կրկնեղոյթովը, որ մոխիր անգամ չձգեց մեր երկրին վրայ երբ իրականութիւնը պատռեց անոր կախարդ շղարշը:

Պէտք է սորվեցնենք Սփիւռքի Հայութեան, թէ Հայ ժողովուրդը յաղթեր է դարերուն, մեր անունը վեր պահելով բոլոր հզօր կայսրութեանց կամքին հակառակ: Թէ ունի սքանչելի եկեղեցի մը, Քրիստոսաշունչ և ազատախօհ, որուն ճարտարապետութիւնը հիացում կը պատճառէ աստուածներուն և մարդոց, թէ ունի մշակոյթ և արուեստ, որուն մշակները, ծխացող ճրագներու

և տմոյն մոմերու լոյսով, Աստուածաշունչ մատեաններ են ընդօրինակեր դեղ-նած մազադաթներու վրայ: Աւետարանի ամուլ թղթնին չէ Հայ ժողովուրդը, այլ հրաշալի ծառ մը, որ տակաւին կրնայ ծաղկիլ և իր պտուղներով սքանչա-ցում պատճառել աշխարհին:

Մեր օրերու պատմութիւնը առհասարակ կը մտնէ: Ժողովուրդները մեծութիւններ չեն ծնիր այլևս: Միջակներն է որ կը տիրապետեն: Դէպքերը աւելի մեծ են քան քաղաքական դէմքերը: Ճարտարարուեստական նուաճում-ներու ազմուլը կը ծածկէ ամենուրեք: Պետութիւններ վարողներն անգամ բռնակալ վիժուկներ են, ամէն օր ոճիրներով և ամօթով լեցնելով մեր այսօր-ուան աշխարհը: Մեր երէկը գեղեցկացնող հոգեկան բարձրագոյն արժէքները այլևս նուազման և ընկրկումի են ենթարկուած: Ոչ մէկ ատեն երկիրը չէ ու-նեցեր այսքան արցունք և արիւն, և մարդկութիւնը այսքան տառապանք, և այս ամէնը իրմէ իրեն: Կեանքի հրամայականները փոխուած են: Փրիստոնէա-կան ոգին և դասական մշակոյթը դարերուն, որ կը պատմուճանէր այդ ոգին, այսօր գեղեցիկ վերլամնացութիւններ կը թուին ըլլալ: Դրամը արժեքափն է կեանքին, ամէն ինչ առինքնող և դիմագեղծող խորհրդաւոր ոյժը: Կ'ապրինք անկման մէջ ելող աշխարհի մը մէջ, փեռեկտուած անբուժելի հակասութիւն-ներով: Այս վիճակը ակներև է ոչ միայն մեր բարքերուն մէջ, այլ նաև մեր դարու զրական, ընկերային և քաղաքական կեանքի երեանքուն վրայ: Զկայ հոգեկան ապահովութիւն, մարդը կ'ապրի ոճիրի և ստուերներու աշխարհը:

Հակառակ այս իրողութեան, անտեղի և անիմաստ երկիւղներու անձ-նատուր չըլլանք: Պիտի չկորսուի ազգերնիս ու պիտի չկործանի մեր Եկեղե-ցին: Աստուած բողբոջի մոռցած չէ զմեզ: Մեր ժողովուրդը պիտի կրնայ տակաւին ինքզինքը ամփոփել և պատմութեան և ամենատիւր փորձառու-թեանց դասերէն յաւէտ հրահանգուած, դէպի յոյսի նոր հորիզոններ բանալ իր թևերը: Մեր Եկեղեցին, ազգին խղճմանքը, ինչպէս կը սիրէր ըսել Խրիմ-եան Հայրիկ, պիտի կարենայ դեռ հրաշալի ճիգեր կատարել, իր կոչումի ճամ-բան անվատօրէն շարունակելու համար:

Յիշենք Ռոնսարի խօսքը ուղղուած Ֆրանսայի — «Որքան ալ կտրեն ճիւ-ղերդ դուն աւելի ևս կ'ուռճանաս և հսկայ ծառ մը կը դառնաս»:

Նոյն խօսքը Հայ ժողովուրդին կրնանք ըսել: Որքան ալ կտրեն ճիւ-ղերդ, դուն, Մառ Հայկազանց, պիտի աճիս, պիտի ուռճանաս, պիտի տարա-ծես թևերդ բոլոր դաւակներուդ վրայ:

Ե.

(Շարունակելի՝ 4)

ԿՐՈՆԱԿԱՆ

Ա Մ Ո Ւ Փ Ո Ք Ր

(Տօն Ս. Թարգմանչաց վարդապետացն մերոց)

(ԻՆ. Տարեգաւթ Գոհակալութեան
Տ. Տ. Վազգէն Ա. Վ. Ե. Կարողիկոսին)

«Զի էպէս եւ եմք ամալ փոքր եւ քուով յոյժ ընդ փոքուս սահմանեալ եւ գորութեամբ սկար եւ ընդ այլով յօյով անգամ նուանեալ քաղաւորութեամբ, սակայն բազում զործք արութեան գտանին զործեալ եւ ի մերմ աշխարհիս, եւ արժանի գրոց յիշատակիս: (Մ. ԽՈՐԵՆԱՅԻ)

ԳՆԱՀԱՏԱՆՔ ԵՆՅԳՍՓՈՒՐԻՆ

Թամբա Գարալայ իր երկերէն մէկուն մէջ գլուխ մը կը նուիրէ Տանթէին և Շէյքսպիրին, ցոյց տալու համար այն բացառիկ նշանակութիւնը զոր տւին առնուք աշխարհի մշակոյթին համար, առաջինը իտալիոյ, իտալերէն լեզուի և իտալական մշակոյթի՝ իսկ երկրորդը Անգլիոյ, Անգլերէն լեզուի և Անգլիական մշակոյթի համար մասնաւորապէս:

Ան հաստատած էր Շէյքսպիրի մասին եղած գնահատանքէն.

Հակառակ այն թխուր վիճակին՝ ու հերոսի պատգամունքն ինկած է հինում, Եկաթեյ պէտք եմք քե մեզ մօտ իրապէս ի՞նչ. է եղած սա Շէյքսպիրը: Ո՞ր Անգլիացին զոր մեմք հասցուցինք մեր այս երկրին մէջ, որքա՞ն միլիոն Անգլիացիներ պիտի վրայ չապինք քան սա Սթանֆօրթի գիւղացին: Զկայ բարձրագոյն մեծութիւններու զուգորակ մը որ փոխարինէ զինք: Նա է մեծագոյն բանը զոր տուած ենք մեմք ցարդ, օտար ազգերուն մէջ մեր պատիւին համար, եւ մեր Անգլիական ընտանիքին՝ իբր գեղեցիկ զարդ մը: Ո՞րն է այն բանը զոր պիտի չուզէինք վրայ տալ քան քե զինք: Մօսածեցէք, եթէ մեզի հարցնեն. ով Անգլիացիք, ձեր Հնդկաստանի Կայսրութիւնը կու տա՞ք քե ձեր Շէյքսպիրը. պիտի ուզէիք երբեք չունենալ Հնդկական Կայսրութիւն մը, քե երբեք չունենալ Շէյքսպիր մը: Իրաւ որ ծանրակեօն հարցում մըն է սաիկա: Պատգամական մարդիկ ան-

տուօս որ պիտի պատասխանէին պատգամական լեզուով. բայց մենք մեր կարգին պիտի չմղուէինք պատասխանելու. Հնդկական Կայսրութիւն կամ ոչ Հնդկական Կայսրութիւն՝ մենք չենք կրնար մնալ առանց Շէյքսպիրի: Հնդկաստանի Կայսրութիւնը պիտի երթայ մեր ձեռքէն օր մը որեւէ կերպով. իսկ սա Շէյքսպիրը չ'երթար. ան մեզի հետ կը մնայ մինչև յաւիտեան: Մենք երբեք չենք կրնար վրայ տալ մեր Շէյքսպիրը:

Այս բարձր գնահատանքը տնոր համար է որ Շէյքսպիր ինքնին կ'անձնաւորէ մշակոյթ մը, քաղաքակրթութիւնը Անգլիական:

ԳԵՏԻ ՊԱՏԿՈՐ

Մշակոյթը քաղաքակրթութիւն է:

Քաղաքակրթութեան պատմութիւնը գետնին է, որուն զուրեւրուն վրայ զինուորներ եւ քաղաքացիներ կը կռուին, զնդակ եւ արիւն կը թափեն. մինչ գետի թուրքերուն վրայ ժողովուրդներ զուակ կը հասցնեն, տուն կը խնցնեն, զիտական ստեղծագործութիւն կ'ընեն, տիպերի մասին կը մտածեն, երաժշտութիւն եւ գրականութիւն կը գրեն:

ՈՒՆԵԼ ԴՈՒՐԱՆՔ

Այս պատկերացումը ճիշդ է: Վաղ ժամանակներէ ի վեր միլիոնաւորներ, ազգ, պետութիւն, ժողովուրդ կու գան ու կ'երթան: Անոնք որ տուն կը շինեն, սերունդ կը հասցնեն, ուսման և գիտութեան զարկ կու տան, անոնք մշակոյթ և քաղաքակրթութիւն կը ստեղծեն, և անով կ'ապրին, թէ իսկ թիւով փոքր և աշխարհագրական դիրքով ոչ նպաստաւոր երկրի մը գտնուին, ինչպէս են Հայն ու Հայաստանը: Իսկ այն ժողովուրդները, որ տուն չեն շիներ, ուսմունքով և գիտութեամբ չեն զարգանար, երբ մասնաւոր գնդակ և արիւն կը թափեն, աւեր ու կոտորած կը ստանան, անոնք իրենց ձեռքով նաև իրենց իսկ գերեզմանը կը փորեն, և ծով հասնող ջուրի պէս անհետ կը կորսուին ժամանակի ովկիանոսին մէջ:

Այսպէս են մարդիկ, որ իբր անձ կամ միւսեր երբեմն կոթակի պէս կը շահաւորեն, ամպի նման կը գոռան, կամ մինչև իսկ գարնան անձրեւին հետեւող ծիածանին պէս կը կամարանան հորիզոնին վրայ...

Ամէն կասկածէ վեր է անկեղծութիւնը, քաջութիւնն ու հայրենասիրութիւնը այն զինուորներուն, որ Նախօլէօնի դէմ կռիւի միջոցին ինքնաբերաբար կը նետուէին Շուսայանից (Schweidnitz) խրամատը, որպէսզի իրենց դիակներու վրայէն իբր կամուրջէ անցնին ետէն հասնող զինակիցները՝ փրկելու համար պատիւը Ռուսաստանի:

Ամենայն կասկածի չէ անձնուրաց նուիրումն ու հայրենասիրութիւնը այն բիւրաւոր միաժողովներուն, որոնք Բ. Աշխարհամարտի Ճափօնի կայսեր կամ Նոյնիստ Հիթլերի անուանով այնքան կատաղի կռիւ մղեցին, դիմադրութիւն ցոյց տուին:

Բայց ասանք բոլորը մոռացութեան կց տրուին նայնիսկ պատերազմի հաշուարդարին, հաշտութեան հետեւող տասնամակնիկներուն ...:

Ասորական, Բաքուցիական, Միջագետքեան, Պարսկական, Եգիպտական, Յունական եւ Հռովմէական հին քաղաքակրթութիւնները չծնան ու չզարգացան միաժողովներու անձնուրացութեամբ, ոչ ալ վատահամբաւ բռնաւոր Ասորականիւրի, Նաբուքոդոնոսորի, Դարեհի, Յաղակերտի, Գաբաթէի եւ Պոմպէյի մը յաղթանակներով:

Մշակոյթներն ու քաղաքակրթութիւնը, հին թէ նոր, արդիւնք են ստեղծագործ եւ աշխարհի աշխատանքի, յարատեւ երկունքի:

Մշակոյթի համար անհունօրէն մեծ է դերը եւ նշանակալից գործը Հոմերոսի՝ Յունաստանի մէջ, Ֆիրդուսիի եւ Խայնամի՝ Պարսկաստանի մէջ, Յերոնիմոսի՝ Բեթղէմի մէջ, Ս. Օգոստինոսի՝ Ափրիկէի, Տանթէի, Տաւինչիի, Ռաֆայէի եւ Միքէլ Անճէլոյի՝ Իտալիոյ, Շէյքսպիրի՝ Անգլիոյ եւ Էսքանդրի՝ Ամերիկայի մէջ:

«Թորովայնէ ընտրեալ» այս հանճարները ոչ միայն ազգային՝ այլեւ համաշխարհային դէմքեր են, կ'աղբին եւ կը ստեղծագործեն մաքուր մարդկութեան եւ բոլոր ժամանակներու համար: Անոնք քաղաքակրթութեան գետի թուաբերուն վրայ արմատագած կը պտղաբերին, պատմութիւն կը շինեն, գիր եւ արուեստ կը մշակեն, դպրոց կը ստեղծեն, սերունդ կը

հասցնեն, աշխարհի հոգեւոր ու կենցաղական մակարդակը կը բարձրացնեն, ուստի ամէնուն սիրոյն եւ պաշտամունքին առարկայ կը դառնան:

ԱՅՈՒ ՓՈՔՐ

Աշխարհի մշակոյթի մեծերուն եւ մեծագործութիւններուն հանդէպ գնահատանք եւ պաշտամունք ունենալը մէկն է մեր ցեղին առաքինութիւններէն: Արժանիք մը որ կը մղէ Հայը իր սեպհական տեղը պատմութեան ընդհանուր քաղաքակրթութեան տարածքին, Մերը «Փոքր Ամու» մըն է միայն, ըստ Խորենացիի ճշգրիտ պատկերացումին:

Թեւեւ մեկ փոքր ամու մըն եմք, եւ քիւով փոքրեւոյ կարգին, եւ զօրութեամբ ալ օկար, եւ ցոս անգամ նուաճուած ենք քաղաքներով, սակայն բազմաթիւ աւերակա գործն կասարուած են նաեւ մի երկրի մէջ, եւ արժանի են գիրով յիշուելու: Թարգմանիչները հայոց քաղաքակրթութեան գետի թուաբերուն վրայ, Ե. - ԺԲ. դարերուն ստեղծագործ եւ թարգմանչական նշանակելի գործ կատարեցին Ս. Սահակի առաջնորդութեամբ:

Անոնց կը պարտինք հայ տարուէնքին դէմը 404ին եւ ասկէն թարգմանութիւնը Աստուածաշունչին, որոնք խաւարիս, ուղեցոյց, միջոց եւ ներշնչարան եղան հայկական ուրոյն մշակոյթի մը ստեղծումին եւ զարգացումին, զանազան մարզերու մէջ:

Ս. Սահակի եւ Ս. Մեսրոպի շնորհիւ բանիչի թափով սկսող հայ մշակոյթը աղբիւր եղաւ, զեռ դարձաւ, ամու կապեց, յազեցնելու համար սերունդէ սերունդ մշակոյթի համար հայոց ունեցած քաղցն ու ծարաւը:

Հայոց աշխարհէն սկիզբ առնող Եփրատ եւ Տիգրիս գետերուն պէս հայկական մշակոյթը օրհնութիւն դարձաւ մեր բնաշխարհին չափովը գրացի եւ այլ մագուղուրներու համար:

Թարգմանիչները հայկական մշակոյթի եւ քաղաքակրթութեան հետ ստեղծեցին նաեւ հայ քրիստոնէական ազգային ոգի, նոր հայկականութիւն մը, որ երթալով կ'ամէն ու կը զարգանայ:

ՄԷԿ ԱԿՆԱՐԿՈՎ

Հայկական մշակոյթը իր առանձնա-
յատկութիւններով կը տաղաւարուէ Հա-
յաստանեայց եկեղեցիի հովանիին տակ:

Հայոց փոքր Ածուխն օրհնալից բեր-
քերն են հայերէն լեզուն, այրուբէնքը,
Աստուածաշունչի սակեղէն թարգմանու-
թիւնը՝ զուգընթաց Յոյն դասական հեղի-
նականերու թարգմանութեան (առանց ու-
րուն անոնք կորսուած պիտի մնային
ընդհանուր մատենագրութեան համար),
հայկական ճարտարապետութիւնը, ման-
րանկարչութիւնը, գրչութիւնը, երաժշ-
տութիւնը: Ասոնց կարգին նաեւ ծաղկումը
ձեռագործ գեղարուեստներուն՝ խաչքար,
սակերչութիւն, ասեղնագործութիւն:

Հայ մշակոյթի կարկառուն դէմքերէն
Ս. Ստեփանէի զառ եկեղեցիին առանձինն
կը տօնէ միայն Ե. — ԺԲ. դարերուն փայ-
լած հետեւեալ դէմքերը, Ս. Թարգմանչաց
Վարդապետացի Մերոց անուան տակ:

Մեսրոպ Մառոց՝ աջ բազուկը Ս. Սա-
հակ Գարթեի, ստեղծիչը հայ այրուբէն-
քին, առաջին սառուցիչը հայերէն լեզուի
և հայ դպրոցի, հեղինակ և երգահան —
երգիչ ապաշխարութեան շարականներուն:

Յիլիս, հեղինակ Վասն Վարդանայ և
Հայոց Պատերազմին դիւցազնեղութեան,
Այսպիսեղութեան ձառին, Խրատք Միան-
ձանց, Տէրունական Աղօթից, Արարածոց,
Յետուայ և Դատաւորաց գիրքերու մեկ-
նութիւններուն:

Մովսէս Քերթով, Խորենացի, բանաս-
տեղծ, փիլիսոփայ, պատմահայր, հեղի-
նակ շարականներու, Հայոց Պատմութեան
աւանդական ծագումէն մինչև Արշակուն-
եաց դահին կործանումը (428 Յ. Ք.):
Անոր կը վերագրուին Պատմութիւն Հոգ-
ւոց Վանքի Պատկերին, Հռիփփոմեանց
Ներքող և Գիրք Պիտոյից, գուցէ նաև
Աշխարհացոյց և Կալիսթենէի Պատմու-
թիւն Մեծին Աղեքսանդրին:

Դաւիթ Անյայր Ներգիմացի, Հաբացի,
փիլիսոփայ, գիտնական, իր երկաթիբու-
թիւններն են՝ Սանձանք Իմաստասիրու-
թեան, Վերլուծութիւն Ներածութեան
Գորփիւրի, Ստորագութիւնք Արիստոտէ-
լի, Մեկնութիւն Ստորագութեանց Արիս-
տոտէլի, Պէրիարմէնիոս Արիստոտէլի,

Թուղթք Արիստոտէլի, Ներբողներ Սուրբ
Մնեղեան և Ս. Խաչի:

Գրիգոր Նարեկացի (+ 1010), մեծա-
գոյն հայ միսթիք, հանճարեղ բանաստեղծ,
Դրած է Նարեկը, Ոլլեբեղլուքիւն՝ Ի խորոց
Սրտից Խօսք ընդ Աստուծոյ, Մեկնութիւն
Երգ Երգոցի, Ներբողներ՝ Ապարանից Ս.
Խաչի, Առաքելոց, Ս. Աստուածածնի և
Ս. Յակոբ Մծբնայ Հայրապետի, Դանձեր՝
Խաչի, Եկեղեցւոյ և Ս. Հոգւոյն, տաղիւր
և մեղեդիներ:

Ներսէս Կլայեցի՝ Շնորհալի (1102-73),
Թագն ու պսակը Արծաթի Դարու, բանաս-
տեղծ, երաժիշտ, երգահան, մեկնիչ, գոր-
ծիչ, դիւանագէտ և բարեկարգիչ: Իրեն
կը պարտինք մեծամասնութիւնը ժամա-
գիրքի ընտրեցւոյն երգերուն և աղօթք-
ներուն, Հաւատով Խոստովանիմը, Ս.
Վարդանանց ճնորհարաջը և «Արիաց-
եալքը և այլ շարականներ, Մեկնու-
թիւններ Ս. Մտթէսի և Կաթողիկոսոյ,
Ողբ Եղեսիոյ, Յիսուս Որդի — որուն
ամփոփումն է «Այսօր անճառք — Վի-
պասանութիւն — տաղաչափիւր ամփո-
փումը հայոց պատմութեան —, Հանելուկ-
ներ, Յաղագս Երկնից և Զօրեանց, և
այլ գործեր, ամէնքն ալ ընտիր հայերէ-
նով, ամէնքն ալ լայն տեղ և ծաւալ գտած
իր հայրապետական գլուխ — գործոց Ընդ-
հանցակն թուղթին պէս, որ ԺԲ. դարէն
ի վեր իբր ուղեցոյց և օրինակ կը ծառայէ
եկեղեցական, դաւանական, միջեկեղեցա-
կան, բարեկարգական և կարգապահական
հարցերու և յարաբերութիւններու:

Մեր տօնիլի Թարգմանիչ սուրբ վար-
դապետներուն անուններուն և միայն
մատենագրական վաստակին ցուցակային
թուուցիկ այս թուումը բաւարար է գա-
ղափար մը կազմելու անոնց ինքնութեան
և մեզի ձգած դրուստ փառանքի մասին:

Նշենք թէ մատենագրական այս շա-
րոցին ամենէն անգին և փայլուն գոհա-
րներն են հայերէն լեզուն, այրուբէնքը,
Աստուածաշունչի սակեղինի թարգմա-
նութիւնը, Եղիշէն, Խորենացի, Նարեկը,
Ժամագիրքը, Շարականը և, որոշ պա-
րագաներու համար, Ընդհանրականը:

Ասոնց իւրաքանչիւրը մէյ մէկ քանի
է անկորնչական, մէյ մեկ բարձի գիրք

գործածական, որ Աւետարանի կողքին սերունդէ սերունդ հոգեկան սնունդ ջամբած է մեր նախնիքներուն, ուստի և Ս. Գրքի պէս առարկայ դարձած անոնց սիրոյն և հոգածութեան, որպէս աղբււր կրօնական մտքուր ներշնչումի և ազգասիրական ապրումի:

Այս գլուխ-գործոցները անմիջական օգուտէ դատ օտարներուն մօտ ալ ճանաչումէ գտած հայկական ճարտարապետութեան, երաժշտութեան, մանրանկարչութեան և ձեռագործ արուեստներուն հետ կը կազմին առանձնաշատկութիւնը մեր փոքր օժուկին, որ աշագորտ անդ էր կը գրաւէ ընդհանուր քաղաքակրթութեան և մշակոյթի համաարած անդատանին մէջ:

ԱԶԳ ՍՈՒՐԲ, ԺՈՂՈՎՈՒՐԻՍ ՍԵՊԼԱԿԱՆ

Եւայց իսկ ընթերցել մըն եւ, քաղաւորական քաղաքացիութիւն մը, սուրբ ազգ մը, ժողովուրդ մը սեպական ոստայութեամբ, որպէսզի ճշակեմք հրաւիրուածութիւններն Անոր՝ որ խաւարեմ կոչեց զանգ իւ սեմն-չելի լոյսին» (Ա. Պետ. Բ. 9):

Փոքր Ասիոյ նորագործ համայնքներուն ուղղութեամբ Պետրոս Առաքելի այս խօսքը կրնայ պատշաճիլ հայ ժողովուրդին ալ, որ Թարգմանչաց լուսաւորչական գործունէութեամբ, կոնակ կը դարձնէ ազգայնական և հեթանոսական խաւարին, և Քրիստոսի լոյսէն առաջնորդուած՝ կ'օգտագործէ Աւետարանը իբր փրկութեան լուստակ, Ե. դարէն առիկն զինք նուաճող բազմազգի հորդաններու դէմ, որոնք իրարու ետեւ կը խուժեն մեր երկրի, կը արորեն մեր ստացութիւնները, բայց երբեք չեն կրնար տիրապետիլ մեր սեպական հոգիին, որ ինչպէս վարդապետաց օրով, ամէն անգամ որ հարկ լինի, վճարեալութենէ կը յայտարարէ:

Եւ այսմ հուսանոց զանգ ոչ միայն է խալիսի, ոչ հրեոսակի եւ ոչ մարդիկ, ոչ սուր, ոչ հուր, ոչ ջուր, ոչ ամենայն զինք եւ եմ դառն հարուած: ... Ի քեմ օսնցմն եւ ի մէնջ յանձնաւորութեմ, սուր քո եւ պարանոց մեր: ... Զի ոչ երբ ընդ մարդոյ է ուխտ հաւանոց մերոց ... այլ անլուծութեամբ ընդ Աստուծոյ, որում չիք հմար քակ-

օն եւ ի բաց ելանել, ոչ այժմ եւ ոչ յապա եւ ոչ յաւիտեանս եւ ոչ յաւիտեանս յաւիտեանք» (ԵԼԻՔԷ, Բ. Յեղանակ):

Հայուն ընտիր ցեղ, սուրբ ազգ և սեպական նկարագրով ժողովուրդ մը լինելուն գիտակցութիւնը, որ ոգի է և կեանք, կը ծնի, կը յայտնուի հայ մշակոյթին հետ, և կը զարգանայ անոր զուգընթաց, հայոց ծաղկալից փոքր օժուկին մշակութեամբ և պահպանութեամբ:

Ծանօթ են հայ կեանքին փոթորկալից վիճակը, Արշակունեաց, Բագրատունեաց և Ռուրիկեանց հարստութիւններուն կարճ կեանքը, հայկական իշխանութիւններու և միլիթութիւններու անփառունակ վախճանը, հայ ժողովուրդին հայրենի հողին վրայ և օտար աստղերու տակ պարզած պառակտումները՝ տեղական, պետական, աւատական, աշխարհագրական, դաւանական, կոռուպցիական և այլ շեղաւորութեանցով:

Բայց իրողութիւն է որ, հակառակ այս տխուր երևոյթներուն, աշխարհով մէկ ցրուած հայերը իրենք զիրենք հայ կը զգան և կ'աշխատին հայ ուղիով ...:

* *

Ամէն հայորդու ինքզինք հայ զգալու և հայութեան մաս կազմելու այս երևոյթը բնական է: Անկիւն ձայնն է մեր արիւնին, մեր աւանդութիւններուն: Ան Ս. Աւետարանին լոյսով և հայեցի դաստիարակութեամբ զմեզ ամէնքս կը կապէ և կը միացնէ իրարու: Անկիւն նշան մըն է թէ հայը, ուրիշ ինչ պիտակ ալ որ ունենայ, հայ է, մէկ՝ ցեղով, մէկ՝ ազգութեամբ, ուրոյն ժողովուրդ մը՝ սեպական ստացութեամբ և նկարագրով:

Մեր մէջնուս մէկտնութիւնը կամ միութիւնը թաքուն կ'արտայայտուի հայկական ոգիով՝ ճառագայթումը հայ մշակոյթին: Այս իրողութեան դէմ յանդիման մենք ալ մեր կարգին Գարայիլ հետազոտութեամբ կրնանք բնի:

Հայկական աշխարհիկ պետութիւն կամ ոչ, հայկական հարստութիւն կամ ոչ, մերն են հայ լեզուն, հայերէն այբուբենը, Աստուածաբանական ուսման քաղաքացիները,

Մերն են Սահակ, Մեսրոպ, Սյրեք, Խորենացի, Նարեկ սյրի, Եւրովայի քարգմանիչ ւարդապետները: Մեծի ուսիս հայ-ֆրանսեսեայ չնեմ կրնար մեալ, չնեմ կրնար ապրիլ առանց մեր սխալեցեալները քարգմանիչներուն, առանց հայ մեակոյթին:

Արդար և փրկարար են Ս. Թորգմանչաց և անոնց թողած ժառանգութեան մասին այսպիսի գնահատական վերաբերմունք, մանաւանդ արտասանմանի հայու-թեան համար, որուն կը պակսին հայրենի հողին և պետութեան կուռնանները:

Հայաստանի այցելեցիքն և այլ կողմակերպութիւններն ըստ կարելոյն կը ջանան վառ պահել Աւետարանին լոյսը և հայրենի արքութիւնները՝ լեզու, ծէս, գիր, աւանդութիւն, սովորութիւն: Բայց այսքանը բաւարար չէ մեր գոյութիւնը ապրումիլու համար: Անհրաժեշտ է առաւելագոյն չափով զօրացնել այդ ճիգերը և հաւաքարար ունենալ կարլայլեան նախանձախնդրութիւն մը:

Քաղաքական, ընկերային և նիւթական հարստութիւնները անցաւոր են: Մեր օրով իսկ Անգլիա կորսնցուց Հնդկաստանը: Իտալիա չկրցաւ պահել Լիպիան ու Եթովպիան: Ֆրանսա վրայ տուաւ Թունիզիան և Ալճէրիան: Բայց այս երեքն ալ կ'ապրին և կ'իշխեն շնորհիւ Շէյքսփիրի և Նեպոլի, Տանթէի և Տաւրինչիի, Փասքալի և Հիւկոյի:

Մեծ ազգերուն և քաղաքակրթութիւններուն հետ բաղդատութեան եզրեր չեն հայ ժողովուրդն ու մշակոյթը, քանի որ Խորենացիին ըսածին պէս նուազ է մեր թիւը, աննպաստ է մեր դիրքը, փոքր է մեր մշակոյթը: Այսու հանդերձ աշխարհի կրնար անգիտանալ կամ անտեսել զմեզ, վասնզի Ռեզոլուսի ֆալգոնդու-քիւնցեր կասարուած են նաեւ մեր երկրին մէջ, եւ արժանի՝ զիրով յիշատակութեան: Խորենացիին ակնարկած և մեր երկրին մէջ կատարուած արիական գործերը առաւելապէս հոգեկան են և մշակութային:

Սուրբ Թորգմանչիները ի պաշտօնէ և իրաւ հոգեւորականներ են — կաթողիկոս, եպիսկոպոս, վարդապետ, քահանայ և ուսուցիչ:

Անոնց պէս քրիստոնէական մտայնութիւն և դաստիարակութիւն ունին իրենց ժամանակակից աշխարհականները — իշխան, զօրական, քաղքենի և շինական, մինչև Ժ. Գարու վերջերը:

Ամէնքն ալ կը գնահատեն հոգեւոր արժէքները, սերտօրէն կը գործակցին, իրարու հետ կը մրցին ըստ կարի իրենց լուծման ձգելու Տիրոջ գանձանակին մէջ:

Անոնք, հակառակ ժամանակներու շարունակեան և արհաւիրքին, հակառակ կեանքի պայմաններու խտտութեան, աշխատանքի և նուիրումի օգիւծ առգորուած, սիրով կը ղինուորին, կամուր պահակ և մշակ կ'ըլլան, թումբ կը կանգնեն, քրտինքով կ'ոռոգեն, արիւն-արեցունքով կը պարարեն հայոց այգին, որպէսզի թշնամին չաւրէ զայն, որպէսզի առատ լինի բերքը վաստակին, որպէսզի հայու սեղանը բաց լինի, նշխարն ու բաժակը անպակաս, իւղն ու խոնկը անընւազ, Ա. Բ. Գ. ի տախտակն ու քերականը պատրաստ, որպէսզի հայը շարունակէ ապրիլ և ստեղծագործել իբր ճաղգ սուրբ, ժողովուրդ սեպականն:

Ոչ մէկ խօսք այս նպատակներուն վսեմութեան և զեղեցկութեան դէմ: Մերն ալ են անոնք: Մենք ալ կը հասնինք անոնց Աստուծով՝ եթէ շարունակենք Ս. Թորգմանչաց օգիւծ աշխատիլ և զոհաբերել, եթէ հուսատարի մնանք Աստուծոյ հետ վարդանանց կնքած ուխտին անլուծանելի, եթէ մտիկ ընենք և դրոպան արձագանք տանք Խ. Նարայէի գրիչով մեզի ուղղուած արբաղան կոչին:

Հայ ապրիմի, եղբարի, մարդկութեան մէջը. Հայ կնիկի է մեզ պատմութեան կըր. Հայ անուամբ գմեղ կ'ողջունեն երկիմի, եղբարի, հայ ապրիմի:

Պրոֆ. Նիլ Եւր

ԶԳՈՆ ԵՊՍ. ՏԷՐ - ՅԱՎՈՐԵԱՆ

ԳՈՐՈՎԱԳՈՒԹ ԱՍՏՈՒԱԾԱՄԱՅՐ

Բիւզանդագէտ Փրոֆ. Օր. Միրարփի Տէր-Ներսէսեան փառք ուսումնասիրութիւն մը ունի՝ «Deux Exemples Arméniens de La Vierge de Miséricorde» խորագրով, որ նախ լոյս տեսած էր Revue des Études Arméniennes, NS. VII (1970) մէջ, էջ 187-202: Ասիկա առիթ ընծայեց մեզի որ Աստուածածնի վերափախման տօնին առթիւ մեր սիրելի ընթերցողներուն խորհրդակցութեան նիւթ դարձնենք զայն:

Նախ պէտք է ըսել որ յիշեալ ուսումնասիրութիւնը մանրակարգական, զոռո մասնադիտական նիւթ մը եղած ըլլալուն՝ միայն որոշ գիտական դատարարքի ծանօթ եղած է: Արդ՝ կը փափաքինք աւելի պարզ և կրօնական ձևով մօտենալ նիւթին, հոգեւոր սնունդ քաղելու համար այս տօնին առթիւ:

* * *

Աստուածամայրը առաքելական շրջանին իսկ մեծ աէր և յարգանք կը վայելէր հաւատացեալ քրիստոնեաներու կողմէ: Իսկ է. դարէն սկսեալ ոչ միայն բարեխօսն էր հաւատացեալներուն, այլև պաշտպանը դարձած էր Կ. Պոլսոյ՝ Բիւզանդական մայրաքաղաքին: խորհուրդներ ալ եղած էին թէ կոյսերական այս քաղաքը իր հիմնարկութեան օրէն իսկ նշուէր որ և էր Աստուածամօր պաշտպանութեան: Այսպէս, Աստուածամայրը պաշտպանելով՝ փրկած էր Կ. Պոլիսը Արաբական արշաւանքներու դէմ, նախ 677ին և ապա 717-718 թուականներուն: Ինչպէս նաև պաշտպանած էր Ռուսական արշաւանքներու ընթացքին, 860ին: Կը պատմուի թէ Աստուածամօր վերարկուն հանդիսաւոր թափօրով դարձուցած տոհմ թշնամին փախուստի մատուցած էր: Այս դէպքը մեզի կը յիշեցնէ Իսրայէլի ժողովուրդին Ուխտի Տապանակով եօթն անգամ երիքով քաղաքի շուրջը դառնալը և թշնամիին յաղթելը (Յես. 2. 12-16): Աստուածամայրը իր մէջ կրած ըլլալով Աստուածորդին՝ Նոր Ուխտի Տապանակը եղած էր (Բ. Միչ. Ե. 13-14, Դկս. Ա. 35):

Այս հրաշալի յաղթանակին առթիւ, Կ. Պոլսոյ (Յուշաց) Փառիս Պատրիարքը, Առ Սբ. Կոյս իր գահաբանական աղօթքին մէջ կ'ըսէ. «... Աստուածամայրը, որ մեզի համար բարեխօսութիւն կ'ընէ առ Բրիտանո» մեր հոգիներու փրկութեան և մեր մեղքերու թողութեան համար, ան մեզ կը պաշտպանէ բարբարոսներու արշաւանքներու դէմ: Անիկա մեզի համար անսովի պարիսպ մըն է»:

Իսկ Յուլիս 2ին, Սբ. Աստուածամօր վերարկուն «Զիսեղմոն Տօն»ին առթիւ, նոյն Պատրիարքը ուրիշ աղօթք մը ունի առ Ս. Կոյսն Մարիամ. «Դուռն ըլլոր հաւատացեալներուն անպակասութեան զգեստ մը աւելի քու սուրբ վերարկուդ, որուն շնորհիւ դուռն կ'ապաստանես քու սուրբ մարմինդ, ո՛հ, դուռն՝ որ աստուածային պատսպարուն ես մարդոց»:

Պէտք է ըսել որ Աստուածամօր այս պաշտպանողական քնման վանական ծագում ունեցած էր, ապա հետզհետէ շատ մեծ ժողովրդականութիւն գտած է. ասկայն, անծանօթ մնացած էր սկզբնական շրջանին Բիւզանդական մանրակարգական արուեստին մէջ, և ասոր համար ոչ մէկ արձագանք կը գտնենք Աստուածամօր վերադրուած հրաշքներուն, հակառակ որ այսօր մեծարանքի և պաշտամունքի աւարակայ դարձած էին: Բարեխախտարար պարագան նոյնը չէ Ռուսական մանրանկարչութեան համար: Սբ. Անտրէ Գուրի հրաշքին համաձայն, Աստուածամայրը իր կրած քօղը հանելով՝ կը տարածէր Յուշաց Եպիր նահանգի Բլաչերնէսի (Blachernes) եկեղեցւոյ հաւատացեալներու զիւռուն վրայ: Ահաւասիկ այս հրաշքին պատմութիւնն է որ նոյն ասեմ Ռուսական մանրանկարչութեան ծագման առիթ տուած էր, որ ծանօթ է «Pokrov de la Vierge» անուամբ, որ կը նշանակէ Աստուածամօր փոյր: Գորովագուր կամ Պաշտպան Աստուածամայրը նկարին մէջ այսպէս ներկայացուած է. Ս. Կոյսը ոտքի կեցած՝ մէկ ձեռքով բռնելով վերարկուն ծալքը՝ կը տարածէ զայն ծռնելի եկած հաւատացեալներու ուսին վրայ, որմէ Երիսակ մը կը տեսնենք Երուսաղէմի թիւ 2568՝ Պարոն Վասակ Արքայեղբոր Աւետա-

րանին մէջ, թղ. 320, որ ծաղկուած է 1270 ին, Այս նկարին մէջ, Աստուածամայրը քիչ մը դարձած է գէպի Քրիստոսն և ձեռքով բարեխօսութիւն կը խնդրէ Միածինէն:

1220 տկան թուականներուն, Գերմանիոյ Քօյօն քաղաքին մէջ, Սիսդերսեան կրօնաւոր մը իր շէնքերէն բնակարանացու թիւնս գրքին մէջ կը պատմէ իր Միարանակիցներէն մէկուն ունեցած տեսիլքը՝ այսպէս. «... Կրօնաւորը Սուրբ Հոգիով վերացած՝ երկնքի փառքը կը գիտէ, բայց այնտեղ չի գտներ իր Միարանակիցներէն ոեւէ մէկը: Հարց կու տայ Աստուածամօր՝ ըսելով. «Ինչե՞ր համար, ով Սուրբ Աստուածամայր, այստեղ չեմ տեսներ մեր Սիսդերսեանց վանքէն ոչ մէկ Միարան»: Երկնքի թաղերէն իրեն պատասխանելով՝ կ'ըսէ. «Վիսդերսեանց վանքի կրօնաւորները ինծի համար շատ սիրելի և շատ ընտանի են, և զանոնք իմ թէկերուս տակ կը տաքցնեմ: Եւ բանալով վերաբնակեցնող թոյց կու տայ բազմաթիւ և անհաշուելի Միարաններ և աշխատաւոր միաբնակողներու և զոյրերը: Ասկէ քիչ ետք, Դոմինիկեան Միարաններ կը վայելին Ս. Կոյսին պաշտպանութիւնը: Պէտք է ըսել որ Աստուածամօր վերաբնակին ապաւինիլը մեղքերու թողութեան և գթութեան համար, Ֆրանչիսկեան ծագում ունեցած է և ապա տիեզերական դառնալով՝ համայն քրիստոնէութիւնը ծնրադրելով վերաբնակին տակ՝ ապաւինած է Աստուածամօր պաշտպանութեան: Դուք ինչո՞ք Դոմինիստիկութիւնը Աստուածամօր պատառը ասոր մէկ փաստը կը ներկայացնէ, որ ամենէն ինչ օրինակը ճանչցուած է մինչև այսօր, ծանօթ՝ Վերանչիսկեաններու Աստուածամայր անունով: Կը գտնուի իտալիոյ Սիէնն (Sienne) քաղաքի Պինակոթէթ (Pinacothèque) թանգարանի մէջ: Պատառը կը ներկայացնէ Աստուածամայրը, Յիսուս մանուկը գրկած իր ձախ ծուռկին վրայ, որ կ'օրհնէ: Ս. Կոյսը իր վերաբնակին կը տարածէ ծուռկի եկած երեք Ֆրանչիսկեան կրօնաւորներուն վրայ: Ասոնցմէ մէկը կը համբուրէ Ս. Կոյսին ոտքը, մինչ միւս երկուքը ձեռնամուծ կը պաղտաւին: Նոյն ձեռով գծուած է նաև մեր հայկական Կի-

լիկեան մանրանկարը, որ կը պահուի Պրիւքսէլի Ֆէրօն-Սթօքլէի (Feron-Stoclet) թանգարանին մէջ: Ամենէն կարեւորը սակայն այս մանրանկարին թուականն է. Ծնորհիւ Փրօֆ. Օր. Ս. Տէր-Ներսէսեանի մանրամասն և գիտական ուսումնասիրութեան, փաստացի թուականներով կ'ապացուցուի թէ Դուք ինչ պատառը աւելի ուշ թուականի գծուած է քան Կիլիկեան յիշեալ մանրանկարը: Եւ Փրօֆէսօրը եզրակացնելով կ'ըսէ թէ «Ուրեմն այս երկու արուեստագէտները շատ աւելի ինչ օրինակէ մը ներշնչուած պէտք է ըլլային իրենց նկարները գծած ատեն»:

Ժ.Գ. դարուն մենք կը հանդիպինք նաև Եւրոպայի ուրիշ քաղաքներու մէջ պատառներու, ուր Սրբուհին իր վերաբնակումը կը պաշտպանէ Եկեղեցւոյ հաւատացեալները: Այսպէս, օրինակի համար, Աւստրիոյ Լինց քաղաքին մէջ կը գտնուի պատառ մը, որ գծուած է 1240-1250 թուականներու միջև և ուր Սր. Ուրսուլ կոյսը կը պատառաւ իր առջև ծուռկի եկած վեց հաւատացեալները: Իսկ Սանթա Մարիա-ինտեր Անջելօս, Սպօլէթի մօտ (Santa Maria-inter Angelos, près Spolète) 1280-1290 թուականներուն գծուած պատառ մըն ալ կը գտնուի, ուր Աստուածամայրը կը պաշտպանէ յարուցեալ մարդիկը:

Սակայն դժուար է ճշդել, թէ այս նկարները որո՞ւ միջոցաւ Կիլիկիա փոխադրուած էին: Կը կարծուի հաւանաբար Դոմինիկեան կամ Ֆրանչիսկեան Միարաններու միջոցաւ: Կրնային բերուած ըլլալ նաև իտալացի վաճառականներու կողմէ, որոնք գործօն վաճառականութիւն կ'ընէին արդէն Կիլիկիոյ հետ Ժ.Գ. դարուն: Առաջին անգամ Դոմինիկեանները եկած էին Կիլիկիա Հեթում Ա. թագաւորին հրաւերովը 1237 թուականին:

Հայ մանրանկարիչները, որոնք կը ծաղկէին Աւետարաններ արքայական և իշխանական ընտանիքներու համար, կըրնային ծանօթ ըլլալ այս պատառներուն:

Հայկական մանրանկարչական արուեստի Դոմինիստիկութիւնը Աստուածամօր առաջին նկարն է Նրուսաղէմի Ս. Յակոբ, թիւ 2568 ձեռագիր Արքայադարձար Վասակ իշխանի Աւետարանի մէջ գտնուողը, թղ.

320, ուր Քրիստոս նստած է գահի մը վրայ ամպնովանիի տակ և հագած է կապոյտ պատմունճան և ծիրանի-կարմիր վերարկու մը, ձախ ծունկի վրայ կը բռնէ գիրք մը (Աւետարան) և աջ ձեռքով իր օրհնութիւնը կու տայ ծունկի եկած արքայներու վրայ Վասակ իշխանին և իր որդիներուն՝ Կոստանդինի և Հեթումի: Վասակ հագած է առանց թևի պատմունճան և մուշտակէ կարմիր (vermilion) վերարկու մը, և իր ներքնազգեստին թևերը ճերմակ են: Երէց որդին հագած է կարճ թևով պատմունճան մը, կապոյտ-ճերմակ գծաւորումով: Կրտսեր որդին իր հօր նման հագած է կարմիր պատմունճան:

Իսկ Աստուածամայրը աաքի կեցած է այս խոյսերին ետև և իր վերարկուն կը տարածէ անոնց վրայ ի նշան պաշտպանութեան, և ձախ ձեռքը քիչ մը վերցուցած՝ բարեխօսութիւն կը խնդրէ իր Միաժին Որդիէն՝ Քրիստոսէ:

Երկրորդ Պրիւքսէի Ֆէրօն-Սթօքլէի հաւաքածոյի մանրանկարն է, ուր Աստուածամայրը Յիսուս Մանուկը գրկած՝ նուիրատուներուն մեծարանքը կ'ընդունի: Սուրբ Կոյսը մուժ գայնով կապոյտ պատմունճան և ծիրանեզոյն վերարկու մը հագած է և զայն կը տարածէ ծունկի եկած մեծարողներու ուսին վրայ: Յիսուս հագած է կարճ ճերմակ պատմունճան մը, կարմիր և կապոյտ զարդարուած խաչերով և մէջքը կապուած լայն կարմիր գօտիով, որ ուսին ժիւղացած է երկու երիզներով: Մարտլախտ Օշին, իր երկու որդիներով՝ Կոստանդին և Հեթում, ճիշդ արքայազնայր Վասակ իշխանին պէս(*) Օշին հագած է ճերմակ պատմունճան և կարմիր մուշտակէ վերարկու մը: Երէց որդին՝ Կոստանդին, հագած է կարճ թևով կապոյտ խիլազ և կարմիր պատմունճան մը: Իսկ կրտսեր որդին՝ Հեթում, նոյնպէս խիլազ մը, որ կէս-կարմիր՝ կէս-կապոյտ է, և ճերմակ պատմունճան մը: Ասոնց ետև կեցած է եպիսկոպոս մը, որ մէկ ձեռքը դրած է Օշինի ուսին վրայ և

միւս ձեռքով բարեխօսութիւն կը խնդրէ Ս. Կոյսէն: Եպիսկոպոսը իր գլխուն վրայ ունի սուրբերու յատուկ լուսապսակ մը, որմէ անմիջապէս պիտի ենթադրուի թէ սուրբի մը դիմանկարն է այդ: Սակայն ոչ: Այլ Հեթում Ա. Թագաւորը և Վասակ իշխանին եղբայրը՝ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսն է: Այս լուսապսակը մենք կը տեսնենք նաև Երուսաղէմի թիւ 2563 և 2660 ձեռագիրն Աւետարաններու մանրանկարին մէջ, ուր Լեոն Բ. Թագաւորը և Կեռան Թագուհին լուսապսակով ծաղկուած են: Նոյնը կը տեսնենք Բիւզանդական կայսրերու և կայսրուհիներու գլխուն շուրջ, Երուսաղէմի թիւ 1950 Աւետարանին մէջ նուիրատու Սահփանոս Եպիսկոպոս գլխուն լուսապսակ մը ունի:

Այս ձեռագրին մէջ կը կարդանք սորա ցուցական գերանունը որ, անշուշտ, ազգականական կապ մը ցոյց կու տայ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսի և Օշինի հետ: Ժիշէ, քանի որ կարմիրներ կ'ըլլային իրարու: Օշինի հօրաքոյրը՝ Ալիս, ա՛մուսնացած էր անոր հօր՝ Պարսն Կոստանդինի հետ. և աւելին, Օշինի եղբոր արջիկը՝ Կեռանը ամուսնացած էր 1262ին Լեոն իշխանի հետ, որ Յովհաննէս Արքեպիսկոպոսի եղբորորդին կ'ըլլայ:

Անուանաի հայկական գործովագութ Աստուածամօրը երկու մանրանկարները, որոնք շատ արժէքաւոր են ըստմաթիւ նկատառումներով: Նախ՝ ինչպէս տեսանք արդէն, անոնք են հնագոյն օրինակները Արեւմուտքի մէջ և ոչ թէ իտալացի Գուբիչիոյ գծած պատասաը, ինչպէս կը կարծուէր մինչև այսօր: Ուրեմն, իտալացի արուեստագէտը ուրիշ օրինակէ մը օգտուած պէտք է ըլլայ:

Երկրորդ՝ յիշեալ զոյգ մանրանկարները արուեստի տեսակէտէն ալ շատ յատկանշական են իբրև ԺԳ. դարու գլուխ գործոցներ, որոնք նոյն ատեն ցոյց կու տան կրիկիոյ և Արեւմուտքի յարաբերութիւնը, որ քիչ ծանօթ էր Արեւմուտքի, որ երկար ժամանակէ ի վեր ընտանացած էր Բիւզանդական արուեստին:

Երրորդ՝ Հայ արուեստագէտները գիտէին օգուտ քաղել օպարներու գործերէն: Բայց ընդօրինակութիւնը բառացի

(*) Ներքին բաղձալաստակ Գրօֆ. Ս. Տեր-Ներսէսեանի ուսումնասիրութեան է որ մենք այսօր կրնանք վստահաբար գիտնալ այլևս այս նուիրատուներուն ճիշդ անունները:

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ԱՅՅԵԼՈՒԹԻՒՆ ԵՂԻՍԱՒԵԹԻ

Մենք պատահարէն ետքը, Մարիամի բարի սրտէն իրենց ակունքը տանող բարձրամասնութիւնները աճած էին անհամեմատ առաւելութիւններով: Ծառայասիրութիւնը, ուրիշին օգտակար ըլլալու բուռն ցանկութիւնը զինք դուրս նետած էր անշուք իր յարկէն, օրերու տաժանագին ճամբորդութիւնէ մը ետք հասնելու համար Յուդայաստան, ուր միջնադարի հարկակոյտերէ չըջնակուած ձորակի մը մէջ ծնւած գիւղը, Ս. Քաղաքի հարաւարեմեան եզրին, կը քնակէր մենաւոր ու պառու իր աղքատներ՝ Եղիսաբեթ: Քանի մը դեռատի ու մանկամարդ կիներ կը բաժնէին իր հետ տաժանքը քարոտ ու փշածակի ճամբուն, որ մերթ կը պլլուէր ցից բլրակի մը կողին ու մերթ գահալէժ կ'իջնէր զառիթափէն ամայի ձորակի մը յատակին: Գարնան հովերէն նախ համբուրուած՝ ապա ժորակուած դեռաբոյս ծիւր, իրենց փոփոկ կանաչովը, հողի գոլգոլներուն հետ, կը գգուէին նուրբ ոտները ճամբորդներուն: Գարունը, անհաս-

չէր, այլ ամէն անգամ տարբեր ձևով կը ներկայացնէին զանոնք:

Ջորորդէ՝ այս երկու մանրանկարները իրարու շատ մօտ են թուականի տեսակէտով, և շատ հաւանաբար նոյն դպրոցի պատկանած ըլլան, և մեզի կը հրաժմեն ներկու տարբեր ճիւղովագոյն Աստուածամայրձեր:

Եւ վերջապէս, մեր արուեստագետ նկարիչները իրենց գործին մէջ որոշակի փոփոխում մը ներմուծելով՝ նորատեսակ նկարներ ստեղծած են, տարբեր՝ Արեւմտեքի օրինակէն և Բիւզանդական յօբինումէն:

ՎԱԶԷ Ս. ՎՐԴ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԵԱՆ

Մարտի

տառ իր բնութեամբ, քմայքոտ ու կամօտ մանկան մը նման կը նեղէր զանոնք:

Բաւորին ալ խօսակցութիւնը տակաւ կը ստանար կրօնական երանգ: Քաղաքական դժոյգ պատահարներ, Հոռովճական իշխանութեան ծանրացող լուծը, աստուածային միջամտութիւն, տեսիլքներ ու գուշակութիւններ կը լեցնէին իրենց հագին անկիւնադարձ կաղժող դէպքերու ամօքէի նախազգացումով: Աւերի ու տրինի հեռապատկերներու ետին, անոնց մտածումին առջև կ'ուրուանար Միսիայի միջոցաւ աղատագրուած իսրայէլի մը սրտապնդէի պատկերը: Դարերու տառապանքն ու անձկութիւնը ամէն ժամանակներէ աւելի մօտ կը թուէին իրենց վախճանին: Թերեւս սուղ ըլլար վճարելիք գինը աղգի փրկութեան, իրականութեան վերածուէին Դանիէլի գուշակած տառեր աղէտն ու կոտորածը, բայց վստահ էին թէ քարանձակներ խնդր փոթորիկը նախապայման էր յաճախ ողջունելու համար սառնամանիքի օրերուն յաջորդող արեւաշող ու ջերմիկ օրերը տարւոյն ամենաքաղցր եղանակին:

Եղիսաբեթ, իր կեանքի մայրամուտին մայրանայու բախտին ու պատիւին տուածանի ըլլալու աւետիսը ընդունած երանելի այդ կինը, սրտաբաց ողջոյնով ընդունաց իր աղքատներուն: Ուրիշէ՞ որ Տիրոջ մայրը կու գայ հիւր ըլլալու իմ յարկիս տակ», բացառանչեց գերազուարճ բերկրանքով, ինքնիրմէ ելած: Անմիջապէս որ ողջոյնդ առի, ցնծալով խաղաց մանուկը որովայնիս մէջ: Երանի անոր որ կը հաւատայ թէ Տիրոջ բոլոր խոստումները պիտի իրականանան ի մօտոյն: Ու բացեւեցան օրհնեալ շրթներէ Մարիամի, ընելու համար իր ներքին, անսահման գոհունակութիւնը արտայայտող սրտաբուխ ու գոհար աղօթքը — ԱՄԵՆԱՅՈՒՅՆ, որ դարերու ընթացքին անհամար տառարներու քիւրբուն տակ և օրուան բոլոր ժամերուն պիտի կրկնուէր, դառնալու համար մէկը՝ բոլոր դարերուն յօբինումն ու ամենափրկիչ աղօթքներէն:

Ամէն աղգերն ու երունդները այսուհետեւ երանի պիտի կարգան ինծի, կը մարգարէանար ան այնքան ճշգրտօրէն:

Այո, աշխարհի կիներուն մէջ գերազանց տեղը պիտի շնորհուէր իրեն, Անհատնում սերունդներն պիտի գիմէին իր բարեխոսութեանը ու իր պաշտելի անունը կրող անհաշուելի տաճարներ պիտի բարձրանային աշխարհի չորս ծագերուն: Պիտի կանգնէին իր արձանները շքեղատիպ ու իր նկարները գործվազեղ պիտի գրաւէին իրենց պատուով տեղը եկեղեցիներու խորաններուն և որմերուն վրայ: Պիտի յորինուէին իր փառքը հիւսող անթիւ ու բազմալեզու շարականներ ու քերթուածներ: Իր յայտնատեսութեամբ, հոգիի իր սուր աչքերով Մարիամ տեսաւ այս բոլոր տկնթարթի մը մէջ: Ու սիրաբ քննուեցաւ անտիկ ու անպատ այն երանութեամբ՝ որ Աստուծոյ մօտ և հաճ հոգիներուն միայն արուած է ունենալ:

Եղիսարեթի ամուսինը՝ Զաքարիա, ներկայ էր օրտալոյղ ու պատմական այս ողջադուրումին: Տիրոջ հրեշտակը պատժած էր զինք առօրեաբար իր անհատութեանը համար, երբ Աստուածորդւոյն կարապետին ու մկրտչին հայրը ըլլալու այլապէս հրճուագին տեսիլը կը դիմուէր կասկածով: Այժմ խօսելու կարողութենէն զուրկ, ան իր մեղքը քաւել ու վիշաբ մեղմել կը ջանար Տիրոջ յարկին ներքեւ իր յարաժամ ներկայութեամբ ու իրեն անաշխարհութեամբ՝ բայց իր քանոնայական պաշտօնին հետ չներգաշնակուող ամէն տեսակի ծառայութիւններուն յօժարակամ կատարումով:

Երեկոյեան, երբ Զաքարիա յոգնապառ կը թակէր դուռը իրենց խորտուի հիւղակին, անակնկալօրէն իր աջիկ գաւառ նազարեթի երանելի կոյսը:

Իրիկունը անցաւ քաղցր դէպքերու վերյուշով և ապագային հանգէպ անուցուած վտռ երազներու տեսլականով:

Երբ գիշերը իր կապարեայ թևերը տարածեց կովտին խորը պզգամ խեղճուկ այդ հիւղաւանին վրայ, Մարիամ քաշ-

ուեցաւ իրեն յատկացուած բաժինը, որ միջնորմով մը կը դառուէր ընտանաբանի աւագ սենեակէն, ինչից էր մարմինը, մինչ հոգին կը խայտար թափանցիկ եւ րազներու ճառագայթումէն: Միւս կողմէն, զիրար հերքող, խաչաձևող մտածումներ սկսան պար բռնել իր գանկին ներքեւ: Այո, երկնային պատգամներին առջև յայտնած էր իր ամբողջական հպտաւորութիւնը Տիրոջ կամքին, բայց իր կթոտ ու անխորձ քայլերը առկուին պէտքը ունէին խրախոյսի և քաջալերութեան: Միտ առաքելութիւնը, որուն կը կանչուէր, բոլոր միւս վստմ իտէպններուն նման, զսնդութեամբ ու տառապանքով միայն նուաճելի է: Միտ գործերու կատարումին կանչուած ո՞ր սուրբը կամ մարգարէն չէ ունեցած ընկրկումի և վտառութեան բողբնէր:

Երբք ամիսներ շարունակ Տիրամայրը հիւրը հղաւ Եղիսարեթի, մինչև ծնունդը խոստացուած մեծ կարապետին: Ու վերջաւորութիւնը Զաքարիայի պատիմին, երբ հոգեկան վերացումի պտու մը մէջ վերստին կը քակուէին կապանքները իր լեզուին, ընկու և համար մարգարէականն խօսքեր՝ նորածինին սահմանուած յոյժ յատկանշական դերը բնորոշող:

Մանուկին լացն ու ճիւղ նոր կեանք ու ոգեւորութիւն բերին ամայի այդ յարկին: Ու Մարիամ, իր ալ մօտալուստ մայրութեան քաղցր զգացումով հրաժեշտ առաւ իր զարմուհիէն, երթալու համար մօտը իր խօսեցեալին, միասին յարգաբեկու համար իրենց ընտանաբանին հետ իրենց արտերը նստել, իրրեւ երանելի ծնողքը աշխարհ գալիք և սերունդներէն սպասուած հրաշք-Մանուկին:

(Յար.՝ 5)

Գ.

(Ներկայ զուրթիւնը Ե. հառուածն է Վերամայրը խորագրուած և Ս. Կոյսի կեանքի գնահատան անգրուաններէն խօսող հեղինակին պատգաւատութեան մէջ հղող երգին):

ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆԱԿԱՆ

ՏԵՍԱԿԱՆ ԱՍՏՈՒԱԾԱԲԱՆՈՒՔԻՒՆ

253ա. Հին ԿՏԱԿԱՐԱՆԷՆ ՎԱԿՑՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. Թէև մենք կը պաշտպանենք մեռելոց յարուժիւնը իբրև քրիստոնէական վարդապետութիւն, բայց անդէպ չէ աւելցնել նաև Հին կառկարանէն վկայութիւններ՝ ցուցնելու համար գոնէ այս վարդապետութեան հնութիւնը: Յօր կ'ըսէր. «Իհա՛հա՛ թէ զի մշտնջենաւոր է որ լուծանելոցն է զիս յերկրի՝ յարուցանել զմորթ իմ որ կրկնաց զայս ամենայն» (Յօր, ԺԹ. 25): Ու Դանիէլ կը գրէ. «Բաւժումք ի ննջեցելոցն ի հող յերկրի յարիցեն, ոմանք ի կեանս յաւիտենականս և ոմանք ի նախապիս և յամօթ յաւիտենականս (Դան. ԺԲ. 2): Այս յոյսով կը խօսէր Շամուէնայ Որդւոց երկրորդը, «Այն որ աշխարհաց թաքաւորն է, թէպէտև մեռանիմք մեք վրաս օրինացն, ի կեանսն յաւիտենից, ի միւսանգամ ծնունդեանն ժամանակի կենաց ի կեանս դարձուցանէ», ու չորրորդը կը յարէր. «Յուսոյն ակն ունիմք միւսանգամ ծնունդեան յարութեան մեռելոց» (Բ. Մակ. Ե. 14): Ու Մարթա, Ղազարոսի քոյրը, կ'ըսէր Գրիստոսի. «Իհա՛հա՛ զի յարիցէ ի յարութեան՝ յաւուրն յեանում» (Յովհ. ԺԱ. 24): Իսկ Փարիսեացւոց բովանդակ ողանդը ուժգնապէս կը պնդէր Սաղուկեաց ղէմ թէ կայ յարութիւն (Գործք, ԽԳ. 8):

253բ. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ Ս. ԳԻՐՔԷՆ. Գիտենք թէ Հին կառկարանի Ս. Գրոց մէջ կան ինչ ինչ խօսքեր, որոնք կրկնաշերտ կ'ընեն մեռելոց վերանորոգումը: Ըստ այսմ գրուած է Սաղմոսին մէջ. «Յիշեաց թէ մարմին են նոքա, հոգի որ ելանէ՝ և ոչ ևս դառնայ» (Սղմ. ՀԷ. 39): Դարձեալ՝ ոչ թէ մեռեալք օրհնեացն զքեզ» (ՃԺԳ. 17): Դարձեալ՝ «ոչ յարիցեն ամբարիշտք ի դատաստան» (Ա. 5): Նման են նաև Ժողովողին խօսքերը. «Պատահար է որդւոց մարդկան և պատահար անաս-

նոց և պատահար յամենեւին ի նոստ, որպէս մահ սորա, նոյնպէս և մահ նորա, և շունչ է յամենեւին» (Ժող. Գ. 19): Բայց եթէ ճշգրտութեամբ զննուին այս խօսքերը, անոնք ըստած են այս աշխարհի կենաց համար. ներկային համար՝ որ մինչև գերեզման կը տևէ, և կը դադրի երկրի վրայ: Եւ յետոյ՝ այդ խօսքերը ըստած են ոչ թէ իբրև վարդապետական խօսքեր, այլ միշտ իբրև այլաբանութիւն յառաջ բերուած, ցուցնելու համար վիշտերու ծանրութիւնը կամ աշխարհիս անցաւորութիւնը: Ժողովողին վերջին խօսքին ծայրը կը կարդանք. «Ամենայն ի մի տեղի երթայ, և մենայն եղև ի հողոյ, և ամենայն դառնայ ի հող, և ո՛վ գիտէ զոգիս օգոց մարդկան, եթէ ելանեն ի վեր, և զշունչ անասնոց եթէ իջանէ ի խոնարհ յերկիր» (Ժող. Գ. 20, 21), ուր հակառակորդները կը տեսնեն իրենց կարծեաց հաստատութիւնը: Ընդհակառակն օտկայն անոնց մէջ յստակօրէն կը տեսնուի մարմինին հոգիէն տարբերութիւնը, և մարդուն հոգիին՝ անասնոց հոգիէն տարբերութիւնը, մասնաւորաբար բնագրին համեմատ, որ տաւի թացայտայ է. «Եւ ո՛վ գիտէ զոգիս մարդոյն որ ելանէ ի վեր և զոգիս անասնոյն որ իջանէ ի խոնարհ յերկիր: Իսկ յարութեան խնդրի խօսք չկայ հոս, զի այդ մասին չէ խօսքը: Եւ այնչէս է նաև Սաղմոսին խօսքը. «Ո՞նչ Կտրիցեն ամբարիշտք ի դատաստան: Ըստ բնագրին է. «Եւ ոչ կարացեն ամբարիշտք դատաստանի», որ է ըսել, «Մի՛ կարացեն արդարանալ յաւուրն դատաստանի»:

254. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԲՆՈՒԹԵՆԷՆ. Ուրիշներ իրաց բնութեան կարգէն կը հանեն իրենց փեսութիւնները, որպէսզի ցուցնեն թէ մարմիններու յարութիւնը ոչ պատշաճ է և ոչ հնորաւոր: Վասնզի, կ'ըսեն, մարմինը ինչո՞ւ հատուցմանց ենթարկուի, քանի որ մարդկային և բարոյական գործոց արժէքն ու արդիւնքը հոգիինն են և ոչ թէ մարմինին: Եւ դարձեալ կ'ըսեն թէ ինչո՞ւ ուրիշ երկարատեւ բաժանումը, եթէ մարմինը կարևոր էր հոգիին համար, պէտք չկար որ անկէց

գրկուէր հոգին մինչև կատարածը, իսկ եթէ կարեւոր էր ի դուր էր նորէն միաւորելու երկուքը: Սակայն ո՞չ ապաքէն մարդկային ենթական իրամղղութեամբն է մարդը, կաղմուած հոգիէ և մարմինէ, ու եթէ գործերը ենթակայինն են, հասուցումն ալ անորը պիտի ըլլայ, ապա ուրեմն և մարմինին մասնակցութիւնը շատ ալ պտտած է, այնպէս որ իմաստաւ, ուրեմն շատերը այս պատշաճութեան վրայ հիմնուելով կը ջանան ապացուցանել յարութեան հարկաւորութիւնը, հետեւելով Պօղոսի խօսքին: «Զի ընկալիցի իւրաքանչիւր իւրով մարմնով, զոր ինչ գործնոց յառաջ, եթէ քարի և եթէ չար (Բ. Կորն. Ե. 10), իսկ երկարատեւ բաժանումը հեռեւութիւն է իրաց բնական կարգին, որպէսզի լրանայ մարդկութիւնը և դառնալով կատարած և հասուցմանց ժամանակն ըլլայ: Առարկութեանց երկրորդը գտնէ զօրէ Հռոմէականաց զբուժեալն, զմէ, որոնք արդէն հոգիները միայնակ կը ժողացնեն յաւիտենական հասուցման մէջ, և երբ մէկը արդէն կ'ըսէ թէ դատաստանները և հասուցումները կատարուած են ռաւանց մարմիններու, ակարողուցած կ'ըլլայ արդէն յարութիւնը ապացուցելու հարկը:

255. ՈՒՐԻՅ ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ. Ուրիշներ՝ անլուծելի գգուարութիւններ ցուցնելու համար, յարութեան նիւթական գործադրութեան խնդիրներ կը հանեն: Կ'ըսեն ա. Շատ մարմիններ ուրիշներու մարմիններուն մէջ լուծուած կ'որոշուած են. զոր օրինակ սովորական կամ պատահական մարդակերութեան հետեւեալով, Բ. առանց մարդակերութեան ալ լուծուած մարդկային մարմիններու տարերը ուրիշ մարդկային մարմիններու կամ ըոյներու կամ օդի մէջ փոխանցուած են և վերստին ուրիշ մարդերէ իւրացուած են, անոնց անունը ըլլալով, և այսպէս անվերջանալի փոխարկութեանց հաւովմանց մէջ են, Գ. ինք՝ մարմինն ալ կ'աճի և կը նուազի, տարեր կ'ընդունի իր մէջ և կ'արտաքսէ, և ամբողջ իր գոյութեան ընթացքին միշտ փոփոխութեան մէջ է, այնպէս որ գգուար կ'ըլլայ օրոշելը թէ որոնք են իւրաքանչիւր

չիւր մարմինին իսկական տարրերը, որոնցմէ պիտի կազմուի յարուցեալ մարմինը. Դ. նոյնիսկ հաշիւի կ'առնեն թիւը մարդոց՝ որոնք եղած են աշխարհի սկիզբէն մինչև կատարածը, ու կ'ըսեն թէ անկարելի է որ մեր հոգաբանողը կարենայ պարունակել ըստ յարուցեալներու: Սակայն այս և աւելորդ նման խօսքերուն դիտումն է յարութեան վարդապետութիւնը տանիլ այնպիսի նիւթական և տարրական նոյնութիւններու, որոնց ոչ մէկ խոհական մարդ չի կրնար համաձայն ըլլալ: Զի մենք մարմիններուն նոյնութիւնը յիշեցինք գաղափարին պարզ առումովը, առանց թեքեալու պարագաներու, այնպէս որ կրնանան յարմարիլ յաւիտենական կեանքի նոր կացութեան, որ շատ կը տարբերի այս կեանքի անցաւոր կացութիւնէն: Ըստ այսմ, մ'չ տեղի և մ'չ ալ պարունակութեան խնդիր կարելի է ընել: Զի այսպիսի առարկութիւններ օշինջ աւելի կը զօրեն քան ինչ որ եօթը եղբայրներու կնոջ մասին Քրիստոսի կը հարցունէին Սաղուկեցիները, և պատասխան կ'ընդունէին թէ հանդերձեալ կեանքի պարագաները պէտք չկայ կերպարանելու այս կեանքի պարագաներու համեմատ, և մանաւանդ մարմիններու պարագայից մէջ կայ և կը շնայ այնպիսի աշխարհագրութիւն մը, որուն գլխաւոր հանգամանքները միայն կը յայտնէ Պօղոս, անունչներու մէջ կատարուած փոփոխութեան նմանութեամբ, երբ կ'ըսէ. «նոյնպէս և յարութիւն մեռելաց, սերմանի ապականութեամբ և յառնէ ռաւանց ապականութեան, սերմանի անարգութեամբ և յառնէ փառք, սերմանի ակարութեամբ և յառնէ զօրութեամբ, սերմանի մարմին շնորհ և յառնէ մարմին հոգեւոր» (Ա. Կորն. ԺԵ. 42-44):

256. ԴԱՏԱՍԱՆ. Յարութեան վերջ կու գայ դատաստանը: Ինչ որ մենք պարզապէս կը կոչենք դատաստան, Հռոմէականք կը յարանուանեն ընդհանրական, որպէսզի օրոշեն ենթադրական ռաւանչեականէն, որուն մասին խօսեցանք արդէն: Իսկ դատաստանին կը հակառակին նախ անոնք որ կը մերժեն յարութեան և

հանդերձեալին հետ կատարուելիք որեւէ դատաւարական գործ: Կը հակառակին նաև անստի պրոնք յարուծիւնը մերժելով, կ'ընդունին միայն իւրաքանչիւր անձի համար իր մեռած պաշտօն տրուած որոշում մը: Կը հակառակին նոյնպէս Հռոմէականները, որոնք առանձնական դատաստանը ընդունելով՝ կատարածին ոչ մէկ դատաւարական գործ կը թողուն: Մինչդեռ դատաստանին ստուգութիւնը աներկբայելի է այն ընդարձակ նկարագրականէն, զոր Քրիստոս ըրաւ ըսելով. «Եկեացէ Որդի Մարդոյ փառք իւրով» . . . և նախդի յաթոս փառք իւրոց, և ժողովեացին առ նոս ամենայն աղքատ և մեկ-մեկէ զնոսա ի միմիանց . . . կացուցէ զօգիսն ընդ ալմէ իւրմէ և զոյժիսն ընդ ձախմէ: առացէ (ցառաջինսն) եկայք օրն-նկալք (ևայն): ասացէ և ցայնսսիկ որք ընդ ունեկէն իցն: Երթայք յինէն (ևայն), և երթիցեն նոքա ի տանջանս յաւիտե-հականս» (Մատթ. ԻԵ. 31-46): Նոյնպէս և Պրոպատիկէի քարոզութեան մէջ մեռելոց յարութիւնէն վերջ կը յիշուին դատաստանները (Յովհ. Ե. 21-22): Պօղոս ևս կ'ըսէ. «Հաստատեաց օր, յորում պարտ է դառել զաշխարհ տրդարութեամբ» (Գործք, ԺԷ. 31), և ինքը կ'ըսէ Փելիքսօի, «Վասն հանդերձեալ դատաստանին» (Գործք, ԻԴ. 25), ու կը գրէ հաւատացեալներուն. «Ամենեցուն մեզ յանդիման լինել կայ առաջի ոտենին Քրիստոսի, զի ընկալցի իւրաքանչիւր իւրով մարմնով, զոր ինչ գործեաց յառաջ, եթէ բարի և եթէ չար» (Բ. Կորն. Ե. 10): Ու Պետրոս կ'աւտոցանէր անիշխաններունը թէ ինքն Քրիստոսն «պատուիրեաց՝ մեզ քարոզել ժողովրդեանն և վերստութիւն դնել թէ նոս է սահմանաւն յԱստուծոյ, դատաւար կենդանեաց և մեռելոց» (Գործք, Ժ. 42), և Յովհաննէս կը տեսնէր «զմեռեալս մեծամեծս և զփոքունս, որք կային առաջի տթոսոյն» և գրեանք բանային, և այլ գիրք բացաւ կենաց, և դատեցան մեռեալք ի գրելոցն ըստ գործոց իւրեանց» (Յատթ. Ի. 12): Իսկ աւանդութիւնը պայծառ է շատ, իսկոյն Դարերու Ս. Հարց վարդապետութիւններուն և եկեղեցական երգերու և աղօթքներու խոստովանութեանց մէջ:

257. ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԴԱՏԱՍՏԱՆԻ ԴԵՄ. Այո՛ ճշմարտութեան ընդդէմ, հակադարձները կը նկատեն նախ թէ դատաստանին այսքան նիւթական և զգալի մանրամասնութիւններով պատմութեամբ յայտնի է թէ այլարանական պատկեր մըն է լոկ, ու իսկական չեն կրնար լինել ամպերը, աթոռը, փողը, գիրքը, կշռքը և դատաստանին միւս պարագաները: Բոյց եթէ այդ մանրամասնութիւնները իբր այլարանական ընդունինք իսկ, միթէ կրնամք ուրանալ եղիւսութեան ճշմարտութիւնը: Ստոյգ են յարութիւնը, դատաստանը, հառուցմունքը, ու այդ զգալի պարագաները տրուած են՝ վարդապետութիւնը հասկնալի դարձնելու համար միայն: Կ'ըսեն նաև թէ, ըստ Քրիստոսի, դատաստանը պէտք էր տեղի ունենար Երուսաղէմի կործանումէն անմիջապէս յետոյ, և կամ, նոյնիսկ, Քրիստոսի կարծեցեալ յարուստը և անոր յորակցած մեռելոց յարութիւնը և մարդոց դատաստանը նոյնիսկ ուղղափառ մեկնիչներ Երուսաղէմի վերջին կործանման մասին է որ կ'իմանան:

Սակայն հարկ է գիտել թէ երկու ճշմարտութիւններ կրնան լինել միասնաբար, և նմանօրինակ հնչող բռնար կրնան տարբերել իմաստներ ունենալ: Ըստ այսմ՝ Ս. Գրոց վարժ կողմնորոշին համար յայտնի է թէ Քրիստոսի գալստեան և աշխարհի կատարածին վարդապետութիւնը կ'սկսնարկէ արդարեւ Ջերսմի քրիստոնէութեան յաղթանակին և երբեմն աշխարհի բռն կատարածին: Եւ այս աշխարհի կատարածը առեն մը՝ մօտալուս կործանեցան: Բայց այս կարծիքը մեռեցը եւս յետոյ, ու անկէ շատ աւելի դիւրաւ, հաղարամեայ կողակարծ վարդապետութիւնը, ու աշխարհի վախճանին, յորութեան և դատաստանին և հատուցմանց իրադրութեանը միաց ժամանակին՝ զոր առէ է մեզ գիտելը (Գործք, Ա. 7), վասն զի ոչ ոք գիտէ զայն Աստուծոյ զատ (Մատթ. ԻԴ. 36): Անշուշտ չենք կրնար խօսիլ և գիտնալ աւելի քան ինչ օր. Ս. Գիրքէն կը սովորինք, որովհետեւ ոչ եղեւութեանց մասին որեւէ խօսք կայ: Եւ որեւէ գուշակութիւն, այնպէս օր յաճախ

ստիպում էինք մեկնողը ար և մակարե-
րաբար բան մը ըսել:

258. ԳԱՅԱՍԱՆԻՆ ԶԱՆԳԱՄԱՆՔԸ.
Իսկ թէ այդ դատաստանը պիտի տեղի
ունենայ աշխարհիս վտանանին, և ոչ թէ
իւրաքանչիւր մարդու վտանանին, ամէն
մէկուն համար զոտ զոտ, զայդ կրնան
հաստատել հանդիսական պարագաներն
ինքնին, զորս կարելի է անթիւ և ան-
համար կերպով բողոքողներ, և իւրաքան-
չիւր անխթանի աշխարհի գանաղան
կէտներուն վրայ այդպիսի դատաստանե-
րու կատարում ենթադրել: Իսկ ինչ որ
Պօղոս կ'ըսէ, «կայ մնայ մարդկան մի-
անգամ մեռանիլ և յետ այնորիկ դատա-
տան» (Եբր. Թ. 27), անհնարին է զայն
իմանալ իբրեւ անմիջական հետևողութիւն,
ինչպէս կը պնդեն Հռովմէականները, այլ
իբրեւ բարձր մարդաց մեռնելէն յետոյ,
զոր շատ իսկ բացայայտ կերպով կը հաս-
կըցնէ առաքեալը, ըստեաներուն ի բո-
ցատարութիւն յիշելով Քրիստոսի գո-
լուածը մարդիկը գտակաւ համար, «իսկ
յերկրորդումն առանց մեղաց յայտնեցի
այնոցիկ և եայլն:

259. ԳԱԻԻՏԵՆԱԿԱՆ ՍԻՆՈՒՄԻՆՔԻՆ ԶԻՆՈՒՆԵ-
ՐՈՒ. Դատաստանէն վերջ կու գոն հատու-
ցումները, որոնցմէ երկուքը միայն կը
յիշէ Քրիստոս իր մեծ նկարագրութեան
մէջ, յաւիտենական կեանք արդարներուն
համար և յաւիտենական տանջանք մեղա-
ւորներուն համար, զորք օովորական բա-
ռով կը կոչենք արքայութիւն և դժոխք:
Ինչ որ ըստեցաւ յարութեան և դատա-
տանի մասին, և վկայութիւնները որոնք
Ս. Գիրքէն յառաջ բերեցան՝ բուական
թող ըլլան հաւատարմութիւն համար թէ իրա-
կան են արքայութիւնը և դժոխքը, ո-
րոնք դատապատնի մէջ արգարներուն և

դատապարտուածներուն բաժինը պիտի
ըլլան: Ուստի և կրնանք անոնց վերա-
բերեալ ապացուցութիւնները զոնց ընել,
և քիչ մըն ալ խօսիլ անոնց գանաղան
հանգամանքներուն և իրենց վերաբերած
խնդիրներուն մասին:

260. ԵՐԱՆՈՒԹԵ՛ԱՆ ԼՈՒԹԻՒՆԸ. Ար-
քայութեան էութիւնը կամ ինչ որ նոյն
է ըսել՝ արդարներուն երանութիւնը հաս-
տատուած է տեսութեանը վրայ Աստուծոյ,
այսինքն տեսնելու վրայ զԱստուծոյ, որ
աղբիւր է բարութեան և լրումն երանու-
թեան, ուստի և զայն վաշտողը այլեւս
պէտք չունի անկէ դուրս սրէի բարիի,
և որովհետեւ անշուշտ իմանալին գերա-
զոյն է քան զգալին, այս պատճառաւ ալ
յաւիտենական երանութիւնը իմանալի է
բոլորովին ու զգալին չի յիշուի ալլեւս,
որովհետեւ զգալին իմանալին մէջ կ'ընկ-
լուզուի: Իսկ Աստուծոյ տեսութեան վրայ
յիմնուած երանութիւնը երկու կերպով կը
հասկնան զպրոցականք, մին՝ բնական,
միւսը՝ գերբնական: Բնական է պորզ
տեսութիւն հոգեբանական բնութեամբ:
Եւ վերացական ծանօթութեամբ, և սիրով
ու խնդութեամբ ըստ բնական զօրութեանց:
Իսկ գերբնականը պայծառ և հայեցողական
տեսութիւն է, որմէ կը բխի սէր և ու-
րախութիւն՝ բնականէն գերազանց աստի-
ճանով, ինչպէս որ պատճառն ալ բնական-
նէն գեր ի վերոյ է: Իսկ այս վարդապե-
տութեան վարդապետական հանգամանքն
է այն, թէ արգարները իրենց մտքին մէջ
երկնային լոյսով լուսաւորուած ըլլալով՝
դէմ յանդիման և հայեցողաբար կը տես-
նեն զԱստուծոյ, բայց ոչ թէ կատարելա-
պէս՝ իմանալն ալ, ու ամէնքն ալ հաւա-
սարարակ չեն վայելք, հետեւաբար և հա-
յեցողական տեսութիւններն ալ հաւասար
չափով չեն ըլլար ամենուն մէջ:

ՄԱՂԱՔԻԱ ԱՐՔԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ

(Շարունակելի՝ 25)

Ա Ն Ո Ւ Ն Դ

Ինչո՞ւ անունըդ այստեղ չըկարենամ գրել ես,
 եւ աշխարհի չըյայտնեմ թէ քեզ ինչպէ՛ս սիրեցի ...
 Երկու վսնկե՛րը անոր ես կը զուրցեմ գաղտնապէս
 եւ ան ամբողջ կը թուի սիրոյ մատեան մը ինծի.
 Ինչո՞ւ անունըդ այստեղ չըկարենամ գրել ես ...

Հիմա հեռո՛ւ իրարմէ՝ միայն անո՛ւնըդ ունիմ
 Բերնիս վրայ, համբոյրի մը պէս աննիւթ եւ անուռ.
 Գիշեր ասեմ, սենեակիս մենութեան մէջ մըտերիմ
 ես զայն կ'ըսեմ եւ անա՛ քեզ կը տեսնեմ քաղցրայուռ.
 Հիմա հեռու իրարմէ՝ միայն անո՛ւնըդ ունիմ ...

Գեղեցկութիւնդ ու իմ սէ՛րս յօրինեցին զայն կարծես,
 Սիրսս իր անդուլ զրոպիմամբ անընդհատ զայն կը հեզէ,
 Թէպէտ վաղո՛ւց մտիս մէջ քեզ ամբողջ գոց գիտեմ ես.
 Քեզ չընանչցած ունէի՛ր դուն այդ անո՛ւնը միթէ.
 Գեղեցկութիւնդ ու իմ սէ՛րս յօրինեցին զայն կարծես:

Ո՛չ, չեմ ուզեր, չեմ կրնա՛ր ես զայն յանձնել աշխարհի,
 Երկու վանկովն իր կ'ուզեմ խնկել իմ կեանքս միայն,
 եւ երբ վերջին արեւիս վերջին ճաճանչը մարի
 Անունդ ի շուրջ դեռ կ'ուզեմ ողջունել ա՛յդը մահուան.
 Ո՛չ, չեմ ուզեր, չեմ կրնա՛ր ես զայն յանձնել աշխարհի:

ՎԱՀԱՆ ԹԷՔԷԵԱՆ

YOUR NAME

Why should not I be able to inscribe your name here
And proclaim to the world how deeply I loved you ...?
Secretly I repeat your name's two syllables dear,
And it appears a complete love-book in front of my view ...
Why should not I be able to inscribe your name here ...?

Far away from each-other, your name only now I bear
Upon my lips like a kiss immaterial and lovely ...
At night in the intimate loneliness of my chamber
I repeat it, and behold, I see you, sweet memory ...
Far away from each-other, your name only now I bear ...

It seems your beauty and my love formed your name at the start ...
My heart by its ceaseless beats spells it now forever,
And although since long my mind completely knows you by heart,
Yet before I had known you, did you have that name ever? —
It seems your beauty and my love formed your name at the start ...

No, I don't want, I cannot your name to the world confide,
I want t'incense my very life with its two syllables yet,
And when the last rays of my sun before my eyes have died,
Your name still on my lips I'll salute the dawn of death,
No, I don't want, I cannot your name to the world confide.

Trans. M. MANOUKIAN

VAHAN TEKEYAN

ԱՆՅԵԱՆ, ՆԵՐԿԱՅ, ԱՊԱԳԱՅ

Իւրաքանչիւրն իմ կեանքի անցնող-սահող օրերէն
 Յուսաբարհր իմ կ'օժտէ յուշով մը նոր, սեւագիծ,
 Ընելով զայն բեռ մը ծանր, դժուարակիր տարօրէն.
 Զէ ունեցած ե՞րբ սակայն սիրսս մորմոհ ու քախիծ:

Անցեալըս դառն էր, դժիւմ, սեւ յուշերու մոխրակոյտ,
 Ներկան — նեղիկ ովասիս — կը բերէ ինձ լոկ ձանձրոյթ,
 Իսկ ապագան իր ձեռքին ունի հապար ու նիզակ.
 Ու կը կփմ օրէ օր յուշի, վախի բեռան հակ:

Խոր ու անյագ են տենչերս, ոչ չափ ունին, ոչ կշիռ,
 Իրենց յորձին մէջ առած՝ զիս կը նետեն խութէ խութ,
 Զարտնելով պահ մը գէթ մտնէ վանել խոնքն մութ,
 Եւ օրերուն դէմ կենալ ըզմայլագին ու արբեիռ:

Կ'ուզեմ փախչիլ անցեալէն, ապագային բայց չերթալ,
 Ներկային մէջ՝ գործ, անդէմ, մնալ անցարժ, անզգայ.
 Յուշերուս թոյնը մեղմել վախերովը գալիքին,
 Ու ըսպասել լոկ անոր՝ որ գլխեմ թէ պիտի գայ ...:

1981

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

Ե Ս Ս Ի Ր Ե Ց Ի

Սիրեցի քեզ, աշխարհ, յաւիտեանս կան կեանքի հոյակապ ապացոյց: Որքան հրաշալի ես և անոյշ, և ինչպիսի՜ կարգապահութեամբ կը շարունակես գոյութիւնդ: Ինչպէ՞ս ծնրադիր չողօթիմ Արարչին՝ հոգւոյս փրկութեան համար:

Սիրեցի կեանքը որ քեզմէ կը բղխի, գարունդ երբ կու գայ, ծառերդ որ կանաչ կը քացուին հարսերու նման և իրենց տերեւները կ'օրօրեն անոյշ հովուին: Կը խորհիմ թէ մենք ալ անշուշտ պիտի բացուինք և նորոգուինք երբ մեր ձմեռէն վերջ մեր գարունը գայ:

Սիրեցի վայրի և անուշահոտ ծաղիկներդ, որ բարկութիւն չեն գիտեր և մեր հաճոյքին համար միայն կ'ապրին:

Սիրեցի թռչնիկները երկնից, որ մէջն առաւ արշալոյսը կ'աւետեն մեզի: Սիրեցի երկնակամարդ, իր մարգարիտ աստղերով. արեւդ, որ մեզ կեանք կու տայ: Սիրեցի փայլակները և որոտումները, և աղօթեցի որ երկնային զօրութիւնները չբարկանան մեզի:

Սիրեցի լեռներդ և ձորերդ. լեռներդ որ մեզ կը մօտեցնեն Աստուծոյ, ձորերդ որ մեզ խոնարհութիւն կը սորվեցնեն:

Սիրեցի գետերդ և ծովերդ, գետերդ որ անոյշ ջուրերը, ծովերդ կատաղի ալիքները:

Ամէն տեղ կեանք տեսայ ու կը շարունակեմ տեսնել: Աշխարհի մէջ մահ չկայ: Թող չտեսանք գերեզմանէն, որ մեզ նոր կեանքի կը տանի:

Սիրեցի կեանքը իր բոլոր ձևերուն մէջ. կեանքը հզոր և փոքր կենդանիներու. կեանքը բոյսերու, գետերու և ծառերու. կեանքը երբեմն խաղաղ ու երբեմն ալիքոծ ծովերու. կեանքը լեռներու և հովիտներու. կեանքը արեւուն, լուսնին

Ա Ն Կ Ա Պ Խ Ո Շ Ե Ր

Երբեմն, բեկումի ու ծայրայեղ յուսալքման րոպէներուն, մտքիս լուսանցքին վրայ կու գայ ուրուանալ գաղափարը անձնասպանութեան:

Բայց չ'ուշանոր պահը երբ կը յաջողիմ դուրս չլքեմ զայն մտածողութեան պարունակէն, երբ կը մտաբերեմ անհուն կարուանը սէրերուս, որոնք, ամմոր ու անաղօտ, կը տողանցեն մտքիս առջեւ, իւրաքանչիւրը ջանալով քիչ մը աւելի ամուր կապել զիս այս կեանքին ու իր ունայնութիւններուն:

Վասնզի անձնասպան կ'ըլլան անոնք միայն՝ որոնք կորուսած են ամէն յոյս: Ու սէրը աղբիւրն է յոյսի: Սիրող անհատն է ի կրնար խոյս տալ յոյսը: Ու, փոխադարձաբար, յուսալից անհատի մը սիրաւ վառարան է սիրոյ:

Մէկ չէ սիրոյս առարկան բարեալատաբար: Ու մակերեսային, ծանծաղ չննիմ սէրերը, ինչպէս չեն եղած երբեք անցնալին: Բոքը ու անշէջ եղած են անոնք, ինչ փոյթ թէ երբեմն սիրտս այրելու սպառնալիքով ալ սպառաղէն:

Կը սիրեմ մայր բնութիւնը, ու իր անդորր ծոցին մէջ անցընելիք մէկ ժամուս հաճոյքը չեմ փոխեր բարեկամի մը ներկայութեամբ անցուած ժամու մը վայելքին հետ:

Կը սիրեմ չորս եղանակները տարւոյն: Գարունը՝ իր կանաչութեան, իր յորդառաւ կենսունակութեան, վարդերուն ու ծաղիկներուն, ու նաեւ իր խաղաղ ու մերթ խենթ անձրևներուն ալ համար: Ամառը՝ իր բաղձաղբի պտուղներուն ու պտոյտներուն ալ համար: Իր երկնքին պայծառութեան ու լոյսին առա-

ւ աստղերուն. կեանքը որ շարունակ կեանք կը ծնի:

Սիրեցի ես քեզ, կեանք յաւիտեանս կան:

Լոնտոն

Կ. ՄԻՀՐԱՆԵԱՆ

տուժեանք համար: Աշունը՝ իր մեղմ ու հիւանդոտ զեփուհին համար, իր օգին բարեխառնութեան ու միբղերուն քաղցրութեան համար: Ու վերջապէս ձմեռը՝ իր ձիւնին ու անձրեւին համար, իր գիշերներուն երկարութեան ու քունին քաղցրութեան համար: Ու նաեւ, գիրքերուն ու գրական աշխատանքներուն հետ ըլլալու աւելի լայն առիթներ ընձեռելուն համար:

Կը սիրեմ երգն ու երաժշտութիւնը — դասականն ու ժողովրդականը հաւասարապէս —, հանգէսն ու զեղարուեստը: Տէրը, փառք իրեն, պարզեւած է զիս արուեստի գործերը ըմբռնելու, անուցմով լիստալու ու ոգեզդիւնելու, ու աշխարհի տաղանդներէն բաժնուելու, երանութեանց ոլորտները սաւառնելու սուր ու անմաշ զգայարանք:

Դուք ալ սիրեցէք այս բոլորը: Սիրեցէք շատ բաներ ու սիրեցէք խորունկ սիրով, ու այն ատեն է միայն որ պիտի զգաք դուք ձեզ կրկնիկ, աշխարհներ նուաճած ձիրանափառ կայսրերէն ալ աւելի:

Սիրեցէք մարդերը բոլոր, նոյնիսկ ձեր թշնամիները: Սիրեցէք աղօթք ու աշխատանք, գիրք ու միբղ, թերթ ու հանդէս (զոյք իր իմաստներով), երգ ու պոստալ, ու պիտի համոզուիք թէ կ'արժէ ապրիլ Վարդուէի հովիտը կոչուած այս կեանքը երկարօրէն և վաղիչօրէն:

Սիրեցէք մեր շարականն ու աղօթքը, մեր լեզուն ու մշակոյթը, մեր հայրենի երկիրն ու աւանդութիւնները, ու մեր վարդաւանքը ու յոյժը եղող մեր սիրտստեն մանուկներն ու պատանիները: Ազգային արդար հպարտութիւն մը թող ունեցնէ ձեր սրտերը, ու պայծառ օրերու հուսալքէն բխող արի լաւատեսութիւն մը թող ձեզ ընէ միշտ խելալալաւ ու տեսլապաշտ անհատներ, ապագայի լուսաւոր հեռանկարով այժմէն իսկ արթնալու քւ սըր՝ քաղան նպատակի մը իրադարձման ձգտելուն զոհուող խանդը անբաժան ձեր սրտէն:

Սիրեցէք, սիրեցէք միայն, մարդ ու անասուն, ծառ ու ծաղիկ, այգի ու մայրամուտ, այգի ու պարտէզ, գաշտ ու քնքառ, քանդակ ու նկար:

Սիրեցէք երիտասարդութիւնը՝ իրմէ անբաժան խանդին ու թարմութեան հասմար: Սիրեցէք ծերութիւնը՝ իր հասունութեան ու խոհականութեանը համար:

Յղէք պարկիշտ ու զթառառ, համեստ ու ժպտադէմ, ու ձեր այս առաքելիւնութիւնները իբրեւ վառան պիտի պաշտպանեն ձեզ կեանքի նեղ հարուածներէն ու իբրեւ լուսափառ փարոս ձեզ ապահով պիտի անցնեն անոր տարատառէն դէպի արփուէտ նաւահանգիստը երկնային երանութեան:

x

Իսկապէս արգանատիկ են ծերունիները, յապաղած այդ հիւրերը մեր մոլորակին, հակառակ իրենց հինգ-դուրս մարդու համագումարուն ու արտայայտած յետադիմական գաղափարներուն: Հակառակ իրենց յաճախ անժպիտ ու կեանքէն ձանձրացած մարդու անաղորդ բնավորութեան կամ ապագամ գնդամատութեան: Մահուան համար հասունցած, մահուան դաժան շուքը իրենց դէմքերուն, աւելի քան քաղցր ու ներքիկ են իրենց փառքիկ մեղանշունները, կամշոտ ու ահաճ արտաքինները: Ու ճիշդ ինչպէս մենք յաճախ կը ձանձրանանք երբ մեր հիւրասիրած անձը յամառի երկարօրէն մնալ մեր տան մէջ, այնպէս ալ կարծես մայր երկիրը ճատրբեր աչքով՝ գիտել կը օգտի իրենց դոյութիւնը իր երեսին երկար ատեն պաշտօն մարդերը: Ու այլապէս վիշտերով ու տառապանքներով զգացնել կու տայ զոգոցեալ թէ իբրեւ հիւրեր իրենց իրաւունքէն դուրս է այլեւս յապաղել այստեղ: Բայց իցի՛ն թէ այդ դառնութիւնները կարենալին բան մը զեղչել իրենց այս կեանքին ու աշխարհին հանդէպ սնուցած սէրէն: Եւ յանգնելու համար զիրենք մահուան գաղափարին հետ, որուն մօտիկութեան զգացումը ստէպ նոյն համեմատութեամբ կ'աճեցնէ իրենցմէ ներս ստակումը նոյն այդ մահէն, ու բնականաբար աւելի սերտօրէն կը կապէ զանոնք իրենցմէ օրըստ օրէ խոյժ առողջ կեանքին: Մանկութիւնէն ի վեր, գութի զւարճահալարներ զգացումներով է որ գիտած եմ ծերերը, որոնք միշտ ալ միաքան տա

բաժնի թուով լուծված եղող ծաղկին, արանի բնութեան մէջ ո՛չ մէկ ոյժ կարող է իր նախկին բայրի ու թարմութիւնը վերադարձնել կամ զայն արգիլել վերջնական փոշիացումէ:

X

Կեսանքի մէջ մեծ ուրախութիւնները ընդհանրապէս մեծ խռովքներէ, հոգեկան խոր տաղանալանքէ վերջ է որ կու գան: Առանց այդ խռովքներուն ու տաղանալանքերուն, ու անոնց յաջորդող ու աննցմով պոստմոնաւոր յաղթանակներուն՝ կեանքը պիտի դառնար անհրահայտ լիբօրէն միօրինակ ու տաղանալանք, ու անոր պատասաւն մեզի հրաժցուած ֆապաւնը, որքան ալ հաճելի ու գեղեցիկ, շուտով պիտի կորսնցնէր իր հմայքն ու քաղցրութիւնը: Պայքարէ զուրկ կեանք մը մահաւան կը նայի: Որքան առաւել պիտի ըլլայ մեր ուրախութիւնը, օրինակի համար, երբ ընտրութենէ մը յաղթական դուրս գալ վիճակուի մեզի, երբ նոյն այդ ընտրութեան մեր թեկնածութիւնը դրած պահուն ոչինչմէն ազատ էր յոյսը մեր յաջողութեան: Մինչդեռ այդ յաղթանակը շատ քան պիտի կորսնցնէր իր քաղցրութենէն, երբ առաջնը գայն շատ ըլլալու գիտակցութեամբ, յաջողութեան հարիւր առ հարիւր վստահութեամբ դրած ըլլայինք մեր թեկնածութիւնը: Ու այդ անվստահութիւնը, ընտրութեանց մտահոգման հետ տեղը ու մեզ տեսարար խռովայող վիճակի մէջ պահող, որքան մեծ համեմատութիւններու հասնի մեր ներքինին, նոյնքան անոյշ կը թուի մեզի պտուղը յաղթանակին, թող թէ պարտութեան պարագային ալ մեզի խնայած պիտի ըլլայ այն խոր յուսադրեկումը, որ կրնայ ճակատադրական հետեւանքներ ունենալ մեզի համար, և որուն ենթակայն են միտմիտ լուսատեսութեան մը կոյր բախտին արձնուած թեթեամիտները:

x

Տարօրինակ է որ, երբ մտանունք
ուրիշ շրջաններէ տեւիւի բարիք ու հան-
գրասութիւն խոստացող կեանքի որոշ

Զբաղանքներու առարարին, տարբեր զգայուն-
թիւններ զոն միջմտեւ, մեղմելու համար
կարճատեւ վայելքի պահէ մը ետք տախտակ
ու բազմահոգ առօրեային վերադառնալու
տրամուծիւնը: Օրինակ, որձակուրդի
միջինընդ ապրտուն, վայելքի սահմանադէ-
տայ Զբաղանքի մեր ախորաւթիւնը խաւ-
գարող, մեր սուղ գնեմով ժամերսն ու-
րախտութիւնը եղծել փորձող քաղմապիսի
ոյժերուն, աղբակներուն առկայութիւնը,
մեր օրերը բարիքով ու խնդունքեամբ
լեցնելուն վարանքն ու կասկածը առեող
միջին:

Ուրիշ օրինակ մը: Այս օրերուն, ուր
կելաքական հոսանքի խանգարումները
ա՛յնքան յաճախեղէպ են դարձած, ինչ-
պէս կարելի է որ մեր ուսարածքի խնդր
ըլլայ՝ ամբողջական՝ հետազոտելէն մեր
հետաքրքրութիւնը շարժող յայտագիր մը
դիտելու տկերուարութեան: Միայն հար-
ցածը պիտի դայ մեր մտքին, թէ պիտի
արտո՞ք մեզի՝ անընթիջաբար պայելել
յայտագիրը: Մեր ուսարածքիւնը այն
տեսնէ միայն՝ կարող (կարո՞յ) է ըլլալ ամ-
բողջական՝ երբ արդէն վերջ է գտած ու-
սարտութիւնը պարզ (թաղանթն կամ այն ինչ):

x

Ռեֆյամ անունին տակ թերթերէն ու ձայնասփիւռէն մեզի մատուցուած առեւտրակտն և այլ կարգի ծանուցումները միշտ ալ խրաչեցուցած են զիս: Կնդանի յուշարարներն են անոնք նիւթին տիրապետութեան, մերօրեայ կեանքին մէջ: Նիւթին, հալիւին, մեքենային ու մամուլային մեր Ստաֆ — և երբեմն իսկ միակ — ուղարկուած ու մատուցուած եւ ապրկան դարձած րոյալուն:

Բնուս չգարամանալ ուրիմն որ մեր օրերուն հոգեւոր ու բարոյական արժէքներ — արուեստի մարզին մէջ ալ իրենց վերապահուած անուրանալի դերով — նահանջի ճամբան բռնած են, նահանջ մը՝ որ ճակատագրական իր ազդեցութիւնը կը թաղանթէ ու կը բազմապատկէ ժամանակի թաւալումին հետ:

(Tour. 5)

Գ. ՃԱՐՏԱՐ

ԱՏՈՄ ՎՐԴ. ՄՈԿԱՅԻ

(1365? - 1435?)

Ատոմ վրդ. Մոկացի ծնած է ԺԴ. դարու երկրորդ կիսուն սկիզբները հաւանաբար: Ան որդին էր կարապետի և Թուխթանգի: Զինքը կը տեսնենք 1388ին Աղթամարի մէջ իրեւ սպասուսը բանի. այսինքն կրօնաւոր մը որ կը պատրաստուի ստանալու իշխանութիւն վարդապետական գաւազանի: Այդ շրջանին տառապած է Աւետարանի մը ցանկը. — Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, էջ 576:

Նոյն թուականին ունի ուրիշ յիշատակագրութիւն մը, որ հաւանաբար զմեզուցեալս յամենայնի զտառաւորվող սակաւ գծիս զԱտոմ սպասուսը ո'չ բանի, այլ մեղաց, թողութիւն խնդրել ի Գրիստոսէ մաղթանօք հայցեմ: Գրեցաւ ի Սր. Ուխտա Աղթամար, ի թվականութեանս Հայոց ՊԼԷ, յետ Հարաբաւտին Լանկթամուրի միով ամուս. — Յուցակ Զեռ. Ս. Յովորեանց, Բ. Հատոր, էջ 360:

Ըստ երեսոյթին հետագային գտցած է Մեծոփայ վանքը և հոն լրացուցած իր ուսումը և նուիրուած ուսուցչական աշխատանքի:

Թուժայ գրիչ, յԱղթամար, 1421ին իր օրինակած ճաշոց Գրքի յիշատակարանին մէջ ունի սա արդիւրը. յիշեցէք Վ... և զուսուցիչն մեր՝ զիմաստասէր փիլիսոփայն՝ զԱտոմ վարդապետ... — Յիշատ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 252:

Թուժայ Մեծոփեցին 1423 թուին Մեծոփայ վանքին մէջ օրինակած է Շարակոնոց մը, ուր կը գտնուի նաև հետեւեալ յիշատակարանը, վերագրեալ թուականին ոչ շատ յետոյ գրուած. «Իտրաձեալ յիշե-

ցէք ... զվերջին ըստացող սուրբ կտաւիս զԱտոմ վարդապետ՝ զքովն և զարին ի գործս առաքինութեան ... որ ստացաւ զսա ի հալալ վաստակոց իւրոց, յիշատակ բարի հոգւոյ իւրոյ և ծնաւորացն՝ հուրն կարապետին և մուրն Թուխթանգին. — Յիշատ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 303:

Դարձեալ Թուժայ Մեծոփեցին 1435ին՝ աշակերտեալ եղբայրներու և հոգեւոր որդիներու կարգին կը յիշէ Ատոմ վարդապետը. — Յիշատ. ԺԵ. Դարի, Ա. Մասն, էջ 451, 454:

Թուժայ գրիչ իր վերագրեալ յիշատակարանին մէջ Ատոմ վրդ. Մոկացին կը կոչէ. «Իմաստասէր փիլիսոփայ», թեւեւ երգեցող իմաստով: Առ այդ իբրեւ վկայութիւն կրնանք նկատել Ատոմ վարդապետի գրած գանձերն ու տաղերը, որոնցմէ ծանօթ են հետեւեալները:

1. — Գանձ Աւագ Ուրբաթի, կոմ Ս. Խաչի Ուրբաթին. — Արարչական բանըն հայրական, զմարդն յօրինէ պատկեր տիրական ... — Յուցակ Զեռ. Ս. Յովորեանց, Ա. Հատոր, էջ 389: Յուցակ Զեռ. Վիեննայի, Բ. Հատոր, էջ 668բ:

2. — Տաղ [Յարութեան]. — Կանայքն որ սիրողք էին Գրիստոսին ... — Զեռ. Ս. Ե. Թիւ 135, թղ. 270բ:

3. — Գանձ Հինգ Աւուր Փոխման Աստուածածնին. — Յանրակիզին էէն, յանհոռն պատճառէն, յանձաւալ ծովէն ... — Զեռ. Ս. Ե. Թիւ 135, թղ. 408ա:

4. — Տաղ Ե. Աւուր Փոխման Աստուածածնին. — Մեծոցիւր այսուր Սուրբ Աստուածածնին ... — Զեռ. Ս. Ե. Թիւ 1193: Յուցակ Զեռ. Ս. Յովորեանց, Դ. Հատոր, էջ 311 (ձիւ):

5. — Գանձ Յոնանոս Երուսաղէմի Հայրապետին. — Յերուսաղէմ ի Սուրբ Գողաթին, նըստեալ յաթոռ սուրբ Յոնանին ... — Յուցակ Զեռ. Արմաշի, էջ 429 (ԼԷ):

Այստեղ կը ներկայացնենք իր տաղերէն մէկը:

ՏԱԶ [ՅԱՐՈՒԹԵԱՆ]

Կանայքն որ սիրողք էին Քրիստոսին
բզորունկ եւ զհալուէն առեալ բերէին,
տեսին ըզինուորսն Թմբեալ առ Վիմին,
դառն արտասուէին շուրջ գերեզմանին:

**Իսկ մեծ Մարիամ Մագդաղենացին,
կացեալ արտաքոյ սուրբ գերեզմանին,
աղի արուստութ օղբայր զգննդանին,
եւ տեսեալ զԳրեշտական ի գերեզմանին:**

Խաւսեալ զբռնութիւնսն ընդ Մարիամին,
ասա զո՞վ խնդրես լալով, դու, ով կին.
եւ ընդ բարբառոյն տեսին զԿնէդանին,
եւ արհիւ մեծաւ ի յոտին կացին:

**Իսկ Մարիամու ի թիկանց դարձեալ
ետեռ զՄիածինն ի մէջ պարտիզին,
կարծէր պարտիզպան ըզնազաւրացին,
հայգէր արտասուօք, ցոյց զիմ Բաբունին:**

**Սիրով խնդրողին ցուցաւ յայն տեղին,
Մարիամ, ծայնէր Յիսուս Միածինն.
Ժանեալ Մարիամ զծայն Վարդապետին,
Բարունի, կոչեաց զխայեալ Կնիդանին:**

**Յառաջ ընթացեալ փափագմամբ սրտին,
կամէր համբուրել զԱրքայն երկնային,
խնդրել ի նմանէ քահանայութիւն,
որ ոչ վայելէր այն կանանց ազգին:**

**Քաղցրիկ բարբառէր Յիսուս կենդանին,
յիս մի՛ մործենար, չեմ ելեալ յերկինս.
երթ դու եւ պատմեա Պետրոսեան գնդին,
թէ յարեաւ Քրիստոս, ծեր մեծ Բաբուկին:**

Պետրոս ընթացեալ լորոտման Որդին,
եկին ճշմարտեւ զբան Մարիամին,
տեսին ըզկրտաւսն յոկ ի տեղին,
ծալեալ վարշամակն ի գլխոյ կողմին:

Տեսին սերորէն նըստեալ ի վիմին,
լալով խնդրէին զիրեանց Բաբունին,
բարձր բարբառէք, Յարեաւ Միաձին,
ի Գալիլէէ տեսէք զԿենդանին՝

Փառք՝ յարուցելոյ Որդւոյ Միածնին,
որ իրկեաց զգործաւ հոգիւն ի բանտին,
զոհութիւն տացուք ըզմեզ իրկողին,¹
այժմ եւ յաւիտեանս եւ յապագային:

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆՔԵՐ

ԱՂՋՈՑ ԿԱՆՔ

ՏԵՂԱԿՐԱԿԱՆ. — Աղջոց Ս. Սահփո-
նոս Վանքը կը գանձուի ճի ձորս Գեղոյ,
ի գաւառս Արարատեան, Ելիշա գիւղին
ժոտ, ոչ հեռոս Գիղարբայ Վանքէն. —
Գարեգին Արք. Յովսէփեան, Խաղարկ-
եանք. Բ. Սասն, էջ 137.

ՊԱՏՄԱԿԱՆ. — Վանքին գլխավոր ե-
կեղեցին շինուած է 1212-1217 թռւակուն-
ներուն, իւտան է ի խառնութեան ժամանակ:
Վարդան վրդ. Արևելցի իր Դանիէի
Մեկնութիւնը տւարտան է 1268ին, զի
Սուրբ Ուսման Աղթամա վանացն:

Պարսիկները կողոպտած են Վանքը
 Ժե. Դարու սկիզբը, ինչպէս կը պատմէ
 յիշատակագիր ժը. Ալլ և ոմանք ի Պար-
 սից կողմանէն աւարառու դարձան ի նոյն
 երկիրն Այրարատեան, և ոչ զերծան ի
 նոցանէ դարանք վանորէից. քանզի ի
 ձեռն ամեն կ'զբիրտաննայա չորաբայէն և
 նաքայ ցուցանէին, որպէս զգարան Աղ-
 ջոց Վանից յայտնեցին, ուստի հանին
 գաջն Սրբոյն Արիւստակիսի Հայրապետին
 և տարան ի չաւաստան Թաւրիզ, յորմէ
 հանգիպեալ ոմն վաճառական Բաղիշեցի,
 այր մոծահաւատ, ետ գինս և թափեաց ի
 յանօրինաց և եւեր ի քաղաքն իւր ի Բա-
 գէշ, յորմէ առւառ աշխարհին մեքոյ գանձ
 անկողղպակաւ — Յիշա. Ժե. Դարի, Ա.
 Հատր, էջ 288:

Շրջակայ ուրիշ վանքերու հետ Աղ-
ջոց վանքն ալ աւերուած է 1679 թուի
մեծ երկրաշարժին:

վանքի Առաջնորդներէն յիշուած են.

1. — Աբէլ Վարդապետ, 1212—1217;
2. — Տիրացու Վարդապետ, 1234;
3. — Երեմիա Վարդապետ, 1268—1270;
4. — Յովսէփ Վարդապետ, + 1279;
5. — Գրիգոր Վարդապետ, 1280—1284;
6. — Վարդան Նպիսկոպոս, 1471;
7. — Սբիայէլ Նպիսկոպոս, *ժ.է. Դաւ.*

Տ. — Մովսես Եպիսկոպոս, ժԸ Դար
բաւ. սկիզբը

ՄՇԱԿՈՒԹԱՅԻՆ. — Աղջոց վանքի գրիչներէն ծանօթ են Գալուստ Արեղայ և Վարդան Եպիսկոպոս: Ստորեկ կը ներկայացնենք ինչ որ յայտնի է իրենց գրչական աշխատանքէն:

Ա. — Գալուստ Արեղայ, 1442–1460 երկարող մօտ քառասունայ շրջանին, յաջորդաբար օրինակած է.

1. — Մանուսմանի = Խաղալիւր, 1442ին, Ստացող՝ Մխիթար. — Յիշատակարանք ժե. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 606, 24ա. Երևանի, թիւ 769:

2. — Ճառոց, 1442ին. — Յիշատ. ժե. Դարի, Ա., թիւ 605. — 24ա. Երևանի, թիւ 939:

3. — Աւետարան, 1443ին, «ի ձորս Գեղոյ, ի գաւառս Արարատեան», Եկարող՝ Ստեփանոս, Կազմող՝ Մխիթար: Ստացող՝ Մկրտիչ Արեղայ. — Յիշատ. ժե. Դարի, Ա., թիւ 626: 24ա. Երևանի, թիւ 6342:

4. — Աւետարան. 1443ին, յանձնարարութեամբ մօտգետի Սամուէլի. որ յիշատակ առած է «ի դուռն Սուրբ Ուխտին Վարդիկ Հաւրն»։ — Յիշատ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 540, 24ա. Զմառեի, թիւ 505:

5. — Աւետարան, 1447ին, յիշատակարանին մէջ կ'ըսէ. «Գրեցաւ ... ձեռնառւելաթեամբ եղբարս իմոյ Մխիթար առաքելոյ»։ — Յիշատ. ժե. Դարի, Ա. Մասն, թիւ 652, 24ա. Վննեակի, թիւ 161:

6. — Աւետարան, 1452ին, Դաւիթ միայնակցի խնդրանքով: Եկարող և կազմող՝ Ստեփանոս Արեղայ Առնշեցի. — Յիշատ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 23, Երբին ի Փարիզ՝ Նուպարեան Մատենադարան, Ապա 24ա. Երևանի, թիւ 10372:

7. — Աւետարան, 1460ին: Ստացող՝ աբի Մանուէլ, Եկարող՝ Ստեփանոս Արեղայ, Կազմող՝ Յովնանէս. — Յիշատ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 589: 24ա. Վիեննայի, թիւ 787:

Բ. — Վարդան Գրչէն ծանօթ են երկու գործեր, առաջինը օրինակուած երբ արեղայ էր, իսկ երկրորդը՝ եպիսկոպոսութեան օրերուն.

1. — Աւետարան, 1460ին, Ստացող՝ Ստեփանոս. — Յիշատ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 173:

2. — Աւետարան, 1471ին, Ծաղկող՝ Արքայամ: Ստացող՝ Դանիէլ Վարդապետ Սեւանեցի. — Յիշատ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 397: 24ա. Երևանի, թիւ 8409:

Գ Ե Ր Զ Կ Ի Վ Ա Ն Բ

Դերձկի վանքը կամ Անապատը կը գտնուէր Տիւրիկ գաւառին մէջ, Եկեղեցին կը կոչուէր Ս. Թէոդորոս:

Դերձկի Ուխտին իրրեկ առաջնորդ յիշուած է Ներսէս Եպիսկոպոս, 1433–41 Թաւադաններուն, իր օրով վանքին միաբաններն էին, Գրիգոր հայրպետ, Սիմեոն աբեղայ, Մարեոս աբեղայ, Սարգիս սարկաւազ, Վարդան սարկաւազ, Ղազար սարկաւազ, և Յովնանիս սեփես:

Դերձկի Անապատին մէջ աշխատող գրիչներէն ծանօթ են հետեւեալները.

Ա. — Կարապետ կրօնաւոր, ի վերջ ժԲ. Դարու, օրինակած է Փողովածոյ մը՝ կրօնական բովանդակութեամբ: Օրինակը ատոցած է Թէոդորոս Եպիսկոպոսէն: Մանր յիշատակարաններուն մէջ կ'ըսէ. «Որ կարդայք միողադիր մի՛ լինիք գրոյս, ի փողոցի էի և ի ծնկիս վերայ գրեցի»։ — 24ա. Ս. Յ. թիւ 3120:

Բ. — Յովսէփ արեղայ, 1433–1441, որդի Յակոբ քանանայի և աշակերտ Արիստակէս վարդապետի, օրինակած է,

1. — Ճառոց, 1435ին, «ի գառնաբեր ժամանակի», Դերձկի Ուխտին հայրպետ Գրիգոր արեղայի յանձնարարութեամբ: Ծաղկող և կազմող՝ Սիմէոն Եպո. Միլեանցի: Ծաղկողը կը գտնուէր Գրիգոր. «Ժամանակս ձեռն էր և դէճ, ու զինչ դեպ որ կու բնդուէք նա չէր գտուվիր»։ — 24ա. Ս. Յ. թիւ 3153:

2. — Ճառոց, 1441ին, «ի գառնաբեր ժամանակի»։ — Յիշատ. ժե. Դարի, Գ. Մասն, թիւ 534:

Գ. — Մկրտիչ սարկաւազ, 1447ին օրինակած է Ճառոց մը, «ի գառնաբեր ժամանակի»։ ի վայելումն Սիմէոն հայրպետի»։ — Յիշատ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 693:

Դ. — Սիմէոն կրօնաւոր, 1457ին օրինակած է մէկ փողովածոյ Կանոնաց և Խրատուց, Յակոբ Եպիսկոպոսի խնդրանքով. — Յիշատ. ժե. Դարի, Բ. Մասն, թիւ 121: 24ա. Երևանի, թիւ 228:

Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ

լսառնմամբ միացան երկու թափանեալքն յիրերաց՝ ի ծայնէ միացելոյն յերկուց, աստուածութեանն եւ մարդկութեանն:

Այսօր երկու ժողովուրդ, հին եւ նոր, առաջին ծանօթն¹⁵ Աստուծոյ, եւ յետին աստուածապաշտքս, միմեանց հակառակ¹⁶ երեւեցան. առաջնոցն տեսանիւով զաստուածագործ զսքանչիւիսն՝ զԱստուած որպէս զմարդ սպանանիլ խորհեցան, իսկ յետինքս լսելով միայն զսքանչիւիացն, զնա՝ զոր նոքա որպէս զմարդ չարչարեալ սպանելին¹⁷, կատարեալ Աստուած խոստովանեցան:

Այսօր մի բնութիւն գերեզմանին գերկուց բնութեանց գործ կատարէր, ամուլ գոյով ծննդական երեւեալ, եւ զանշունչ առեալն շնչով մատուցանէր:

Այսօր որպէս վշտացան դժոխք, եւ դժոխապետն տեսանիւով զսկիզբն¹⁸ աւերելոյ թագաւորութեանն ներքնում¹⁹, եւ աղքատանալոյ ճոխութեանն ինքեանց²⁰, այնպէս ուրախացան Ադամ եւ Եւայ, եւ ապականութեան²¹ նոցուն յանապականութիւն վերըստին ստեղծումն:

Այսօր որպէս վշտացան Աննա եւ Կայիափա սակս յարութեանն Ղազարոսի²², եւ խորհուրդ արարին զնա սպանանել, որ միշտ աստուածութեամբն է կենդանի: Այնպէս ուրախացան Մարիամ եւ Մարթայ²³ տեսանելով զչորեքօրեա մեռեալ եղբայրն իւրեանց կենդանի ի գերեզմանէն²⁴:

Այսօր հրէական ազգին ամբոխ, տեսանելով զգերեզմանն (յ)ունայն ի մարմնոյն Ղազարու, ունայնացան ի հաւատոց, զոր նախ քան զազգս ամենայն զգնելով ընտրեալք ցուցան հաւատովք²⁵:

Այսօր, վասն զի²⁶ տեսին զչորեքօրեայ մեռեալն կենդանի, կենդանիքն մարմնով մահացան (յ)անհաւատութեամբ, եւ զոր զգերեզմանն ունայնացոյց, գերեզմանաւ ծածկել խորհեցան, որ դատարկացուցանելոց էր զգերեզմանս բազումս:

Այսօր, որք տեսին բացեալ զծածկեալ գերեզմանն, զկրեալ²⁷ ունէր ապականեալ մարմին մեռելոյ, լուան զի ծայնիւ երեւեալ նա վաղվադակի, չորեքօրեայ հոտեալն, հոգի առ եւ շունչ կենդանութեան²⁸, որում ոչ հանդուրժեալք՝ խորհեցան զհալածողն մահուն եւ զնորոգողն (յ)ապականութեան, զբացողն գերեզմանին մահացուցանել, եւ ծածկել գերեզմանաւ: Եւ զայս նմա խորհէին, որ զայլս մրկեալ ծովուն գերեզման պատրաստէր հալածողացն հարց նոցա:

Եւ ո՛ր եղև այդ ամենայն, ասա, կամ ո՞ր գործեաց զսքանչիւիսդ զայդ²⁹ ամենայն³⁰: Լուր արդեաւք եւ ցուցից. ի Բեթանիա գործեցաւ այդ ամենայն³¹, եւ Քրիստոս եղև գործող սքանչելեացդ³² ամենայն³³, եւ հրէայքն տեսանելով ոչ հաւատացին: Եւ ո՞ր պատմեաց զայդ, զոր ճառեցեր մեզ այսօր. ո՞ր, Յոհաննէս ծկնորսն եւ Աստուածարանն, ռամիկն եւ Աւետարանիչն, Որդին (յ)Որոտման, եւ անուանեալն որդի մօրն Աստուծոյ:

Մեք, ասեն, երէկ լուաք ի նմանէ, զի պատմեաց մեզ վասն Քրիստոսի, եթէ խնդրէին ունել զնա, եւ ելեալ ի ձեռաց նոցա գնաց միւս անգամ յայն կոյս Յորդանանու, ուր Յովհաննէս էր զառաջինն³⁴: Եւ եթէ անդ էր ստուգիւ, դու ի Բեթանիայ զիմորդ ասես: Անդ էր, այո, եւ անդ առաքեցին առ նա քորքն նորա, եւ ասեն. Տէր, զոր դուն սիրէիր, ահա հիւանդացեալ է: Արդ զի՞նչ ասես, վասն հիւանդութեանն Ղազարու եկն ի Բեթանիա, ուր քարկոծ առնել խնդրէին զնա. ոչ, ասէ, այլ վասն զի զմեռեալն յարուսցէ:

¹⁵ Ժանօթքն իլ ¹⁶ հակառակ է ¹⁷ սպանելն իլ ¹⁸ Յունի՝ զփիզբն ծ ¹⁹ ներքում ծ ²⁰ Յունի՝ ներքում է ²¹ չարգա ի ²² Յունի՝ Այնպէս ... ի գերեզմանէն է ²³ Յունի՝ Այսօր ... հաւատովք է ²⁴ Յունի՝ վառել է ²⁵ չրկեալ է ²⁶ Գնեդանի է ²⁷ այդ է ²⁸ Յունի՝ ամենայն է ²⁹ Յունի՝ այդ ամենայն է ³⁰ սքանչելեացն է ³¹ Յունի՝ ամենայն է ³² յառաջինն ծ

Ձի՛նչ ասես. մեր լուսաք յԱւետարանչէ՛ն անտի զայդ. ոչ վասն մեռելոյ ազդ արին նմա քորթն, այլ միայն թէ հիւանդացեալ է. եւ դու ասես թէ վասն յարուցանելոյ ցնա եկն անդ: Ասա յայտնապէս զի իմաստոք: Դիտեմ, ասէ, վասն ոյր հարցաքննես, զի իմա[նա]լ խորհիս զանճառելի տնօրէնութիւնն, բայց անհաս է եւ անքննին, այլ որպէս յայտնեցաւ մեզ խորհուրդն, որ ծածկեալ էր ի հրեշտակաց, այնպէս շնորհք Հոգւոյն յայտնեաց մեզ զգործ տնօրէնութեան նորա: Ըստ մարդկութեանն լուաւ թէ հիւանդ է, եւ ըստ աստուածութեանն զիտաց, զի մեռեալ էր, զոր անդուստ քանիւ յայտ արար աշակերտացն, եթէ Ղազարոս մեռաւ, եւ ես ուրախ եմ վասն ձեր, զի դուք հաւատասցիք ինձ, բայց արդ եկայք երթիցուք առ նա:

Ո՞վ խորհրդոյս խորին, ասէ, ես չէի անդ: Ոչ էիր անդ, Տէր, որ ամենայն ուր բերես, եւ զամենեւեան լնուս. ոչ էիր անդ, որ մինչ զայդ խօսէիր անբաժախելի էիր ընդ Հօր. խօսէիր ընդ աշակերտոց եթէ ես անդ ոչ էի, եւ դու ինքն անդ գոյով՝ յերկին ընդ Հօր միացեալ էիր: Յորժամ ի Բեթանիայ ոչ էիր, ընդ Հօր էիր. եւ զիւրով յորժամ յայնկոյս Յորդանանու էիր, ի Բեթանիայ ոչ լինէիր. եւ թէ անդ ոչ էիր, զիւրով զորմէ հիւանդացեալ լուար, զիս մեռեալ ճշմարտէիր:

Այո, ասէ, տեսութեամբ աստուածութեամբս³³ անդ էի, թէպէտեւ մարդկութեամբս ոչ. այլ յորժամ ասեմ՝ եթէ ոչ եմ անդ՝ անբաժանելի աստուածութեամբս եւ մարդկութեամբս³⁴ խօսիմ: Նա եթէ այլ ինչ խոնարհագոյն իրս տեսանլցէք կրեալ յաստուածացեալ մարմնի միում, այսպէս համարեցարուք, զի միաւորաբար կամաւ կրեմ զամենայն: Որչափ եւս առաւել յորժամ ասացի եթէ՛ ես ուրախ եմ վասն ձեր, զի դուք հաւատասցիք ինձ, զի ոչ էի անդ. Ձի՛նչ արդեօք նշանակէ ասացեալս՝ եթէ ոչ էի անդ, եթէ անդ լեալ էի, ասէ, ըստ մարդկութեանս՝ ակնածելով յինչն լիղիէր զօրանալ առ բարեկամս իմ մահն. եւ ես թէ զհիւանդացեալն միայն բժշկէ՛ի՝ չի՛նչէի³⁵ ուրախութիւն ձեզ:

Արդ՝ եկայք երթիցուք ասէ անդ. ոչ էի անդ եւ մահն համարձակեալ տեղի առ. ուր թէ պիտոյ լեալ էր ինձ, ոչ էր առեալ անդ զկայ ընաւ: Բայց ձերդ տկարութիւն զիս եւ առ մահն զօրաւոր տեսանելով՝ ուրախ լինելով հաւատայք ինձ եթէ մեռելոց ամենայն կարող եմ կեանս պարգեւել, յարուցանելով զլորեքօրեայն աստուածապէս:

Այսու ոչ գտնօրէնութիւնն մարդկութեանն միայն ցուցանէր այլ եւ զիրս աստուածութեանն երեւցուցանէր. Եկայք, ասէ, երթիցուք առ նա, զի բարեկամ մեր է, պարտ է կատարել առ նա զօրէնս բարեկամութեան. եւ բանն այսպէս եթէ զհիւանդս ասէ՛ ողջացուցի, զանդամայոյծս կանգնեցի, զբորոտս սրբեցի, զկոյրօ լուսաւորեցի, պարտ է զառաւել սէրն առ բարեկամս մեր ցուցանել:

Նա եւ այլ իմն հրաշս վարդապետութեան ի ճանապարհի անդ նոցա առաջի արկեալ: Եւ իբրեւ գնացին անդ՝ յառաջեալ Մարիամ անկաւ առ (յ)ոոսն Յիսուսի եւ լարի. լարի առաջի նորա Մարիամ, որով յայտնի ցուցանէր թէ ստոյգ մեռեալ է Ղազարոս, ըստ այնմ զոր եւ ինքն ասէր. եթէ աստ լեալ էիր, ասէ, եղբայրն իմ չէր մեռեալ: Ցուցանէր եւ բանին յանգէտս թէ՛ հեռանալով նորա ի մարդկային բնութեանն՝ առնու մահն առ մեզ տեղի: Եւ այս որպէս օրէն է ասել մարդկային տկարութեանս, զի յորժամ ճանաչին բազումք զոմն մի՝ արի եւ քաջ մարտիկ, որ եւ արտաքոյ պարսպազն կարող է հալածել զբազում թշնամիս, եւ ոչ լինելով անդ առնն այնմ՝ կարողանան³⁶ թշնամիքն աւարաւ գերի առնուլ զբարեկամս նորա, զորս տանելով՝ ի ներքոյ փակին բռնութեան բանտին:

Արդ՝ յորժամ գայցէ մարտիկն, որ կարող էր ապրեցուցանել արտաքոյ պարսպապին ի ձեռաց յափշտակողացն, անհնարին համարին առն միում յաղթող լինել թշնամեացն, եւ խորտակող պարսպաց բանտին, առ ի յապրեցուցանել զբանդարգեալսն³⁷, ի

33 աստուածութեանն ի 34 Զու՛նի՛ եւ մարդկութեամբս ի 35 չի լինէի ք 36 կարողանալ ք
զբանտարգեալսն ի

դէպ լինէր³⁰ ասել՝ եթէ աստ ղիպեալ էիր ոչ էին ծառայութեամբ զերի վարեալ բարեկամքն քո:

Այսպէս եւ աստ համարեաց, զոր ասաց Մարիամ. Տէր, եթէ աստ լեալ էիր, եղբայրն իմ չէր մեռեալ. այլ եւ արդ գիտեմ զի զոր ինչ խնդրես դու յԱստուծոյ տացէ քեզ Աստուած: Հաւատայ ի նա զառաջինն, ոչ որպէս պարտ էր հաւատալ. զի թէ հաւատացեալ էր Աստուած գոլ խոստովանելով զնա, յորժամ ասաց՝ յարիցէ եղբայրն քո. պարտ էր ասել նմա՝ հաւատամ, զի կարող եմ Տէր:

Իսկ նա զայսու զանց արարեալ ասէ. Գիտեմ զի յարիցէ ի յարութեանն յետնում: Իբրեւ ասաց Յիսուս, եթէ՝ ես եմ յարութիւն եւ կեանք, որ հաւատայ յիս՝ թէ՛ պէտք եւ մեռանի կեցցէ. եւ ամենայն որ կենդանի է եւ հաւատայ յիս՝ մի մեռցի յաւիտեան. հաւատա՛մ (յ)այսմիկ:

Իսկ նորա լսելով զայս ապա ասէ. Հաւատամ Տէր, եթէ դու եմ Գրիստոս Որդի Աստուծոյ: Ասելով զայս՝ երթեալ կոչէր զքոյր իւր լուելայն, որոյ եկեալ առաջի անկաւ. առ (յ)ոտսն Յիսուսի եւ լայր:

Բանզի ան, զոր ասէ, եթէ խռովեցաւ Յիսուս յոգի իւր յաղազս լալոյ նորա ազդէ³⁰, որպէս եւ ասէ. Թէ Յիսուս իբրեւ ետես զնա զի լայր, եւ որ ընդ նմայն էին հրեայքն լային, խռովեցաւ յոգի իւր զայրանալով եւ ասէ. Ո՛ր եղիք զնա: Ոչ ճանաչողքն զիրս հարցումսն, ի ղիմի հարկանին այսու անգիտութիւն տալ Աստուծոյ. նա եւ հրեայքն զբանս զայս յափշտակելով ի մէնջ եպիբեն զանգիտութիւնն, չհամարեալ իբրեւ Աստուծոյ զհարցանելն թէ՛ ո՛ր եղիք զնա. ոչ իմանալով ի ղիմի հարկանող ինքեանց⁴⁰ զպատասխանողն բան անգիտութիւն իմն. եւ զայն համարեալ Աստուծոյ ասելն ո՛ր եւս Աղամ: Զի եթէ առ Աղամ անգիտութիւն, այնպէս⁴¹ եւ զայս վարկա՛նիչիր. եւ թէ զայս անգոհնեա՛ ապա եւ զարտասուելոյն ասա:

Բայց դու մի ի⁴² մարդկաբար հարցանելն հայելով եպ(ր)երես զբանիւ, այլ աստուածաբար օքանելեացն զորժ, զոր եցոյց առ մեռեալ(ս)ն եւ նեխեալն արտասուեաց ճշմարիտ, այլ զհրէայնս եւ ոչ զԼազարոս. զի թէ յաղազս աղէտից համարիս զարտասուելն, զի արտասուէր գնա՛ զորոյ գիտէր զի ստուգապէս յարուցանելոց էր. բայց ոչ զնա՛ այլ զհրէայնս արտասուէր. զի ի հաւատսն, որ առ նա մեռեալք էին՝ մեռեալի յառնէր հաւատովք քուերցն, թէ նայ է Որդի Աստուծոյ կենդանւոյ. եւ կենդանիքն մահանալոյն անհաւատութեամբ, զի ոչ հաւատացին զնա յերկնաստ զոլ Որդի Աստուծոյ, այլ խորհեցան ասպանանել իբրեւ զհակառակ Աստուծոյ:

Արտասուէր վասն նոցա ասելով, որք ոչ ճանաչէին զՀայր իմ, եւ ոչ զՀոգին Սուրբ Հակից նմին եւ իմ, այլ որ (ի) կռապաշտութեամբ (յ)ախտանային, ճանաչելով զիս Որդի Միածին ճշմարտիւ՝ ի Հայր եւ ի Հոգին հաւատացին. եւ սոքոյ, որք ճանաչողքս⁴³ են Հօր, անարգելով զիս չհամարել Որդի Միածին՝ վրիպեցան եւ ի պաշտմանէն⁴⁴ Հօր, որ առաքեացն զիս, եւ ես առ նա երթալոց եմ, յորմէ վասն նոցա առաքեցայ, որք չհաւատալովն եւ սպանանել խորհէին զիս. յորոց անարգելովն իմ՝ եւ Հայր անարգեցաւ, եւ ես, վասն այսր իրի ասացի՝ եթէ որ ոչ պատուէ զՈրդի՝ եւ ոչ զՀայր զառաքիչն նորա պատուեացէ:

Եւ վասնզի այսպիսի ախտիւ կորեան այնքան ժողովուրդ անբաւ, զիս՝ ոչ ոչ էր ի ճան արտասուել զայնքան (յ)անծինս կորուսելոցն, որոց⁴⁵ եւ Հօր իւրում վասն միոյ մոլորելոյ արտմութիւն մեծ լինէր յերկինս, որպէս եւ վասն միոյ գտելոյ ուրախութիւն անբաւ, որ թողեալ զինստուն եւ իննուսուն՝ խնդրէր զմի մոլորեալն, վասն որոյ եւ զանծն եր: Արտասուելն զայս գեկուցանէ եւ ոչ զմահ սիրելի(ւ)ոյն, եւ Յիսուս, ասէ՛ զայրացեալ գարծեալ յոգի իւր, զայ ի գերեզմանն, եւ էր այր մի եւ վէմ մի երեալ ի վերայ նորա:

(Շար. 16)

Հրատ. Ա. Յ. ՍՐՃՈՒՆԻ

³⁰ լինել թ ³¹ եղբէ ի ³² յիւսեանց ի ³³ այսպէս թ ³⁴ Յուլի ³⁵ թ ³⁶ հաշտեցաւ թ
⁴⁰ պաշտամանէն թ ⁴⁵ որոյ ի

ՅԻՍՈՒՆ ՏԱՐԻ ԼՈՒՆՃ

ՄԻԱՐԱՆԱԿԱՆ ԸՆԴՀ. ԺՈՂՈՎ

Նիսո Բ. (Բժ., 15 Յունիս 1931)

Օրակարգ. — Պատրիարքական ընտանեկան հնգանուն ցանկի կազմութիւն:

Գուճարկութիւնը տուաւ հետեւեալ արքիւնքը. —

Տ. Թորգոմ Արք. Գուճարկան՝ 38 քուէ

Տ. Մկրտիչ Եղա. Աղաւունի՝ 19 »

Տ. Թարութիւն Վրդ. Գարոնեան՝ 16 »

Տ. Սմբատ Եղա. Գաղաղեան՝ 13 »

Տ. Ներսէս Վրդ. Թորոսեան՝ 11 »

Նիստը փակուեցաւ յաջորդ օր վերը տրուած գումարուելու համար:

Նիսո Գ. (ԳԵ., 16 Յունիս 1931)

Օրակարգ. — Ընտրութիւն Պատրիարքի Առաք. Ս. Աթոռոյ Ներուողէմի, ընտրելու հնգանուն ցանկին վրայէն:

Ընթացք. — Առեանը բացուեցաւ Նախագահ Սրբադանի (Պատր. Տեղապահ Տ. Մկրտաչ Եղա. Նշանեան) ազօրջով:

Ձեռնարկուեցաւ ընտրութեան և Ս. Աթոռոյ Պատրիարք ընտրուեցաւ Գերշ. Տ. Թորգոմ Արքեպս. Գուճարկան, Եղիպատանց Առաջնորդ, 34 քուէով:

(Բաւէներուն 5ը հերմակ էին, և 2ը Տեղապահ Սրբադանին տրուած էին, հապտակ Նորին Սրբաղնութեան կանխաւ հրաժարած ըլլալուն):

Սրնի երգը երգուելէն և աղօթք և մաղթանքներ ըլլալէն ետքը ասեանք փակուեցաւ:

ՀԻՃԱՋԻ ԹԱԳԱԿՈՐ ՄԵԼԻԹ ՀԻԻՍԵՅԻՆԻ
ՅՈՒՂԱՐԿԱԿՈՐՈՒԹԻՒՆԸ

Եւ. 4 Յունիսի առաւօտեան ժամը քին Ամմանի մէջ վախճանեցաւ Հիճաղի Նալպիճ Թապաւոթ Մէլի Հիւսիճ: Հանգուեցաւ ժամինը մին հանդիսութեամբ փոխադրուեցաւ Երուողէմ, ուր հասաւ նոյն օրը յետ միջօրէի ժամը 2:30ին: Հերովդէսի Գրան աւլի գաղաղը ինքնակազմէն հանուելով՝ ուսամբարձ տարուե-

ցաւ Օմորի մզկիթը, Դամասկոսի Դրան ճամբով, Դաղաղին կը հետեւէին հանգուեցելոյն որդիները՝ Ն. Վ. Էմիր Ապաուլան, Էմիր Շաքիր և Էմիր Սայիթ, քաղաքային և զինուորական բարձրաստիճան պաշտօնատարներ, հոգեւոր պետեր, Հիւպատոսներ և խուներած յաղաղաւորներ: Պատրիարքարանիս կողմէ ներք կայ զանուեցաւ Գերշ. Տ. Մկրտիչ Եղա. Աղաւունի՝ հետ ունենալով Տնօրէն Ժոզովոյ անգամ Հոգշ. Տ. Գէորգ Վրդ. Ճանսըզեանը և Առաք-Թարգման Հոգշ. Տ. Պարգէ Վրդ. Վրթանէսեանը:

(Սրն, 1931, Ե. Յարի, Յուլիս,
(Թիւ 7, էջ 223-224):

Ամեն. Տ. Թորգոմ Ս. Արքեպս. Գուճարկանի Ս. Աթոռոյ Պատրիարք ընտրուած ըլլալը հաղորդուած էր Պաղեստինի կառավարութեան, Ն. Վին. Թաղաւոր-Կայսեր (Ճօրճ Ե.) հաստատութիւնը ստանալու համար:

Յիշեալ հաղորդագրին ստացման առթիւ, Երուողէմի փոխ-Կառավարիչ Սր. Սուլմանէ ստացուած է 23 Յուլիս 1931 թուակիր պաշտօնագիր մը:

ԿԻԻԼՊԵՆԿԱՆ ՄԱՏՆԱԴՈՐԱՆ

Երջանկայիշատակ Դուրեան Պատրիարքի Յորելեանին առթիւ եղած նուիրատուութեամբ կառուցուած Կիւլպենկեան Մատենադարանին շինութիւնը բաւորովին աւարտած է, և Երանշնորի Պատրիարքի գիրքերը ամբողջութեամբ փոխադրուած են հոն, իսկ վանքի գիրքերն ալ հետըզհետէ պիտի փոխադրուին գեղեցիկ և արքիական այդ շէնքին մէջ, որ աւսումնասիրութեան և մատուցական տշխատանքի մեծ դիւրութիւն պիտի ընծայէ Միաբնութեան և Ընծայարանի առաւելութեան:

Պաշտօնական բացումը տեղի պիտի ունենայ Ս. Աթոռոյ նորընտիր Պատրիարքին գահակալութենէն ետք:

(Սրն, 1931, Ե. Յարի, Օգոստոս,
(Թիւ 8, էջ 224 և 225):

«ՍԻՈՆ»-Ի ԼՈՒՍԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

Մարաշցի Գր. Յ. Զիլինկիրեան ունի երկու հարցումներ, մին ասոսացուցային և միւսը ամսարագիրտական:

1) Գիտենք թէ մեր նախածնողքը՝ Ադամն ու Եւան, եղան առաջին մեղանջողները, և այդ մեղքին ի հետեանք է որ մահը մուտք գործեց աշխարհ: Արդ, ինչպէ՞ս կ'ըլլայ որ Ադամի անունը կը դառնուի գլուխը նախահարց ցանկին իրրեւանելի սուրբ:

2) Լուսնական ամսուան օրը ճշգրիտ համար իսլամական (Հիճրէթի) թէ Հրէական ամսաթիւին պէտք է նայել, տրուած ըլլալով որ յիշեալ երկու տոմարներուն միջև չառ անգամ մէկ օրուան տարբերութիւն ունի գոյութիւն, այսինքն երբեմն իսլամականը Հրէականէն օր մը առաջ անցած կ'ըլլայ և փոխադարձաբար:

1) Առաջին հարցումին պատասխանը կը ճարենք Թիւրքիոյ Հայոց Պատրիարք Ամին. Տ. Շնորհք Արքեպս. Գալուստեանի «Աստուածաշնչական Սուրբեր» հատորի 33—34րդ էջերէն:

«... Ինչպէս կը հաստատուի մեր Եկեղեցիի յատուկ Հիւնրացէքի սրբազան տրամայի մէջ, «այ միայն արդարք, այլ նաև մեղաւորք խոստովանութեամբ և ապաշխարութեամբ կը մանն ուրբերու կարգը: Ադամ ապաշխարեց: Աստուածաշնչէն ոչ մէկ յատուկ պատասխան կը ստանանք այս հարցումին. ընդհանրապէս, մեղանչելէն յետոյ տակաւին անզիջլ է Ադամ:

«Այս հարցին վրայ լայն նշոյլ մը կը ձգէ Աստուածաշնչի լայնականոն» կամ աւելի շիտակ՝ «երկրորդականոն» գիրքերէն մէկին մէջ եղած անցողակի ակնարկութիւն մը: ... Ասոնց մէջ կայ «Իմաստութիւն Սողոմոնի» ըստած գիրք մը, որմէ յաւանական ընթերցումներ կը կատարուին մեր Եկեղեցիին մէջ: Այդ գրքին մէջ կայ հետեւեալ ակնարկութիւնը Ադամի մասին. «Իմաստութիւնը պահպանեց մարդկային ցեղի նախասիրը, փրկեց զայն իր անկումէն յետոյ, և առաւ անոր

գորութիւն տիրապետելու ամէն բանի վրայ»: Թերեւս այս հաւաստումէն հետեւեցըած է, որ Ադամ «փրկուած» է, և հետեւաբար՝ արժանացած է սուրբերու կարգին անցնելու:

«Այնքան զատ, քրիստոնէական հին շրջանակներու մէջ շատ տարածուն աւանդութիւն մը կայ, ըստ որուն Ադամի գերեզմանը կը գտնուէր Գողգոթայի վրայ, և առաքելական բացատրութեամբ «Երկրորդ Ադամը» — Քրիստոս — խաչուեցաւ ճիշդ անոր գերեզմանին վրայ և իր փրկարար արիւնը թափուեցաւ ու թափանցեց մինչև Ադամի ոսկորները և անոր կեանք տուաւ: Այս աւանդութեան արձագանգն է շատ մը խաչելութեան նկարներու ներքեւ նշմարուած գանկը և խաչածեւ երկու ոսկորները, որոնք Ադամը կը ներկայացնեն: Դարձեալ, ըստ քրիստոնէական այդ աւանդութեան, երբ Յիսուս Ադամի իջաւ (Ա. Գիտ., Գ. 19) իր մահէն յետոյ, և զգորունս դժոխոց խորտակեցաւ, առաջին անգամ տգտեց Ադամը, որուն հետեւեցան Հին Ուխտի միւս սուրբերը: ...»

2) Մեր կոնքրետով, Հիճրէթի մոմիսները աւելի ճիշդ կը համապատասխանեն լուսնային ամիսներուն, նախ որովհետեւ իսլամք նորածագ լուսինի մահիկէն կը ճշդեն սկիզբը ու աւարտը Բամազանի խրոնց ծածապահութեան ամսուն, ու նաև, վառնդի Հրէայք իրենց կարգ մը ամիսներէն (Հէշվան, Քիսլէվ) երբեմն օր մը կը զգնեն և երբեմն անոնց վրայ օր մը կ'աւելցնեն, այսինքն յիշեալ ամիսները կրնան ունենայ 29 կամ 30 օր, պարզապէս խուսափելու համար Նոբ Տարին կիւրակի, Չորեքշաբթի կամ Ուրբաթ օրով տօնել: Այդ կ'ընեն, որպէսզի տարւոյն տասներորդ օրը — Քաւուլեման Օրը, ամիսէն սուրբ համարուած օրը Հրէական տօնացոյցին — չզուգադիպի Շաբաթ օրը կանխող կամ անոր յաջորդ օրուան, ու նաև տարւոյն Չորեք օրը — «Մեծ Ովսան» նաչի կամ Արմաւենեաց տօնը — չզուգադիպի Շաբաթ օրուան: Այսպէս, մինչ իսլամական տօները կրնան չարթուան օրէք օրուան մէջ տօնուիլ, Հրէականները կը տօնուին միայն որոշ օրերու:

Ս. ՅԱՎՈՐԻ ՆԵՐՍԵՆ

ՆԱԽԱՐԱՐԱՆԻ ԲԱՐԻՆՈՒՄ

● Եր. 4 Յուլիս. — Ս. Մեծին Ներսիսի եւ Խաղայ եպիսկոպոսին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Ղանիկ Արշ. Մասնատարն էր:

● Կիր. 5 Յուլիս. — Բարեկենդան Ս. Լուսաւորի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարն մէջ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Ռուբէն վրդ. Յովակիմեան:

● Ուր. 10 Յուլիս. — Նախատանակին ի Ս. Յակոբ Նախագահից Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գրեգորի Արքեպ. Գաղանձեան:

● Եր. 11 Յուլիս. — Ս. Գրիգորի Լուսաւորին (Գիւն Նշխարաց): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Ս. Մակարայ մարմն մէջ ուր Խաղաւած է, ըստ աւանդութեան, մատարն Ս. Լուսաւորի: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Կոմիտաս Արշ. Շերպէթեան:

● Կիր. 12 Յուլիս. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Ս. Կարապետի խորանին վրայ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Լայրիկ Արշ. Գալանձեան:

● Դչ. 15 Յուլիս. — Բարձրանայ Նախատանակին ի Ս. Յակոբ Նախագահից Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գրեգորի Արքեպիսկոպոս:

● Եշ. 16 Յուլիս. — Բարձրանայ վարդապետաց մեծոց Սահակայ եւ Մեսրոպայ (Տօն ազգային): Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Աւար Սեղանին վրայ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Լամարմուս Արշ. Քէշիշեան:

● Եր. 18 Յուլիս. — Ս. Տրդատ յաղաւորին եւ Աւետիկ սիկնոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Մաշտոց վրդ. Բարիլուսեան:

— Նախատանակին ի Ս. Զակար Նախագահից Գերշ. Տ. Կիւրեղ եպ. Գարիկեան:

● Կիր. 19 Յուլիս. — Գիւն Տփոյ Ս. Աստուածածին: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթսեմանի Ս. Աստուածածնայ Տանարին մէջ: Տիրամօր Ս. Գերեղմանին վրայ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Ռուբէն Արշ. Որդիքեան: Երթաւորն էր Բարեկենդան:

● Ուր. 24 Յուլիս. — Նախատանակին ի Ս. Յակոբ Նախագահից Լուսարարապետ Գերշ. Տ. Գրեգորի Արքեպ.:

● Եր. 25 Յուլիս. — Ս. երկուսն աւանդոց Գրիգորի եւ Պողոսի՝ երեսասնետոց աւանդոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տանարի Ս. Պողոսի վերնամատարն մէջ: Ժամարարն էր Արժ. Տ. Ներսէս Ա. Քննյ. Ճէպէճեան:

● Կիր. 26 Յուլիս. — Բարեկենդան վարդապետի պահոց: Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնամատարն մէջ: Ժամարարն էր Լոգշ. Տ. Ռուբէն վրդ.:

● Ուր. 31 Յուլիս. — Նախատանակը պաշտուեցաւ Ս. Էջմիածին մատարն մէջ: Լանդի-սապետն էր Գերշ. Տ. Կիւրեղ եպիսկոպոս:

Վանքարնակ Գր. Յ. Գ. կը հարցնէ. — 1) Ինչպէ՞ կարգ մը սուրբերու յիշատակը տարւայն ընթացքին մէկէ տեւելի անգամներ կը տօնուի Լայոց. Եկեղեցւոյ մէջ: 2) Ինչպէ՞ կարգ մը սուրբի, որոնց վարդապետութիւնը կը կարգուցուի Յայտաւարութի մէջ, չեն անցած մեր Եկեղեցւոյ Տօնացոյցին:

1) Այն սուրբերը, որոնց յիշատակը մէկէ տեւելի անգամներ կը տօնախմբենք տօնէ տարի, կամ առաջնակարգ սուրբեր են, որոնց կեանքին հետ կապուած են մէկէ տեւելի դէպքեր, եւ կամ կը պատկանին որոշ մէկէ տեւելի գոտակարգերու: Առաջիններէն կը յիշուի Գրեգորայ Սըրբունի Ս. Կոյս Մարիամը, զմեծին ծնունդն ինչպէս Ս. Յովնանէն Մկրտիչը եւ մեր հաւատոյ հայրը՝ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ: Միւսներէն՝ Պետրոս առաքելու, որ իբր առաքելական խումբին է՛ն կարկառուն

դէմքը ճշմարտաց առաքելայ Ս. Գոգոսի հետ տօնուելէ զստ կը յիշատակուի նաեւ իրեն համապատիւ Երկրորդական առաքելաց հետ, եւ մեր առաջին լուսաւորչներէն Բագդատ առաքելու, որ տօնուելէ հաջ մեր միւս լուսաւորիչ Բարթողիմէոս առաքելի հետ, կը յիշատակուի նաեւ հայտարարի առաջին վկայուհի Սանդուխտ կոյսի հետ, զանի որ երկուքն ալ միասին ընդունած են նախատանակութեան պատիւը:

2) Միայն Յայտաւարութի մէջ յիշատակուած սուրբերը ընդհանրապէս Գողգեթանի ժողովէն հաջ ապրած օտարազգի սուրբեր են, ինչպէ՞ Սարգ, Եւթիմիոս եւ Սպիրիտոն, որոնց ուղղափառութիւնը նկատուած է կասկածելի: Նոյն նկատուածով է որ Ս. Յրանիկ Աստիգաղի նման միւսուհանգի դէմք մը դուրս մնացած է այլ Եկեղեցիներու Տօնացոյցէն: Մոտեցածներուն համար կայ Ամենայն Սրբոց տօնը:

• Եր. 1 Օգոստ. — Յիսուսակ Տաղանակիճե Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Մայր Տաճարին կից՝ Ս. Էլիմիածին մատրան մէջ։ Ժամաբարն էր չորշ. Տ. վանիկ Արշ. Մանկասարեան։

— Այլակերպութեան մեծանշանդէս նախա-տեսները պաշտուեցաւ ի Ս. Յակոբի նախագահութեամբ Լուսարարացիտ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպ. Գաղանճեանի։ Ապա կատարուեցաւ Տեառնեղոր Գահակալութեան տարեգործի պատուէկ նախատեսակ։

— Իրիկնագէտին, Մայր Տաճարին մէջ կատարուած շնորհակցի և ձկնկան կարգադրին և նախագահեց Լուսարարացիտ Սրբազանը։

• Կիր. 2 Օգոստ. — ՎԱՐԻՎԱԿԱՆ (Տօն Այլակերպութեան Տեսն)։ Օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը՝ Մայր Տաճարի Աւագ Սեղանին վրայ մատոյց և օրուան տօնին խորհուրդին շուրջ քարոզեց Լուսարարացիտ Գերշ. Տ. Դարեգին Արքեպ.։ Բնարան ռեհեպուով Բարուք մեզ աստ լինելու Յետ քարոզի, հոգե-հանգստեան հանդիսաւոր պաշտօն կատարուեցաւ հանգ. Տ. Պատկ Արքեպ. Թաւմաշեանի եղբայրն համար, անոր մանուան քառասուն-քին առիւծ։

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Անդառատանին նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս. Գարիկեան։

• Բշ. 3 Օգոստ. — Յիսուսակ մեղից։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր՝ Ժամաբարն էր Ամերիկայէն հրաբար Ս. Աթոռ Ժամանած Արժ. Տ. Միքայել ԳՆՆ. Գալիէր։ Ս. Պատարագէն ետք, նախագահութեամբ Լուսարարացիտ Սրբազանին, հոգեհանգստեան պաշտօն կատարուեցաւ նախ Մայր Տաճարին մէջ և ապա գաւթիճ՝ Երանաշնորհ Տ. Կիրեղ Պարագիւրքի շիրմին վրայ։

• Ուր. 7 Օգոստ. — Նախատեսակին ի Ս. Եսկոր նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս.։

• Եր. 8 Օգոստ. — Թ. Քաղեպի առաքելոյն եւ Սանգիսայ զոսիւն։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր՝ Ժամաբարն էր չորշ. Տ. Կոմիտաս Արք. Երեզլէթեան։

• Կիր. 9 Օգոստ. — Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատարան մէջ։ Ժամաբարն էր չորշ. Տ. Ոսկի Արեղայ։

• Եր. 10 Օգոստ. — Ս. Որոգ եւ բոռանց Պրիգորի Լուսարարին։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Գլխադիր՝ Ժամաբարն էր չորշ. Տ. վանիկ Արեղայ։

• Կիր. 10 Օգոստ. — Մ. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յակոբ, Աւագ Սեղանին վրայ։ Ժամաբարն էր չորշ. Տ. Ուրեկն վրդ. Յետ Ս. Պատարագի կատարուեցաւ Բնադրորնէք, նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս.։

• Բշ. 17 Օգոստ. — Այսօր սկսան Ս. Կոյսի վերաբոխման տօնը՝ կանխող հանդիսաւոր Ս. Պատարագները Գեթեմանի Ս. Աստուածած-ժածնաքանդակին մէջ, Տիրամար. Ս. Գերեղ-մանին վրայ։

• Ուր. 21 Օգոստ. — ԻԱ. Տարեգործ Դահակալութեան Անն. Տ. Եղիշ Ս. Գաթիարին։ չորշ. Տ. Ուրեկն վրդ. Ս. Պատարագ մատոյց Գեթեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամար. Ս. Գերեղմանին վրայ։

• Եր. 22 Օգոստ. — Եվսեպի Ս. Ժողովոյն (431)։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Գեթեմանի Ս. Աստուածածնայ Տաճարին մէջ, Տիրամար. Ս. Գերեղմանին վրայ։ Ժամաբարն էր չորշ. Տ. Լամբարձու Արեղայ։

• Կիր. 23 Օգոստ. — Բարեկնդան Ս. Աստուածամի պանդ։ Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Յարութիւն, մեր վերնատարան մէջ, Ժամաբարն էր չորշ. Տ. Ասպետ վրդ. Գալիէր։

• Ուր. 28 Օգոստ. — Նախատեսակը պաշտուեցաւ Մայր Տաճարին կից Ս. Էլիմիածին մատրան մէջ։ Հանդիսաւորացիտ էր Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս. Գարիկեան։

• Եր. 29 Օգոստ. — Տօն Եղեպատի Ս. Էքմիա-ձնի. Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ Ս. Էլիմիա-ձնի մատրան մէջ։ Ժամաբարն էր չորշ. Տ. Լամբարձու Արեղայ։

— Կէսօրէ ետք, գլխաւորութեամբ Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս. Գարիկեանի, Միարան Լայրեր ինքնաշարժով մեկնեցան Գեթեմանի ձորը ու շրջապատով մուտք գործեցին Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր պաշտուեցան Ժամաբարութեան և մեծանշանդէս նախատեսակ վերաբոխման։

— Գիշերապաշտին հանգստութեամբ նախ շնորհակցի և ձկնկան կարգեր և, աւելի ետք, գիշերային և առաւօտեան Ժամաբարութեան տեսքով մինչև ուշ գիշերը՝ Հանդիսաւորացիտ էր Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս.։

• Կիր. 30 Օգոստ. — ԴԵՐԱՓՈԽՈՒՄՆ. Մ. ԱՍՏՈՒՄԱՆՈՒ։ Աւագատուն, գլխաւորութեամբ Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս.։ Միարանութիւնը, դարձեալ ինքնաշարժով, իջաւ Գեթեմանի ձորը ու շրջապատով մուտք գործեց Ս. Աստուածածնայ Տաճար, ուր Տիրամար. Ս. Գերեղմանին վրայ օրուան հանդիսաւոր Ս. Պատարագը մատոյց և քարոզեց Գերշ. Լանդիսաւոր Սրբազանը։ Ընելէ ետք պատմական Ս. Կոյսի վերաբոխման պարագաներուն, կոչուեալ հայ մայրերուն իրենց առաքելական կեանքով նմանող շանաղ թիկնեցաւ Մար. Ս. Պատարագէն ետք, Գերշ. Սրբազան նախագահեց Անդառատանին։

— Կէսօրէ ետք, Մայր Տաճարին մէջ պաշտուած Անդառատանին և նախատեսակին նախագահեց Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս.։

• Բշ. 31 Օգոստ. — Յիսուսակ մեղից Ս. Պատարագը մատուցուեցաւ ի Ս. Զլխադիր ժամաբարն էր չորշ. Տ. Ոսկի Արք. Որդեպեան։ Ս. Պատարագէն ետք, նախագահութեամբ Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս.։ կատարուեցաւ հոգեհանգստեան պաշտօն, նախ Մայր Տաճարին մէջ և ապա գաւթիճ՝ Երանաշնորհաւորացիտ Տ. Կիրեղ Պարագիւրքի շիրմին վրայ։

Պ Ա Շ Տ Օ Ն Ա Կ Ա Ն Ք

● Յշ. 4 Յուլիս. — Երեկոյեան, Իտալիայ աղգալի տօնին առթիւ (2 Յուլիս), Իտալական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսութեան մէջ սարքուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Պատր. Փոխանորդ Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս. Անէմեան և Քարտուղար Տիար Գերգր. Հինդլեան:

● Յշ. 11 Յուլիս. — Առաւօտուն, Ռուս-նիոյ Տ. Ժուսթին Պատրիարքի անուան տօնին առթիւ (1/14 Յուլիս), Ռուսական Ս. Գեորգ եկեղեցւոյ մէջ մատուցուած Ս. Պատարագին և երեկոյեան, եկեղեցւոյ կից սրահին մէջ նոյն առթիւ սարքուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Սահն վրդ. Վարդիան և Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ասպետ Վրդ. Պայեան:

● Ուր. 12 Յուլիս. — Ս. Ռախիս երիտասարդ Միաբաններէն Հոգշ. Տ. Նելլի Արեղայ Պայեան, որ աստուածաբանական ուսման կը հետեւի Սմերիկայ, յանի մը որսուան համար փոխանցեց Ս. Աթոռ:

● Յշ. 13 Յուլիս. — Երեկոյեան, Անգլիոյ Ն. Վեն. Էլիզապէթ Ա. Թագուհւոյ ծննդեան հիմրք տարեկարծիք առթիւ, Բրիտանական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Ամեն. Ս. Պատրիարք Հայր և Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպսիկոս:

● Քշ. 15 Յուլիս. — Առաւօտուն, Հոգեգալտեան տօնի առթիւ, Ռուսաց եկեղեցւոյ մէջ (Russian Compound), Յուսեց Ամեն. Ս. Պատրիարքին կողմէ մատուցուած հանդիսաւոր Ս. Պատարագին ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Սահն վրդ. և Հոգշ. Տ. Համբարձում Արքայոյ — Նոյն առթիւ, երեկոյեան Russian Compound մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ եղան Գերշ. Լուսարարպետ Տ. Գարեգին Արքեպս., Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս. և Հոգշ. Տ. Սահն վրդ., Հոգշ. Տ. Համբարձում Արք. և Տիար Գ. Հինդլեան:

— Երեկոյեան տեղի ունեցաւ Ժող. Վարժարանի և Ընծայարանի Ամսօրնոյի Հանդէսը:

● Դշ. 24 Յուլիս. — Երեկոյեան, Երեսօղակ Ս. Յովն. Կարապետի ծննդեան առթիւ առթիւ, Տ. John's Անհարաւտարանի մէջ սարքուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Հոգշ. Տ. Սահն վրդ., ինկեպան կոչուեցաւ Հոգշ. Տ. Համբարձում Արքեպսի, որ կը փոխարինէ Աւագ Թարգման Հոգշ. Տ. Ասպետ Վրդ. ւ այս վերջինին արձակուրդով արտասանման դրամ շնորհաւ միջոցին:

● Կիւ. 5 Յուլիս. — Երեկոյեան, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգաց անկախութեան (4 Յուլիս) 25-րդ տարեկարծիք առթիւ, Ամե-

րիկեան Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ Հիւպատոսարանի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս. և Տիար Գ. Հինդլեան:

● Գշ. 14 Յուլիս. — Երեկոյեան, Ֆրանսական Յեղափոխութեան 192-րդ տարեկարծիք առթիւ, Ֆրանսական Ընդհ. Հիւպատոսին կողմէ, Հիւպատոսարանի պարտէզին մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Գերշ. Տ. Շահէ Արքեպս., Հոգշ. Տ. Համբարձում Արք. և Տիար Գ. Հինդլեան:

● Դշ. 20 Յուլիս. — Ամերիկային Ս. Աթոռ Ժամանց Արժ. Տ. Միքայէլ Գնեյ. Գրեթէ և վերադարձաւ 10 Յոստոստին: Յիշուելէ իտալացի հոր և բարեպաշտ կայ մօր մը զաւակ, հոգեարական իր բարձր ուսման մէջ մասց ասացած է Ս. Աթոռոյ Ընծայարանին մէջ:

● Ուր. 7 Օգոստ. — Երեկոյեան, Սպանական Ընդհ. Հիւպատոս Տքթ. Խոյէ Ռեմոնի քաղաքէն մեկնումին առթիւ, Հիւպատոսարանի մէջ տրուած հրամեղտի ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Համբարձում Արք. և Տիար Գ. Հինդլեան:

● Կիւ. 11 Օգոստ. — Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս. նախագահեց նախին Ժամանց. վարժարանի դասին վրայ կայացած Հ. Յ. Միաժամանակ տարեկան Մարզական խմբակ:

● Կիւ. 23 Օգոստ. — Երեկոյեան, Պիւնթաական Ընդհ. Հիւպատոս Պր. Փիէր Պրանքարթի քաղաքէն մեկնումին առթիւ, Հիւպատոսարանի մէջ տրուած ընդունելութեան ներկայ գտնուեցան Լուսարարպետ Գերշ. Տ. Գարեգին Արքեպս., Հոգշ. Տ. Ասպետ Վրդ. և Տիար Գ. Հինդլեան:

• • •

1 Օգոստոս, Շարժի առաւօտ, Ս. Էլմիածին մատարն մէջ մատուցուած Ս. Պատարագին առաջ, Լուսարարպետ Արքեպս. Գրգուր Ժամանց չորս տասնամեակի շնորհեց մինչ այդ զանազան ընդունելութեան 19 Ժամանցաւոր անդամներու Անոնց կ'ընկերանային Ս. Հրեշտակապետաց եկեղեցւոյ Լուսարար և Գրգուրեան պաշտօնեան Ուսարակիր Յարութիւն Զարեան: Կ'ընդունէին Հիւսարար քաղաքս գտնուող Կարապետ Գարեգինեան, եղբորորդին Գերշ. Տ. Կիրեղ եպս. և Կիրեղ եպս. Կիրեղեան:

Իսկ յայն երեկոյեան, վարդապետի նախատեսակէն ետք, Գերշ. Սրբազանը Կիսասարկաւոր անհաղթեց Ս. Աթոռոյ Ժող. վարժարանի ընթացքը բոլորած Ուսարակիր եպս. Յալը շնորհեաւ և Ուսարակիր Սերոբ Անայեանը, ինչպէս նաեւ, անոնց Ուսարակիր տալէ ետք, Գ. Դաւաթեան, աւարտած Արած Միւնիստերը, Միհրան Քլըքըրըքեանը, Գոգոս Շահինեանը և Սարգիս Թաւաքեանը: Վեցն ալ ի մօտոյ պիտի մեղսագործին Աւագ Սարգիսապ:

Տ. ՊՍԱԿ ԱՐՔԵՊՍ. ԹՈՒՄԱՅԵԱՆ

(1912 - 1981)

29 Յունիս, Երկուշաբթի առաւօտ, Լոնտոնի իր բնակարանին մէջ անակնկալօրէն վախճանեցաւ Հայց. Եկեղեցւոյ բարձրաստիճան պաշտօնեաներէն Գերշ. Տ. Պսակ Արքեպս. Թումայեանը, 69 տարեկան հասակին:

Հանգուցեալ Սրբազանը ծնած է Պարտիզակ, 9 Յունիս 1912ին: Տարագրութեան օրերուն ընտանեօր կ'աքսորուին Գոնիա: Զինադադարէն ետք Պարտիզակ դառնալուն, աւերուած կը գտնեն ամէն ինչ եւ կը կորսնցնեն իրենց հայրը: Փոքրիկն Բաբգէն — այդ էր աւագանի իր անունը — իր երկու եղբայրներուն հետ կը մտնէ Օրթագիւղի եւ ապա Նտիգուլէի որբանոցները: Քէմալական շարժման շրջանին կը փոխադրուի Յունաստան, Լաթրաքիի եւ ապա Սէրա կղզիին որբանոցները: Հոն է որ իր մէջ սէր մը կ'արթննայ Եկեղեցական երաժշտութեան հանդէպ: Իր այդ բնատուր ձիրքին — ունէր աղու եւ գրաւիչ ձայն — համար 1925ին կը ղրկուի Երուսաղէմ, ուր հինգ տարիներ կ'աշակետի Ս. Սթոռոյս ժառանգ. Վարժարանին: 1930ին Սարկաւազ կը ձեռնադրուի Տեղապահ Մեսրոպ Սրբազանէն, իսկ 1934ին, Ընծայարանի քառամեայ շրջանը աւարտելէ ետք, արեւոյ՝ Երանաշնորհ Տ. Թորգոմ Պատրիարքէն:

Մինչեւ 1943, Աղեքսանդրիոյ Առաջն. Փոխանորդ իր նշանակուիլը, Հայր Պսակ Վանքէն ներս վարած է կարգ մը պաշտօններ, ինչպէ՛ս ժամասաց եւ դպրապետ Մայր Տաճարի, Երաժշտութեան եւ այլ նիւթերու դասատու՝ ժառանգ. Վարժարանէն ներս, Աւագ Թարգման (1939-41) եւ հանդերձապետ: Ստորագրած է նաեւ երաժշտադիտական հմտալից յօդուածներ «Սինոն» ամսագրի մէջ:

1949ի վերջերը կը ստանձնէ Լոնտոնի հայոց հոգեւոր հովուութիւնը, իսկ 1955ին Եպիսկոպոս կը ձեռնադրուի նորընտիր Տ. Տ. Վազգէն Ա. Կաթողիկոսէն եւ կը նշանակուի Կաթողիկոսական Պատուիրակ Անգլիոյ Հայոց: Իր այդ պաշտօնը կը վարէ մինչեւ 1968, իսկ Հոգեւոր Տեսուչի պաշտօնը՝ մինչեւ 1973: Անկէ ետք Սրբազանը ապրեցաւ մեկուսացած կեանք մը, պատարագելով Լոնտոնի Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ:

Հանգուցեալ Սրբազանը այդ շրջանին երկիցս այցելեց Ս. Աթոռ: Նախ 1975ին, մաս կազմելով Վեհափառ Հայրապետի շքախումբին, եւ ապա անցեալ Օգոստոսին, իր մասնակցութիւնը բերելու Սաղիմահայ Հոգեւորականաց Համագումարին:

Հանգուցեալ Տ. Պսակ Արքեպս. երկար տարիներ եղած է Հայց. Եկեղեցւոյ ներկայացուցիչը Անկլիքան քոյր Եկեղեցւոյ մօտ: Իբր այդ, իր մարդամօտ բնաւորութեան շնորհիւ, շահած է լայն համակրութիւնը Անկլիքան Եկեղեցւոյ հոգեւորական ղէմքերու:

Հանգուցեալի յուղարկաւորութեան, կատարուած Ս. Պետրոս Եկեղեցւոյ մէջ հոծ բազմութեան մը ներկայութեան, նախագահեց Եւրոպայի Հայոց Կաթող. Պատուիրակ եւ Փարիզի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Սերոբէ Արքեպս. Մանուկեանը, իր հետ ունենալով Անգլիոյ Հայոց Կաթող. Պատուիրակ եւ Լոնտոնի Առաջնորդ Գերշ. Տ. Ներսէս Եպս. Պողոսապետը, Փարիզէն Գերշ. Տ. Գիւտ Եպս. Նազգաշեանը եւ այլ հոգեւորականներ:

Տ. Պսակ Սրբազանի անժամանակ մահով միւր Եկեղեցին կը կորսնցնէ բազմադիւն եւ պարտաճանաչ՝ այնու մեր շարականագիտութեան ու հոգեւոր երաժշտութեան խորագլխէ հմուտ պաշտօնեայ մը: — Հանգիստ իր բարի հոգիին:

**«ՍԻՈՆ»-Ի ԽՄԱՐԱԴՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ ՈՒ ԿԻՒԼՊԵՆԵԱՆ ՄԱՏԵՆԱԴՂԱՐԱՆԸ
ԵՆՈՐՀԱԿԱՆՈՒԹԵԱՄԲ ՍՏԱՅԱԾ ԵՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

- Reaching* (Subjective Perception and your Dream of Reality) — Wollam Ray. New York, London, Cotillion Music, Inc. and Broken Arrow Music, 1970, pp. 92.
- Study in Israel* On Mount Zion, Jerusalem — Institute of Holy Land Studies, 1979–1982. Printed in U. S. A., 1979, pp. 95.
- The School for Overseas Students* (Catalogue) — Hebrew University of Jerusalem. Academic Year 1979–1980. Jerusalem, Isratypeset, May 1979, pp. 104.
- Macbeth* — William Shakespeare. Edited by Oscar James Campbell, Alfred Rotschild and Stuart Vaughan. New York, Bantam Books, Inc., 1961, pp. 200.
- The Bible as History* — Werner Keller. A Confirmation of the Book of Books. Translated by William Neil. New York, a Bantam Book, published by arrangement with William Morrow & Co., Inc., 1974, pp. 515.
- *Siddhartha* — Hermann Hesse. Translated by Hilda Rosner. New York, a Bantam Book, published jointly by New Directions Corporation and Bantam Books, Inc., August 1976, pp. 152.
- Course de Langue et de Civilisation Françaises* — G. Mauger. Ouvrage couronné par l'Académie Française. Collection publiée sous le Patronage de l'Alliance Française (3e et 4e degrés), Avec la collaboration de J. Lamaison. Paris, Librairie Hachette, 1955, pp. 279.
- Maureen* (A Novel) — Claire Lorrimer. Toronto-New York-London. Bantam Books, by arrangement with Arlington Books Limited, 1976, pp. 561.
- Welcome to London* — George F. Kay. Regional Maps & Town Plans Gazeteer. Food & Drink, Leisure & Activity Guides. Glasgow & London, William Collins Sons & Company, Ltd., 1980, pp. 128.
- For Whom the Bell Tolls* — Ernest Hemingway. Harmondsworth, Midd., Penguin Books Ltd., 1956, pp. 431.
- The Israel-Arab Reader* (A Documentary History of the Middle East Conflict) — Walter Laqueur (Editor). Updated and Expanded Edition. New York, A Bantam Book, published by arrangement with B. L. Mazel, Inc., 1970, pp. 511.
- Cookbook for Beginners* — Dorothy Malone. Original title: Cookbook for Brides. New York, Ace Books, Inc., 1947, pp. 314.
- Back Street* — Fannie Hurst. New York, Penguin Books, Inc., reprinted by permission of Murray Hill Books, Inc., 1946, pp. 375.
- Babbitt* — Sinclair Lewis. New York, Bantam Books, published by arrangement with Harcourt, Brace and Company, Inc., 1922, pp. 408.
- A Marvelous Work and a Wonder* — by Le Grand Richards, Presiding Bishop of the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, Ordained One of the Twelve Apostles, April 10, 1952. Salt Lake City, Utah, Desert Book Co., 1965, pp. 452.
- The Priest* — McNery. New York, Avon Books, a division of the Hearst Corporation; published by arrangement with Harper and Row Publishers, Inc., 1974, pp. 636.
- The Last Catholic in America* — John R. Powers. A Fictionalized Memoir. New York, Popular Library Edition, October 1976, pp. 224.
- The Book of Mormon* — An Account written by the Hand of Mormon Upon Plates. Taken from the Plates of Nephi. Translated by Joseph Smith, Junior. Salt Lake City, Utah, U. S. A., published by the Church of Jesus Christ of Latter-day Saints, 1964, pp. 558.

- Readings in Philosophy* — John Herman Randall, Justus Buchler & Evelyn Shirk (Editors). Third Edition. College Outline Series. New York, Evanston, San Francisco, London. Barnes & Noble Books, a Division of Harper & Row, publishers, 1972, pp. 456.
- Kotnonia* — Premier Colloque Ecclésiastique Entre Théologiens Orthodoxes et Catholiques. Organisé par la Fondation Pro Oriente, en collaboration avec le Centre Orthodoxe du Patriarcat Oecuménique de Chambésy et le Secrétariat pour l'Unité des Chrétiens. Vienn, 1-7 Avril 1974. Paris, Istina, 1975, pp. 164.
- Il est Difficile d'être Roi* — Hussein de Jordanie. Traduit de l'Anglais par Adrien Savane. Paris, Buchet/Chastel, 1962, pp. 273.
- Lectures Enfantsines* — V. Bouillot (Avec la Collaboration de A. Prignet). Ouvrages adopté pour les Ecoles Normales de la Ville de Paris. Paris, Classiques Hachette, 1923, pp. 125.
- Ce Corps Vivant de Moi* — Rouben Mélik. Gravure et Zodiaque d'Abram Krol. Paris, Les Editions Français Réunis, 1976, pp. 106.
- Des Hommes Sans Enfance* — Antranik Zaroukian. Traduit de l'Arménien par Sarkis Boghossian. Paris, les Editeurs Français Réunis, 1977, pp. 222.
- Le Français Courant - I* — James Etmekjian, Raymond Cafer & Frances J. O'Brien. Boston, etc., Allyn and Bacon, Inc., 1967, pp. 513.
- Le Français Courant - II* — James Etmekjian & Raymond Cafer. Boston, etc., Allyn and Bacon, Inc., 1965, pp. 516.
- Gogol* — Henri Troyat. Paris, Flammarion, Editeur, 1971, pp. 618.
- Les Films de l'Effraie* — Cannes, Les Films de l'Effraie, 1967.
- L'Anneau de Feu* — Anne Sarag. Paris, Les Editeurs Français Réunis, 1965, pp. 355.
- L'Esprit dans l'Humain* — Meryem. Paris, Editions J. Oliven, 1948, pp. 250.
- Histoire de la Littérature Latine* — René Pichon. 8ème Edition. Paris, Librairie Hachette, 1921, pp. 986.
- Dire et Lire*. — Beyrouth, Editions Librairie Samir, 1972, pp. 158.
- Dire, Lire et Ecrire* — 2ème Cahier d'Application, pp. 52. 3ème Cahier d'Application, pp. 52. Beyrouth, Editions Librairie Samir.
- Sports en Suisse* — Zurich, Edité par l'Office National Suisse du Tourisme, Imprimerie Etablissements Fretz Frères, pp. 64.
- Do You Have an Immortal Soul?* — Garner Ted Armstrong. Pasadena, California, Ambassador College Press, 1973, pp. 45.
- English-Teaching Abstracts* — A quarterly Review of Studies to English Language Teaching Appearing in Current Periodicals. Vol. 3, No. 4, April 1964 to Vol. 7, No. 2, Oct. 1967. London, The British Council English-Teaching Inf. Centre.
- Auf dem weg zur Einheit des Glaubens* — Pro Oriente. 1, bis 7, April 1974. Innsbruck-Wien-München, Tyrolia-Verlag, 1976, pp. 196.
- Konziliarität und Kollegialität als Strukturprinzipien der Kirche* — Pro Oriente. 1. Theologische Konferenz, 6 bis 7, Marz 1970, *Das Petrusamt in Okumensieher sicht*. 2. Theologische Konferenz, 13 bis 14, Nov. 1970, *Christus und Seine Kirche* — Christologische und Ekklesiologische Aspekte. 3. Theologische Konferenz, 23 bis 24, April 1971. Innsbruck-Wien-München, Tyrolia-Verlag, 1975, pp. 267.
- Das Sudarium Jesu Christi in der Ikonographie der Armenischen Kirchen von Neu Julfa bei Isfahan* — Extrait de la "Revue des Etudes Arméniennes", Nouvelle Série - Tome XI. Publié avec le concours de la Fondation Calouste Gulbenkian. Paris, Librairie C. Klincksieck, 1975-76, pp. 423-428.

- La Messa Solenne in Rito Armeno* (In Italian), Con Illustrazioni. Torino, "Le Orfane Armene", Tipografia Alberto Giani, pp. 31 + 11 Figures.
- Zwei Moskauer Wandmalereien: Die Belagerung von Konstantinopel* — Extract from "Oriens Christianus", Band 60, 1976. Wiesbaden, Otto Harrassowitz, pp. 113-21.
- La Lecture Expliqué au Cours Préparatoire* (4e Edition) — l'Abbé M. Mathieu. Paris, Librairie A. Hatier, 1930, pp. 206.
- Delectus Seminum* — Quae Hortus Botanicus Instituti Botanici Academiae Scientiarum RSS Armeniae — XXXIX. Erevan, 1976-77, pp. 56.
- Livres de France* — Revue Littéraire Mensuelle. Avril-Juillet 1958 et Octobre 1958. Paris, Librairie Hachette.
- Cours de Langue Française* — Charles Maquet et Léon Flot. Grammaire, Classes de 5e, 4e et 3e. Nouvelle Edition Refondue. Paris, Lib. Hachette, 1924, pp. 269.
- Day of Peace, The Real Weapons of Peace*. Message of His Holiness Pope Paul VI. 1st January 1976. Napoli, Italy, Tipografia Pompei, 1976, pp. 103.
- Journée de la Paix*. Les Véritables Armes de la Paix. Message of Sa Sainteté Le Pape Paul VI. 1er Janvier 1976. Printed as above, pp. 221.
- The Fine Arts of the Matenadaran* — I. R. Trampian & E. M. Korkmazian. (In Russian). Moscow, 1976, pp. 170.
- Etudes sur la Reforme Arménienne* — Karèkine Sislian. Paris, Imprimerie Lorelle a Ruffec, 1968, pp. 129.
- A Brief History of Armenia* — Rev. Sarkis Papajian. Second Printing, Fresno, California, 1976, pp. 134.
- Églises Byzantines Transférées aux Arméniens* (Avec Photographies de l'Auteur) — Hrnt Papazian. Istanbul, 1976, pp. 31.
- D. Tchouhadjian* (Vie et Oeuvres) — H. Papazian. Istanbul, Imp. Oya, 1977, pp. 27.
- L'Épître de Cyrille de Jérusalem à Constance sur la Vision de la Croix* (BHG³ 413). Ernest Bihain. Extrait de Byzantion, Tome XLIII (1973). Bruxelles, 1974, pp. 264-96.
- Une Vie Arménienne de Saint Cyrille de Jérusalem* — E. Bihain. Louvain, pp. 319-348.
- Lamentations of Narek* — Grigor Narekatsi. Mystic Soliloquies with God. Edited & translated by Mischa Kudian, from the Classical Armenian. London, Mashtots Press, 1977, pp. 96.
- Atlas* — Editeurs: France, Éditions Atlas, Paris; Suisse, Éditions Kister, Genève; Belgique, Éditions Erasme, Bruxelles-Anvers, 1976, pp. 63.
- Catalogue of the Ethiopic (Ge'ez) MSS in the Manuscript Library of the Armenian Patriarchate of Jerusalem* — Ephraim Isaac. Extrait du Tome 89, Fasc. 1-2. "Le Muséon", Revue d'Études Orientales. Louvain, 1976, pp. 179-194.
- The Modern Romans* — Ambassador College Editorial Department. Pasadena, California, Ambassador College Press, 1972, pp. 93.
- The Resurrection was not on Sunday* — Herbert W. Armstrong. Pasadena, California, Ambassador College Press, 1972, pp. 14.
- Just What do you Mean ... Kingdom of God?* — Herbert W. Armstrong. Pasadena, California, Ambassador College Press, 1972, pp. 26.
- What is the True Gospel?* — Author, Place, Press, date as above. Pp. 13.
- Why Were You Born?* — Everything as above. Pp. 30.
- False Religion* — George Ritter. 4 Horsemen of the Apocalypse, The White Horse. Place and Press as above. 1976, pp. 59.
- The Dilemma of Drugs* — Paul D. Graunke. Everything as above. Pp. 70.

Բ Ո Վ Ա Ն Դ Ա Կ Ո Ւ Թ Ի Ի Ն

ԿՄՐԱԿՐԱԿԱՆ		
— Անգրադարձումներ	Ե.	150
ԿՐԹԵԱԿԱՆ		
— Ածու փոքր	ԶԳՕՆ ԵՊՍ. ՏԷՐ-ՅԱԿՈԲՅԱՆ	156
— Գորովագուր Աստուածամայր	ՎԱԶԷ Ծ. ՎՐԻ. ԻԳՆԱՏԻՈՍԻԱՆ	161
Ս. ԳՐԱԿԱՆ		
— Այցելութիւն եղիսաբերի	Գ.	164
ԱՍՏՈՒԱՆԱԲԱՆԱԿԱՆ		
— Տեսական աստուածաբանութիւն	ՄԱՂԱԳԻԱ ԱՐԳԵՊՍ. ՕՐՄԱՆԵԱՆ	166
ՌԱՆԱՍՏՈՂՆԱԿԱՆ		
— Անունդ	ՎԱԼԷՆ ԹԷԲԵՅԱՆ	170
— Your name	Թրգմ. Մ. ՄԱՆՈՒԿԵԱՆ	171
— Անցեալ, ներկայ, ապագայ	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	172
ԴՐԱԿԱՆ		
— Ես սիրեցի	Կ. ՄԻԶՐԱՆԵԱՆ	173
— Անկապ խոհեր	Գ. ՃԱՐՏԱՐ	173
ՌԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ		
— Առոմ Վրդ. Մոկացի	Ն. ԱՐԲ. ԾՈՎԱԿԱՆ	176
ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՎԱՆԴՐՍՐ		
— Աղբոց վանք	» » »	177
— Գերձկի վանք	» » »	178
ԾԱՏՆԵԱԴՐԱԿԱՆ		
— Ի յարութիւնն Ղազարու	Հրատ. Ա. Յ. ՄԻՃՈՒՆԻ	179
ՅԻՍՈՒՆ ՅԱՐԻ ԱՌԱՋ		
— Տ. Թադոմ Պատրիարքի ընտրութիւնը		183
— Հինգազի Թագսուրին յուլարկսուորութիւնը		183
— Կիւլպէնկեան Մատենադարան		183
ՊԻՐՆ, Ի ԼՈՒՍԱՐԱՆՈՒԹԻՆՆԵՐԸ		
— Ինչո՞ւ Ազամ սուրբերու կարգը անցած է		184
— Ո՞ր Տոմարը սեւիի համաձայն է լուսնական ամսուն		184
— Մբոց «ճակատաբանութեան մասին		185
Ս. ՅԱԿՈԲԻ ՆՆՐԱԷՆ		
— Նկիւղեցականք-Բեմականք		185
— Պատմականք		187
ՅԻՐԱԻՆԻ		
— Տ. Պատկ Արեւայ. Թումայեան		188
Յանկ՝ Կիւլպէնկեան Մատենադարանի կողմէ ասացուած զգեբու		189